

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Diplomová práce

Kostely tepelského panství
Martina Bulková

Plzeň 2012

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra archeologie

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Archeologie

Diplomová práce

Kostely tepelského panství

Martina Bulková

Vedoucí práce:

Doc. Mgr. Karel Nováček, Ph.D.

Katedra archeologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2012

.....

Na tomto místě bych ráda poděkovala v první řadě vedoucímu mé diplomové práce Doc. Mgr. Karlu Nováčkovi, Ph.D. za cenné připomínky, rady a poskytnuté materiály. Dále děkuji svým blízkým za pomoc při zaměřování kostelů, při závěrečných úpravách, korekturách a tisku práce. Velké díky patří také všem, kteří mě ochotně pouštěli do interiérů kostelů a Ing. arch. Jiřímu Bockovi za poskytnutí půdorysu kostela v Křivcích.

Obsah

ÚVOD	7
1.1 Cíle práce	7
1.2 Metody práce	8
2 MAJETKOVÁ DRŽBA KLÁŠTERA	8
3 ANALÝZA A DATACE KONKRÉTNÍCH STAVEB	11
3.1 Teplá (Tepl)	11
3.1.1 Geografie.....	11
3.1.2 Historie.....	11
3.1.3 Kostel sv. Jiljí.....	12
3.1.3.1 Poloha.....	12
3.1.3.2 Popis kostela.....	12
3.1.3.3 Datace a stavební vývoj kostela.....	13
3.2 Svatý Vojtěch (Sankt Adalbert)	14
3.2.1 Geografie.....	14
3.2.2 Historie.....	14
3.2.3 Kostel sv. Vojtěcha.....	15
3.2.3.1 Poloha.....	15
3.2.3.2 Popis kostela.....	15
3.2.3.3 Výzkum reliktní kostela.....	16
3.2.3.4 Datace a stavební vývoj kostela.....	18
3.3 Mnichov (Einsiedeln)	19
3.3.1 Geografie.....	19
3.3.2 Historie.....	19
3.3.3 Kostel sv. Siarda.....	21
3.3.3.1 Poloha.....	21
3.3.3.2 Popis kostela a výzkum terénních reliktní.....	21

3.3.3.3	Datace a stavební vývoj kostela.....	22
3.3.4	Kostel sv. Petra a Pavla.....	23
3.3.4.1	Poloha.....	23
3.3.4.2	Popis kostela.....	23
3.3.4.3	Datace a stavební vývoj kostela.....	25
3.4	Rájov (Royau).....	27
3.4.1	Geografie.....	27
3.4.2	Historie.....	27
3.4.3	Kostel sv. Jana a Pavla.....	28
3.4.3.1	Poloha.....	28
3.4.3.2	Popis kostela.....	28
3.4.3.3	Datace a stavební vývoj kostela.....	30
3.5	Sítiny (Rauschenbach).....	30
3.5.1	Geografie.....	30
3.5.2	Historie.....	30
3.5.3	Zaniklý kostel Panny Marie Pomocné.....	32
3.5.4	Stojící kostel Panny Marie Pomocné.....	33
3.5.4.1	Poloha.....	33
3.5.4.2	Popis kostela.....	33
3.5.4.3	Datace a stavební vývoj kostela.....	34
3.6	Prameny (Sangerberg).....	34
3.6.1	Geografie.....	34
3.6.2	Historie	34
3.6.3	Kostel sv. Linharta.....	36
3.6.3.1	Poloha.....	36
3.6.3.2	Popis stavby.....	36
3.6.3.3	Datace a stavební vývoj kostela.....	38
3.7	Pístov (Pistau).....	39
3.7.1	Geografie.....	39
3.7.2	Historie.....	39
3.7.3	Kostel sv. Bartoloměje.....	40

3.7.3.1 Poloha.....	40
3.7.3.2 Popis kostela.....	40
3.7.3.3 Datace a stavební vývoj kostela.....	42
3.8 Úšovice (Auschowitz).....	43
3.8.1 Geografie.....	43
3.8.2 Historie.....	44
3.8.3 Kostel sv. Antonína.....	44
3.8.3.1 Poloha	44
3.8.3.2 Popis kostela.....	44
3.8.3.3 Datace a stavební vývoj kostela.....	45
3.9 Otročin (Ostročin, Landek).....	46
3.9.1 Geografie	46
3.9.2 Historie	46
3.9.3 Otročínské kostely.....	47
3.9.4 Kostel landecký.....	48
3.9.4.1 Poloha.....	48
3.9.4.2 Datace a stavební vývoj kostela.....	48
3.9.5 Kostel ostročínský.....	49
3.9.5.1 Poloha.....	49
3.9.5.2 Datace a stavební vývoj kostela.....	49
3.10 Ovesné Kladruby (Habakladrau).....	50
3.10.1 Geografie.....	50
3.10.2 Historie.....	50
3.10.3 Kostel sv. Vavřince.....	51
3.10.3.1 Poloha.....	51
3.10.3.2 Popis kostela.....	51
3.10.3.3 Datace a stavební vývoj kostela.....	53
3.11 Úterý (Neumarkt).....	54
3.11.1 Geografie.....	54
3.11.2 Historie.....	54
3.11.3 Kostel sv. Jana Křtitele.....	55

3.11.3.1 Poloha.....	55
3.11.3.2 Popis kostela.....	55
3.11.3.3 Datace a stavební vývoj kostela.....	56
3.12 Křivce (Krips).....	57
3.12.1 Geografie.....	57
3.12.2 Historie.....	57
3.12.3 Kostel sv. Martina.....	58
3.12.3.1 Poloha.....	58
3.12.3.2 Popis kostel.....	58
3.12.3.3 Datace a stavební vývoj kostela.....	60
3.13 Vidžín (Witschin).....	61
3.13.1 Geografie.....	61
3.13.2 Historie.....	61
3.13.3 Kostel sv. Jakuba.....	62
3.13.3.1 Poloha.....	62
3.13.3.2 Popis kostela.....	63
3.13.3.3 Datace a stavební vývoj kostela.....	65
3.14 Branišov (Branischau) / Janov (Janow).....	66
3.14.1 Geografie.....	66
3.14.2 Historie.....	67
3.14.3 Kostel sv. Blažeje.....	67
3.14.3.1 Poloha.....	67
3.14.3.2 Popis kostela.....	68
3.14.3.3 Datace a stavební vývoj kostela.....	69
3.15 Číhaná (Tschihana).....	69
3.15.1 Geografie.....	69
3.15.2 Historie.....	70
3.15.3 Kostel sv. Václava.....	70
3.15.3.1 Poloha.....	70
3.15.3.2 Popis kostela.....	71
3.15.3.3 Datace a stavební vývoj kostela	72

3.16 Úněšov (Anischau).....	73
3.16.1 Geografie.....	73
3.16.2 Historie.....	73
3.16.3 Kostel sv. Prokopa.....	74
3.16.3.1 Poloha.....	74
3.16.3.2 Popis kostela.....	74
3.16.3.3 Datace a stavební vývoj kostela.....	75
3.17 Pernarec (Pernharz).....	76
3.17.1 Geografie.....	76
3.17.2 Historie.....	76
3.17.3 Kostel sv. Mikuláše.....	77
3.17.3.1 Poloha.....	77
3.17.3.2 Popis kostela.....	77
3.17.3.3 Datace a stavební vývoj kostela.....	79
3.18 Březí (Seslas).....	80
3.18.1 Geografie.....	80
3.18.2 Historie.....	81
3.18.3 Kostel Nanebevzetí Panny Marie.....	81
3.18.3.1 Poloha.....	81
3.18.3.2 Popis kostela.....	81
3.18.3.3 Datace a stavební vývoj kostela.....	83
3.19 Skoky (Maria Stock).....	84
3.19.1 Geografie.....	84
3.19.2 Historie.....	84
3.19.3 Kostel Navštívení Panny Marie.....	85
3.19.3.1 Poloha.....	85
3.19.3.2 Popis kostela.....	85
3.19.3.3 Datace a stavební vývoj kostela.....	87
3.20 Další stavby.....	87
4 SYNTÉZA A INTERPRETACE POZNATKŮ.....	89

4.1 Románské části staveb.....	89
4.2 Gotické části staveb.....	90
4.2.1 Syntéza.....	90
4.2.2 Interpretace.....	90
4.3 Renesanční části staveb.....	92
4.4 Barokní stavby a přestavby.....	92
4.4.1 Syntéza.....	92
4.4.2 Interpretace.....	93
4.5 Mladší úpravy staveb.....	95
5 POPIS DATABÁZE.....	96
6 ZÁVĚR.....	97
7 RESUMÉ	98
8 POUŽITÁ LITERATURA A PRAMENY.....	99
9 SEZNAM PŘÍLOH.....	106

ÚVOD

Práce je věnována poznání určitého stavebního prostředí a jeho proměnám v průběhu času. Konkrétně je zaměřena na sakrální objekty, které nechal vystavět či přestavět samotný klášter premonstrátů v Teplé. Tyto stavby jsou artefaktuálním projevem duchovní správy klášterního panství a současně formou reprezentace kláštera v místech jeho domény (Nováček 2010, 143). Stavebně historické analýze bylo podrobena 22 stojících i zaniklých sakrálních objektů. Soubor těchto sakrálních staveb tvoří různorodou skupinu farních, filiálních i poutních kostelů, které v průběhu staletí měnily svůj vzhled i dispoziční řešení v důsledku soudobých nároků kladených na ně. Ve skupině se vyskytují kostely se složitějším slohovým vývojem i barokní novostavby. Na stavbách se projevují často vlivy z větších sakrálních staveb, u barokních staveb pak zejména z dílen významných barokních architektů.

1.1 Cíle práce

Práce je zaměřena na poznání stavební kultury tepelského klášterního panství a to především prostřednictvím formálního srovnání jednotlivých sakrálních objektů. Syntézy tohoto charakteru jsou dosud opomíjenou složkou výzkumu, přesto mohou přinést důležité poznání o regionální sakrální architektuře či specifikách výstavby konkrétních panství. Dosud publikované práce podobného charakteru známe například od Karla Nováčka, jenž se věnoval kostelům kladrubského klášterního panství (Nováček 2010, 143 - 183). Tradičně je však věnována odborná pozornost spíše drobným sakrálním stavbám románským a gotickým. Uvedu zde jen několik výběrových příkladů. Syntézu zaměřenou na gotické kostely s chórovou věží zpracoval Karel Kibic v oblasti bývalého panství kláštera v Sedlci u Kutné Hory (Kibic 2008, Kibic 2011). Opomenout jistě nelze vineckou skupinu románských kostelů, již se věnovala celá řada významných odborníků (např. Líbal 1949) či práci Jiřího Kuthana sledující specifika románských kostelů

v jižních Čechách (Kuthan 1977). Sakrální architekturou skupiny středověkých kostelů nejjižnějšího cípu Čech se zabýval v devadesátých letech také Jan Sommer (Sommer 1992 – 1993). Dalším příkladem je monografie sledující skupinu gotických kostelů v okrese Česká Lípa (Kracíková 2000).

1.2 Metody práce

V rámci analýzy byl každý kostel zevrubně popsán a byla shrnuta jeho historie a vsi, v níž stojí. Pozornost byla také věnována jeho umístění vůči okolnímu osídlení a jeho roli ve farní správě klášterního panství. Interpretace jednotlivých staveb se zaměřuje na všechny jeho stavební proměny a dává je do širších historických souvislostí. Barokní novostavby a výrazné barokní přestavby jsou pak srovnávány na základě jejich půdorysného řešení. Stavby se složitějším stavebním vývojem a zachovanými středověkými částmi jsem zaměřila laserovým dálkoměrem a vynesla jejich půdorysy, provedla jsem detailnější průzkum zdiva a na základě těchto poznatků jsem vytvořila jejich slohové analýzy. U staveb již zaniklých jsem provedla nedestruktivní terénní průzkum reliktní.

2 MAJETKOVÁ DRŽBA KLÁŠTERA

Kláštéry vnášejí do raně středověké krajiny prvek pevně stanoveného a racionálně uspořádaného vlastnictví založeného na širší územní organizaci (Nováček 2004, 50). Dynamický majetkový rozvoj prodělal majetek kláštera premonstrátů v Teplé.

Pro tepelský klášter měla zásadní význam kolonizace. Už samotné založení kláštera je projevem kolonizace pomezního hvozdu na důležitém bodu spojujícím Německo a Čechy (Charvátová 1998, 75). Klášter premonstrátů v Teplé byl založen velmožem Hroznatou přibližně kolem roku 1193 (Hlinomaz 2003, 29). Už z roku 1197 pochází Hroznatův testament, který sepsal před svým odchodem na křižiáku. Testament je

současně fundační listinou tepelského kláštera a určuje, že v případě Hroznatovi smrti během křížové výpravy případnou všechny jeho pozemky (Haubertová 1981, 7 - 8). Listinu potvrdil kníže Jindřich Břetislav (Kubín 2000, 106 – 107). Tyto Hroznatou odkázané majetky představují základní držbu klášterního panství. Souhrnně je zde jmenována Teplá, která ovšem představovala celou skupinu vsí na Tepelsku, dále je zde zmíněno několik vsí v okolí Krukanic severně od města Stříbra a statek Chotěšov. Vzdálenější državy představovalo několik vsí a dvorů v severních Čechách na Litoměřicku a ve středních Čechách (Čechura 1988, 206 – 207).

Ke stávající držbě přibývají v průběhu let další vsi a to buď formou donací, v rámci nákupů a směn či založením klášterní kolonizací (Charvátová 1998, 75). Vůdčí roli kolonizátora po smrti Hroznaty roku 1217 přebírá samotný klášter a zakládá další vsi na Tepelsku nejčastěji na neosídlených plochách uvnitř panství (Charvátová 1995, 75). Klášterní kolonizace probíhala ve dvou vlnách. První je datována do období před rokem 1273, druhá po tomto roce. Rozdíl tkví především v odlišném charakteru nově vznikajících vsí (Charvátová 1995, 76 - 77). Tato systematická kolonizace Tepelska zde tedy probíhala od 2. poloviny 12. století a přetrvávala až do 1. poloviny 14. století (Charvátová 1998, 67).

Mezi donace patří získání Hroznětínského újezdu od krále Přemysla Otakara I. někdy mezi lety 1197 – 1202 (Zeman 2010, 49) a donace území mezi Dolním Žandovem a pohraničním hvozdem od knížete Jindřicha Břetislava uskutečněnou roku 1197 (Kubín 2000, 107). Významným obchodem byla pak pro klášter koupě vidžínského újezdu. Tyto vzdálené původně královské majetky nakonec král Václav I. dává jako dar své matce Konstancii, která zřejmě zamýšlela založit v této oblasti klášter. Svůj záměr však přehodnotila a majetky prodává roku 1233 tepelskému klášteru (Čechura 1988, 212). Všechny tyto majetkové přesuny jsou doloženy k jednomu datu, a sice k 6. únoru 1233, přesto

však šlo jistě o dlouhodobější proces, jenž byl však zaznamenán listinou až k tomuto datu, neboť si to klášter vyžadoval. Smlouva zde sloužila jako písemná zmínka o královu darování a tedy právu Konstancie majetky prodat (blíže Joachimová 1968).

Klášter však majetky také postupně rozprodává především za účelem vytvoření celistvé domény. Pro příklad zmíním prodej hroznětínského újezdu roku 1434 císaři Zikmundovi (Zeman 2010, 49 - 50). Významně se klášterního majetku dotkla také sekularizace církevních statků, která ztížila další majetkový rozvoj klášterního panství (blíže Čechura 1996).

Konkrétní majetkové přesuny jsou nejčastěji rekonstruovány na podkladě potvrzujících listin klášterního majetku. Ze 13. století známe takové listiny hned dvě. První je sepsána papežem Honoriem III. a je datována k roku 1219, druhá od papeže Řehoře X. pochází z roku 1273 (blíže Haubertová 1981, 17). V listinách však často nejsou všechny majetky jmenovitě (Čechura 1988, 208 – 209). V 15. století, konkrétně z 2. listopadu 1459, známe pak potvrzovací listinu krále Jiřího z Poděbrad (Čechura 1988, 219).

Dlouhodobě držené majetky tepelského kláštera lze geograficky rozdělit do několika zásadních částí, a sice majetky v okolí Teplé a dnešních Mariánských Lázní, dále vidžínský újezd a Krukanicko. S největší koncentrací klášterního majetku se setkáváme v blízkosti Teplé.

Majetkové přesuny konkrétních vsí s kostely jsou uvedeny v analytické části této práce.

3 ANALÝZA A DATAČE KONKRÉTNÍCH STAVEB

3.1 Teplá (Tepl)

3.1.1 Geografie

Město Teplá leží v nadmořské výšce 690 m n. m. na horním toku stejnojmenné řeky v Tepelské vrchovině. Teplá je od kláštera vzdálena jen 1 km severním směrem. Oblastí Tepelské vrchoviny vládne drsnější podnebí a chladné klima.

3.1.2 Historie

Teplá byla původně celním místem na zemské stezce z Chebu do Prahy. Bylo to tedy velmi strategické místo. V blízkosti této vsi však roku 1193 založil Hroznata premonstrátský klášter a ves se stala jedním z prvních majetků klášterního panství, jež jsou doloženy v Hroznatově testamentu z roku 1197, kdy už klášter existoval (Hlinomaz 2003, 25 - 29). Teplá měla již na konci 12. století charakter tržní vsi. Také je doloženo, že soukromé fundace byly úzce spjaty se sídly těchto zakladatelů a lze tedy předpokládat, že se v Teplé nacházel Hroznatův dvůr (Čechura 1988, 206). Roku 1273 se z Teplé stává oficiálně trhovářská ves (Klement 1882, 83 - 84). Roku 1346 získává Teplá nové výsady jako právo týdenního trhu (středečního) a právo na jarmark (Waska 2000, 65). Problematické je určení doby, kdy se Teplá stává městem. V letech 1272 – 1300 vznikla raně městská aglomerace, jejíž vývoj byl dovršen listinným privilegiem vydaným tepelským opatem 17. července roku 1385, kdy se z Teplé stává oficiálně poddanské město (Hlinomaz 2003, 14 - 15). Za zády kláštera pak Teplá žádá na počátku 16. století přímo od panovníka o další výsady, mezi nimiž je privilegium na další jarmark a také právo obehnat město hradbami. Především udělené privilegium na vybudování městských hradeb bylo důvodem vleklých sporů města s klášterním panstvím, nakonec byly Teplé povoleny jen plaňky a příkopy

a jako uklidnění situace získala teplá právo od krále Vladislava na druhý výroční trh (Pelant 1984, 281). Protiklášterní nálady v tepelských přetrvaly i do roku 1525, kdy se zúčastnili vzpoury proti klášteru (Schaller 1882, 86). Tepelští svou revoltou postupně přecházeli na lutheránskou víru, to bylo zastaveno roku 1589, tehdy se navrátily k víře katolické a bylo jim uděleno klášterem 25. 8. rajonizační trhové právo. To zvýšilo obrat na zdejších trzích, zlepšilo ekonomický rozvoj Teplé, a také to bylo do jisté míry reakcí na konkurenční trhy báňských měst (Waska 2000, 51 – 52). Teplá byla značně poničena za třicetileté války a to především roku 1643, kdy byla vypleněna švédskými vojsky. Další ztráty Teplá utrpěla po ničivých požárech v letech 1698 a 1794 (Schaller 1788, 190 – 191). Teplá byla majetkem kláštera až do roku 1850, kdy se po zrušení feudalismu stala okresním městem.

Pod farnost města Teplá spadaly vsi Kladruby, Horní Kramolín, Služetín, Rankovice, Jankovice, Hoštěc, Beranov a Babice (Sommer 1838, 260).

3.1.3 Kostel sv. Jiljí

3.1.3.1 Poloha

Současný orientovaný kostel stojí na místě svého středověkého předchůdce a to v centru města na dnešním Masarykově náměstí. Náměstí je v severní části obce, která je oproti jižním částem převýšena. V okolí farního kostela se dříve pohřbívalo, dnešní hřbitov je odsunut na severním okraji města. Přímo před kostelem stojí barokní sloup nejsvětější trojice (blíže Círglová 2000).

3.1.3.2 Popis kostela

Kostel v. Jiljí je jednolodní stavbou s půlkruhovým presbyteriem, transeptem a věží. Jednolodí je doplněno o ambity při podélných stěnách a při stěně západní. Transept tvoří sakristie s oratořmi v patrech. Věž kostela je převýšena nad ambitem při západní stěně lodi kostela a je tedy

součástí západního průčelí kostela. Kostel je dosud omítnut, omítky však mírně zvětrávají a částečně odhalují své materiálové složení.

Lod' stojí na obdélném půdorysu o rozměru 31,5/16m, ambity, které lod' obíhají, jsou široké 4,5 m včetně síly zdiva. Zdivo lodi je smíšené z lomového kamene a cihel, ambity jsou spíše stavbami cihelnými. Lod' i ambity jsou členěny dvojicemi pilastrů, mezi nimiž jsou umístěny tři páry polokruhových oken osvětlujících interiér kostela. Lod' je zaklenuta třemi poli plackové klenby, jednotlivá pole jsou oddělena pasy. Pod pasy jsou umístěny mohutné profilované nosné pilíře. V západní části interiéru lodi je umístěna hudební kruchta, ta měla být přístupná dvojicí vřetenových schodišť v síle zdi lodi, z nichž je však severní schodiště nedostavěno. Kruchta je zaklenuta plackově. Z ambitu vedou do lodi tři vstupy, od západu z podvěží, z jihu a ze severu. Úzký ambit je osvětlován drobnými okny s kruhovými záklenky. Z fasády ambitu rizalitově vystupuje zdivo věže, to je tvořeno zdivem smíšeným z cihel, lomového kamene a druhotně užitých kamenných bloků. Věž stojí na čtvercovém půdorysu o rozměru 7,5/7,5 m. Presbyterium dosahuje délky 10 m a šířky 12 m a je půlkruhově zakončeno. Exteriér presbyteria je členěn pilastry. Interiér osvětlují dvě okna s půlkruhovými záklenky umístěná v podélných stěnách. Presbyterium je zaklenuto kombinací plackové klenby a konchy nad půlkruhovým závěrem. V transeptu kostela jsou umístěny v přízemí sakristie, které jsou křížově zaklenuty, patrové části tvoří oratoře, které jsou přístupné z ambitu i sakristií prostřednictvím vřetenových schodišť v síle zdí. Kostel je zastřešen valbově, ambity pultově a věž má střechu cibulovitou. V současnosti je kostel ve špatném technickém stavu.

3.1.3.3 Datace a stavební vývoj kostela

O nejstarší stavbě tepelského kostela nemáme mnoho dokladů, první zmínka o této stavbě pochází až z roku 1384, kdy však již kostel dávno stál (Sommer 1838, 258). Původní stavba tedy mohla být ještě románského vzhledu. Tento středověký kostel však i přes pozdější přestavby doložené k letům 1567 a 1667 – 1694 (Gnirs 1932, 475) již

v pozdějších obdobích nedostačoval nárokům prosperujícího města a byl nahrazen barokní novostavbou pocházející z let 1762 – 1765 (Poche 1982, 37). Tato výstavba proběhla za opata Jeronýma Ambrose, který v období okolo poloviny 18. století nechává přestavět také kostely v Pístově, Ovesných Kladrubech a Skocích (Hlinomaz 2003, 66). Všechny tyto stavby vynikají svou barokní monumentálností. Tepelský kostel se však dočkal ještě pozdějších úprav v roce 1808 započatých a roku 1838 ukončených, šlo především o dostavbu ambitu (Gnirs 1932, 477). Druhotně užitě opracované kameny jsou použity ve zdivu západního průčelí.

3.2 Svatý Vojtěch (Sankt Adalbert)

3.2.1 Geografie

Relikty dnes již zcela zaniklé vsi Svatý Vojtěch leží přibližně 5,5 km jihozápadně od Teplé a jen 3,5 km od kláštera, dosahuje nadmořské výšky 670 m n. m. V blízkosti reliktní vesnice a kostela je rybník Svatý Vojtěch napájený z potoka pramenícího v blízkém Bezvěrově.

3.2.2 Historie

Původ tohoto poutního místa sahá dle místních pověstí až hluboko do minulosti, kdy měl ze zdejšího pramene pít sv. Vojtěch. O pravdivosti tvrzení lze silně pochybovat, ovšem tímto se stal pro místní pramen zvaný Vojtěšský posvátný a v jeho blízkosti byl roku 1589 opatem Mathiasem Göhlem založen poutní kostel zasvěcený sv. Vojtěchu (Klement 1882, 184). V následujícím století byl kostel rozšířen za opata Wilferta I., ten věnoval pozornost také okolí kostela, v blízkosti čtyř rohů kostela nechal vztyčit čtyři sochy patronů české země – sv. Jana z Nepomuku, sv. Víta, sv. Prokopa a sv. Václava (Gnirs 1932, 334). V 18. století také v okolí kostela vznikla vesnice. Kostel se stal farním až roku 1857, fara, která byla současně i školou, vznikla už roku 1838 za opata Melchiora Mahra

(Klement 1882, 184).

Ves byla po roce 1948 vysídlena a opuštěna, posléze bylo dříve poutní místo přeměněno na minometnou střelnici a společně s kostelem rozstříleno roku 1951 československou armádou (Švandrlík 1997, 2). Roku 1959 byl kostel definitivně srovnán se zemí, značně poškozeny byly tehdy i sochy českých patronů, které se dnes nachází v areálu kláštera v Teplé (Krčmář – Procházka – Soukup 2004, 91).

3.2.3 Kostel sv. Vojtěcha

3.2.3.1 Poloha

Orientace kostela byla mírně vychýlená presbyteriem k severovýchodu. Kostel tvořil jakousi vstupní bránu do někdejší vsi Svatý Vojtěch, stál tedy přímo na severním začátku vsi. Rozhodně tedy nezaujímal centrální pozici ve vsi, důvod je jednoduchý, původně poutní kostel zde stál dříve, než se vůbec počítalo se vznikem vesnice, proto starší kostel a mladší vesnice tvořily spíše dvě samostatné jednotky. V okolí kostela se zřejmě nepohřbívalo.

3.2.3.2 Popis kostela

Přesto že kostel byl srovnán se zemí, známe jeho podobu z půdorysu a popisu kostela publikovaného Antonem Gnirsem (viz Gnirs 1932, 330). V místě dnešní ruiny stála jednoduchá jednolodní svatyně orientována ve směru severovýchod – jihozápad. Na východní straně se k lodi připojoval polygonální chór jen o málo užší než loď kostela. Kostelní věž byla přistavěna na spáru ještě za presbyteriem kostela, tedy na severovýchodě. Přízemí věže sloužilo jako sakristie. Na půdorysném plánu je ještě zobrazena drobná předsíň s mocností stěn spíše charakteru příčky, přizděná k jihovýchodní stěně lodi.

Lod' dosahovala včetně síly zdí délky 22 m a šířky 9,5 m, presbytář byl široký 8,5 m a dlouhý 8 m. Do lodě kostela vedly dva vstupy, první byl

vstup spojený s malou předsíní v jihovýchodní zdi lodi, zde bylo původně profilované kamenné ostění (Gnirs 1932, 331). Hlavní vstup je pak prolomen z jihozápadu, dodatečně zazděný otvor sledujeme také v severozápadní stěně lodi, kde po jeho částečném zazdění vznikla ve stěně nika. V podélných stěnách lodě byly vždy tři okenní otvory se zkosenými ostěními, která nejsou proti sobě osově umístěna. Okna byla úzká a půlkruhově zaklenutá, stejné tvarové zaklenutí nesly i vstupní otvory v podélných zdech lodi (Gnirs 1932, 331). V jihozápadní části lodi byla konstrukce hudební kruchty.

Prostor presbyteria byl oproti úrovni podlahy lodi kostela převýšen o jeden schod. Presbyterium bylo osvětlováno dvěma okny se zkosenými ostěními zřejmě stejného provedení jako okna lodi. Z presbytáře vedl z jeho severovýchodní zdi vstup do přízemí věže. Interiér lodi a presbyteria byl kryt jednotným rovným stropem s omítnutým podhledem (Gnirs 1932, 331). Loď a presbyterium mělo jednotné zastřešení s valbami nad presbyteriem.

Stavba kostelní věže měla v exteriéru barokně zkosená nároží a stála na půdorysu čtverce o rozměrech 4,5/4,5 m. Přízemí kostelní věže sloužilo jako sakristie a bylo přístupné z interiéru presbyteria, mělo však i samostatný vstup z exteriéru z jihovýchodu. V severovýchodní stěně sakristie bylo velké prosvětlovací okno s rovným ostěním. Kněžiště bylo plochostropé. K severozápadní stěně stavby věže byla přimknuta konstrukce vřetenového schodiště umožňující přístup patrových částí věže. Patra měla věž zřejmě dvě, soudě podle dobové fotografie, a zastřešena byla cibulovitou bání.

3.2.3.3 Výzkum reliktního kostela

Zájem o relikty kostela měli především místní vlastivědní badatelé. Menší výzkum nedestruktivní povahy zde proběhl v letech 1970 - 1971, v této době byly v terénu patrné základy kostela, podstavce soch světců a kostelní schody (Švandrlík 1974, 14).

V listopadu 2011 jsem provedla na lokalitě nedestruktivní výzkum terénních reliktnů zaniklého kostela sv. Vojtěcha. Místo ruiny kostela bylo lokalizováno čtyřmi body zachycující rohy kostela v GPS souřadnicích, další body lokalizují zde učiněné nálezy, mezi něž patří několik stavebních článků a částí zdí. Obrysy kostela již v terénu patrné nejsou, hlavní část stavební sutě je nahrnuta v jihozápadní části prostranství.

Mezi nálezy bylo i celé zkosené nároží věže kostela, které bylo vyzděno z větších lomových kamenů a cihel. Na jeho líci byla dochována přibližně dva centimetry silná omítka. V blízkosti nároží byly nalezeny stavební články, konkrétně kamenný článek profilované vrcholové římsy.

Část dveřního ostění mladšího data včetně zbytku kování (pantu na usazení dveřní výplně) byla nalezena západně od nároží věže, mohlo tedy jít o ostění některého ze vstupů do věže – do patra či do přízemí. Další část vstupu, zřejmě jeho překlad byl nalezen nedaleko odtud.

Na lokalitě bylo nalezeno také druhé nároží věže, které tvarově odpovídá prvnímu zkosenému nároží. Tento druhý reliktn věže je však poměrně vzdálen od někdejšího místa stavby věže. Důvodem pro zachování právě těchto částí zdi může být jejich větší vzdálenost od komunikace a tedy horší přístupnost demoliční techniky, stejně tak jako jejich dobré provedení a provázání zdícího materiálu na kvalitní pojivo. Zde se setkáváme opět s lomovým kamenem a větším podílem cihel, i zde je dochována silná omítka.

Na hromadě stavební sutě, která je tvořena velkou měrou i odpadem mladším, byl nalezen kamenný profilovaný článek, který zřejmě pochází opět z vrcholové římsy obvodových zdí kostela. Tvarově odpovídá článku ostění nalezeného u prvního nároží věže. Mezi další články objevené na haldě suti patří kamenný zlomek ve tvaru kruhu s ozdobnou profilací, zřejmě opět pochází z vrcholové římsy a to z místa, kde kopírovala nároží. V blízkosti tohoto článku se našlo také dveřní kování, které svou délkou zasahovalo hluboko pod povrch suti. Dalším nálezem byl fragment okenního ostění se žlábkou na umístění výplně

otvoru. Posledním relevantním nálezem je profilovaný článek částečně vyčnívající nad povrch, dle tvaru mohlo jít o další zlomek římsy, ovšem v tomto případě z římsy jiné než vrcholové, neboť článek vykazoval odlišnou méně zřetelnou profilaci.

3.2.3.4 Datace a stavební vývoj kostela

Zdejší kostel byl přiřazen ke klášternímu kostelu (Sommer 1838, 267). Větší část stavby pocházela z jeho nejstarší fáze datované k roku 1589. Do této renesanční části stavby patřilo zdivo lodi a presbyteria. V následujícím století, přesněji roku 1664 byl kostel rozšířen tepelským opatem Wilfertem I. Během těchto úprav byla přistavěna kostelní věž (Krčmář – Procházka – Soukup 2004, 91). Další úpravy kostela jsou uváděny k roku 1732 za opata Šimanovského (Klement 1882, 184).

Po roce 1589 byl kostel spíše poutní bezvěžovou kaplí, takovému vzhledu však neodpovídá neobvyklá délka kostelní lodi. Je tedy možné, že původní loď byla kratší a její prodloužení proběhlo až v rámci barokní úpravy roku 1664. Tomu by také mohlo nasvědčovat nepravidelné rozložení oken, které jistě souvisí s určitou pozdější manipulací s podélnými stěnami lodi. Toto barokní prodloužení kostelní lodi mohlo souviset s nedostatečnou kapacitou poutního kostelíka. Ekonomicky výhodnější bylo tedy loď jednoduše prodloužit než ji celou zbourat a postavit novou širší loď. S tímto rozšířením může také souviset zazděný vstup do lodi ze severozápadu, který mohl být ve starší fázi stavby hlavním vstupem do prostoru někdejší poutní svatyně.

3.3 Mnichov (Einsiedeln)

3.3.1 Geografie

Mnichov patří mezi nejvýše položené obce tepelského panství, jeho nadmořská výška dosahuje až k 736 m n. m. Díky tomu zde panuje drsné klima. Od tepelského kláštera je vzdálen asi 10 km severozápadním směrem a leží na okraji Slavkovského lesa. Okolí Mnichova je protkáno potokem Mnichovským a Pramenským.

3.3.2 Historie

Podle některých zpráv navazuje dnešní poloha Mnichova na starší osídlení z 12. století, jehož jádrem byl poutní kostelík sv. Siarda. Toto starší osídlení však mělo zaniknout důsledkem morové rány (Klement 1882, 163). O tomto tvrzení však nemáme jasnějších dokladů. Starší poutní místo je vzdáleno asi 1 km západně od současného Mnichova. První zmínka o Mnichově pochází z roku 1273, kdy je jmenován v papežské confirmaci pro tepelský klášter (Pelant 1984, 196). Mnichov tedy vznikl před tímto datem v rámci tehdejší klášterní kolonizace (Charvátová 1995, 77).

Místo bylo vybráno cíleně, neboť tudy procházela důležitá zemská stezka a okolí bylo bohaté na nerostné suroviny (Waska 2000, 46). Těžbou cínu oblast proslavili bratři Bohuslav, Ulrych a Konrád Tullingerové, kteří se roku 1347 stali nájemci zdejších hornických děl (Gnirs 1932, 83). Roku 1397 již drží doly jen Bohuslav Tullinger, ten zde figuruje jako služebník kláštera v Teplé a v Mnichově si zřizuje manský dvůr či tvrz (Waska 2000, 46). Tato tvrz měla být obehnaná vodním příkopem, po němž zůstal v Mnichově tzv. Horní rybník. Na konci 19. století měly být relikty tvrze ještě patrné a to na místě domu čp. 104 (Klement 1882, 162). Další stopou zanechanou Tullingery v této oblasti je zřejmě zaniklá ves Tollingen kdesi u kynžvartského panství zmizelá kolem

roku 1430 (Roubík 1959, 80). Roku 1400 se již Mnichov, okolní vesnice a doly vrací zpět do majetku premonstrátského kláštera v Teplé (Švandrlík – Buchtele 2010, 9).

Důležitost Mnichova se postupem času díky svému umístění a ekonomickému potenciálu stává stále zřetelnější. To vyústilo dne 10. července 1437, kdy se Mnichov stává městem. Tohoto data je totiž listina opata Racka, jež obsahuje výčet Mnichovem nově získaných městských privilegií, mezi něž patřilo i právo volně odkazovat a dědit majetek, vyrábět slad a vařit pivo či zřídít masné krámy (Waska 2000, 46 – 47). Další práva si vymáhá Mnichov přímo od krále Vladislava, tím ale obchází klášter, na jehož stížnost jsou práva o tři roky později zrušena (Pelant 1984, 196). Získaná privilegia jsou však přesto novou hnací silou ve vývoji obce po jejím částečném vylidnění v důsledku moru před rokem 1437 (Sommer 1838, 272). V této době však nové město ještě nemá právo trhově. Získání trhového práva ještě předchází událost jiná a sice zástava města králem Hanuši Pluhovi z Rabštejna roku 1530. Tato situace trvala až do roku 1549, kdy je Mnichov zpět vykoupen klášterem (Hlinomaz 2003, 96 - 98).

V souvislosti se zástavou obcí protestanským pánům se nové náboženské učení šíří tepelskými obcemi, to klášter nelibě nesl a po získání obcí zpět do svého majetku proti protestantismu silně brojil. Ke katolické víře se Mnichov navrátil pod nátlakem kláštera až roku 1588 a to jako jedna z posledních tepelských obcí. Důvodem byl mimo jiné i příkaz opata Matěje Göhla, díky němuž sousední obce poskytovaly své přebytky obilí, dobytek a další zboží pouze trhům v Mnichově (Waska 2000, 67). Jako jakousi odměnu získává Mnichov 25. srpna 1589 od kláštera další městská privilegia, a sice právo na jarmark, který se konal na sv. Havla a právo na týdenní trh, jenž byl čtvrtěční (Waska 2000, 47).

Město se stalo cílem téměř každého válečného střetnutí a v průběhu časů se muselo mnohokrát vzpamatovávat z pustošení cizích

vojsk. Například za třicetileté války bylo městečko vyplněno hned několikrát švédskými vojsky a to v letech 1621, 1632, 1635 a 1641 (Klement 1882, 166). Prusy byl Mnichov vypálen v 18. století třikrát a to v letech 1757, 1759 a 1762 (Gnirs 1932, 84). Dobytčí trhy se v Mnichově provozovaly od roku 1747, ve stejném roce také město získává od opata Jeronýma Ambrose právo pálit kořalku, která se stala důležitou zdejší komoditou (Sommer 1838, 272). Roku 1854 byl v Mnichově tepelským opatem Marianem Heinlem založen ženský klášter školských sester de Notre Dame (Hlinomaz 2003, 75).

Pod mnichovskou farnost spadaly vsi Sítiny, Rájov, Bohuslav, Číhaná (u Teplé), Popovice a Prameny (Sommer 1838, 273). Mnichovská farnost tedy sousedila s farností v Ovesných Kladrubech na jihu a na východě s farností ve městě Teplá (Schaller 1788, 196).

3.3.3 Kostel sv. Siarda

3.3.3.1 Poloha

Rozvaliny někdejší orientované svatyně stojí asi kilometr západně od Mnichova v nadmořské výšce až 750 m n. m v údolí mnichovského potoka. Místo je velmi odlehlé, v blízkosti kostela je pověstný Siardův pramen. Dnes k pramenu vede turistická stezka.

3.3.3.2 Popis kostela a výzkum terénních reliktů

Dispoziční řešení malého poutního kostela bylo velmi jednoduché. Stavbu tvořila obdélná loď o přibližné délce 17 m a šířce 11,5 m, na loď na východní straně navazovalo presbyterium s půlkruhovým zakončením. Presbytář dosahoval délky až 9 m a šířky 9,5 m.

Relikty kostela jsou v terénu dodnes patrné. Kostel byl svou východní stranou zasazen do svahu, a proto je zdivo presbyteria dochováno až do výše 2 – 2,5 m. Dochovaná výška zdí podélných značně kolísá a zeď západní je v dnešním terénu již jen několik desítek

centimetrů nad povrchem. V polovině délky severní obvodové zdi je patrný vstup do kostela. V interiéru kostela bylo presbyterium odděleno od lodi vítězným obloukem, po němž zbyly jen části stěn umožňující odhadnout šířku oblouku na 5 m. V západní polovině lodi je rovnoběžně k podélným stěnám relikv 1 m mocné zdi dlouhé přibližně 7 m. Jedná se zřejmě o základovou zeď pro sloup nesoucí někdejší kruchtu kostela. Další stopou po konstrukci krucht je také terénní deprese kruhového tvaru v interiéru při severní stěně kostela. Další výrazná terénní deprese je v presbyteriu kostela a jedná se o pozůstatek po základu hlavního oltáře.

3.3.3.3 Datace a stavební vývoj kostela

Nejstarší fáze stavby mohla podle dostupných informací pocházet již z 12. století, snad kolem roku 1190 (Klement 1882, 163). Tehdy se jednalo ještě o stavbu menší kaple, která zde chátrala bez povšimnutí až do chvíle, kdy zde byl objeven obraz sv. Siarda, který vzbudil zájem tepelského opata Andream Ebersbacha, jenž na místě nechal postavit poutní kostel (Gnirs 1932, 95). Po třicetileté válce je však kostelík opět uváděn jako pustý. Jeho další obnova je dílem opata Raimunda Wilferta I. a proběhla v roce 1664. Tehdy byl kostel zasvěcen sv. Janu Křtiteli a v jeho blízkosti byla zřízena také nová poustevna (Schaller 1788, 197). Kostel byl definitivně opuštěn roku 1782, kostelní zvon byl odvezen do otročínského kostela sv. Michaela a stavební materiál byl použit na stavbu mnichovské školy a kostela v Rájově (Klement 1882, 162).

Nevelký poutní kostel v sobě zřejmě skutečně skrýval velmi staré zdivo, bohužel velká část stavebního materiálu byla odvezena a znovu použita. Dnešní relikty jsou pozůstatky základových a maximálně soklových partií zdiva, vyšší partie lze jen s obtížemi rekonstruovat. Spodní partie však tvoří jen zdivo kamenné. Tyto kameny jsou větší lomové, zcela však postrádáme opracovanější kvádry. Zvláštností také je, že nikde na tomto zdivu ani v jeho okolí nejsou stopy po užití cihel, které by na barokní stavbě byly užity na záklenky či římsy. Cihly však mohly být

cílem odnosu materiálu na jeho druhotné užití stejně tak jako opracované kvádry.

3.3.4 Kostel sv. Petra a Pavla

3.3.4.1 Poloha

Orientace mnichovského kostela je mírně vychýlená presbyteriem k jihovýchodu. Kostel stojí na návrší západně od centra městyse, nelze tedy říci, že by zaujímal centrální polohu, přesto je významnou dominantou a prostor před kostelem tvoří jakousi druhou náves. V blízkosti stojí někdejší fara kostela a samotný kostel obklopuje dnes již notně zpustlý starý hřbitov, z jehož původní rozlehlosti zbyla jen skupina náhrobků na západ od kostela.

3.3.4.2 Popis kostela

Kostelní loď má zkosené rohy a je na své západní straně prodloužena o kruchtový přístavek. Na východní straně na loď nasedá trojboce uzavřený presbytář, k němuž je na severní straně přistavěna sakristie, na jižní straně pak kostelní věž. Pod kostelem se nachází krypta.

Délka lodě dosahuje 27 m, šířka 19 m včetně síly zdiva. Stěny lodi z exteriéru prosvětlují okna ve dvou patrech – v přízemí jsou okna elipsovitá a v patře půlkruhově uzavřená, již odtud je jasné, že patrovou část lodi tvoří po obvodových stranách tribuna. Stěny lodi jsou v rozích zkosené a fasáda je členěna lizénami. V jižní stěně je prolomen vstup do kostela, tento vstup má ryze praktický účel. Kostel je totiž vzhledem k vesnici otočen presbyteriem, vstup ze západní strany znamenal pro farníky obcházení celé stavby, proto byl zřejmě vstup z jižní strany užívanější než vstup ze západu z přízemí kruchtového přístavku.

Stěny uvnitř lodi člení slepé pilíře s představenými pilastry, nesoucími vodorovný překlad. Interiér lodi je tedy nedělený, ale vytváří

prostorné elipsovými okny osvětlené výklenky, které sloužily jako postranní oltáře, jen prostřední výklenek z jihu byl spojen s výše zmíněným vstupem do kostela. Patrové části nad výklenky slouží jako tribuny, které jsou navzájem propojeny průchody a jsou valeně zaklenuty. Pata klenby lodě je zde zdůrazněna výrazně profilovanou křížovou věncovou římsou. Loď je kryta klenbou vyzděnou z cihel. Tu tvoří tři valená klenební pole sudovitého tvaru s trojúhelníkovými výsečemi. Loď a přístavek jsou zastřešeny jednotnou valbovou střechou.

Presbytář dosahuje délky 9 m a šířky 11 m včetně síly zdiva. Interiér presbyteria osvětlují stejně jako loď okna ve dvou patrech – zde je princip však opačný a v přízemí jsou prolomena okna s půlkruhovým záklenkem, v patře pak okna elipsovitá. Také presbytář je členěn lizénami. V interiéru je kryt valenou klenbou s trojúhelníkovými výsečemi. Presbyterium je valbově zastřešeno.

Věž stojí na přibližně čtvercovém půdorysu o rozměru 6,5/6,5 m. Zdi věže jsou v exteriéru členěny nástěnnými pilastry. V jižní stěně věže jsou v exteriéru zeslabující niky tvaru a velikosti oken s půlkruhovými záklenky, zde se však zřejmě jedná o niky pro umístění soch svatých. Nejvýše položená nika je pak opatřena i menším obdélným okénkem. V úrovni vrcholové římsy lodi kostela je také zdivo věže opatřeno profilovanou římsou, která odděluje spodek věže od jejích vrcholových partií obsahující zvonici. Také tato vrcholová část věže je členěna nástěnnými pilastry. Celá věž je kryta cibulovitou střechou, jejíž vrcholová partie je v současné době z technických důvodů snesena před kostelem.

Přízemí věže je přístupné vlastní vstupem z exteriéru, který je prolomen ve východní stěně věže. Celé přízemí je kryto křížovou klenbou. Patrové části věže jsou přístupny vřetenovým schodištěm v síle zdi. Sakristie stojí na čtvercovém půdoryse o rozměru 6,5/6,5 m. Osvětlena je okny s půlkruhovými záklenky. Interiér sakristie je zaklenut křížovou žebrovou klenbou. Ze sakristie vede v síle zdi přístup na kazatelnu. Sakristie je zastřešena pultově. Přístavek má ve své západní stěně

prolomen hlavní vstup do interiéru kostela, který tvoří kamenné profilované ostění s rovným nadpražím. Zdivo přístavku volně navazuje na zkosené hrany lodě a je z exteriéru členěno nástěnnými pilastry. Přístavek nemá štít, střecha zde končí valbou. V interiéru přístavku jsou dvě vřetenová schodiště umožňující přístup na kruchtu kostela. Kruхта je podklenuta křížově.

Proslulá mnichovská krypta byla užívána k pohřbívání už od roku 1784 a její součástí je také kostnice. Prostor je vyzděn z lomového kamene a sklenuta systémem cihelných valených kleneb. V kryptě jsou uložena těla dospělých jedinců i dětí převážně z 18. století (Švandrlík – Buchtele 2010, 179). Krypta vyniká svým suchým prostředím spojeným s odvětráním, proto zde uložená těla netlela, nýbrž zde probíhala jejich přirozená mumifikace.

Kostel je dosud plně omítnut, přestože se v současnosti potýká s vlhkostí. Do některých nároží kostela silně zatéká, což způsobuje postupné narušování povrchu. Vznikají zde solné výkvěty, které jsou u mnichovského kostela především důsledkem poruchy okapů a svodů dešťové vody ze střechy.

3.3.4.3 Datace a stavební vývoj kostela

Již ve 13. století stála v Mnichově svatyně zasvěcená apoštolům Petrovi a Pavlovi. Tato budova však byla zřejmě stavbou dřevěnou a roku 1320 byla přestavěna a doplněna o zděné konstrukce (Gnirs 1932, 87). Před rokem 1384 se kostel stal farním (Klement 1882, 161). Roku 1609 byla původní dřevěná věž nahrazena zděnou věží se zvonící, stavba věže byla dílem stavitele Antonia de Haystalli (Švandrlík 1999, 10). Za třicetileté války byl kostel opakovaně poškozen (konkrétně v letech 1632, 1635 a 1647). Následné chátrání kostela vyústilo roku 1719 k jeho kompletní obnově a rozšíření do dnešní podoby. Tato stavba probíhala za opata Raymunda Wilferta II. a jeho následníka Raymunda III. Šimonovského (Schaller 1788, 197). Výstavba nového chrámu trvala celých šest let,

následné menší úpravy pak probíhaly i nadále po celé 18. století (Sommer 1938, 272). Cibulovou střechou byla zakryta věž roku 1809 a další renovace kostela proběhly roku 1860 za opata Mariana Heinla (Klement 1882, 161) a roku 1905 (Gnirs 1932, 88).

Svým vzhledem se kostel odkazuje na jezuitské halové kostely 17. století (Gnirs 1932, 88). Kostel je plně omítnut, nelze tedy v této chvíli zhodnotit materiál, z něhož je vystavěn a tedy ani určit, zda se v jeho zdivu neskřívají fragmenty zdiva starší stavby ze 14. století. Jistě zde však bude z této stavby použitý stavební materiál. V takovém případě je možné, že byla původní stavba obestavěna novým kostelem a tímto byla také postupně rozebírána, takový postup byl znám už ve středověku (Radová-Štiková – Škabrada 1991, 9) a využíval se především z důvodu nutnosti zachování chodu farního kostela bez narušení dlouhodobou výstavbou, která v případě nového mnichovského kostela trvala celých 6 let. V takovém případě je možné, že kostel starší byl rozebrán až před dovršením nové stavby, pak by se materiál z původní svatyně skrýval ve vyšších partiích současného kostela.

Mnichovský kostel sv. Petra a Pavla patří bezesporu mezi nejvýstavnější stavby tepelského panství, to poukazuje na důležitost tehdejšího města a jeho farnosti.

3.4 Rájov (Royau)

3.4.1 Geografie

Rájov se nachází se vysoké nadmořské výšce dosahující až 765 m n. m. V jeho bezprostřední blízkosti je také nejvyšší vrchol Tepelské vrchoviny Podhorní vrch (846 m n. m.). Od kláštera je Rájov vzdálen asi 8,5 km západním směrem, od Mnichova 4,5 km jihovýchodně.

3.4.2 Historie

Vznik Rájova lze přisuzovat Hroznatově kolonizaci tepelské oblasti (blíže Charvátová 1995). Někteří autoři však vznik Rájova připisují ještě Hroznatově otci Sezimovi (Švandrlík – Buchtele 2011, 4). Rozhodně však lze určit, že Rájov vznikl již někdy ve 12. století. Po založení kláštera premonstrátů v Teplé přešel Rájov společně s dalšími Hroznatovými vesnicemi do majetku nově vzniklého kláštera. Rájov je tedy poprvé jmenován spolu s dalšími vesnicemi na potvrzovací listině klášterního majetku od papeže Řehoře X. z roku 1273 (Profous 1951, 553).

Rájov byl společně s dalšími 17 obcemi roku 1530 zastaven králem Ferdinandem I., tehdy se staly obce na krátkou dobu majetkem pánů z Bečova. Obce byly navraceny klášteru už roku 1549 (Hlinomaz 2003, 96 - 98). Téhož roku však klášter i celé jeho panství oslabil ničující mor a tehdejší stoupající popularita protestantismu. Roku 1556 byly však majetky kláštera opět částečně zastaveny královskou komorou a převedeny do majetku Jáchyma Šlika (Gnirs 1932, 327). Jáchym Šlik se snažil o trvalé připojení těchto vsí ke svému panství. Umístění Rájova při zemské stezce bylo velice ekonomicky výhodné, přesto se majetky navrátily roku 1561 zpět tepelskému klášteru (Klement 1882, 159).

Protestantismus se zde však zakořenil více, než klášter předpokládal. Proto výměnou za návrat ke katolicismu udělil klášter Rájovu německé právo (Gnirs 1932, 327). Rájov začal vzkvétat

a aspiroval k dosažení trhového práva, k tomu ovšem nedošlo díky sousednímu Mnichovu, jemuž byly za návrat ke katolicismu uděleny opatem Matějem Göhlem roku 1588 nové výsady, mezi něž patřil příkaz Rájovu poskytovat své přebytky obilí, dobytek a další zboží pouze trhům v Mnichově (Waska 2000, 51). V obyvatelích Rájova začaly růst jejich protiklášterní nálady a tito se stali hlavními organizátory selské rebelie proti klášteru roku 1680 (Švandrlík – Buchtele 2011, 9 – 16).

3.4.3 Kostel sv. Jana a Pavla

3.4.3.1 Poloha

Orientovaná stavba nezaujímá centrální pozici v obci, je umístěna na samém severním okraji obce. Důvod takového nezvyklého umístění svatyně je nasnadě – kostel byl vystavěn až na konci 18. století, kdy obec byl již plně rozvinutou sídelní jednotkou a kostel se hřbitovem již zkrátka nebylo možné umístit do již plně využitě centrální části vsi.

3.4.3.2 Popis kostela

Stavba je osově souvislá a tvoří ji loď, k níž je na východní straně připojeno presbyterium s půlkruhovým zakončením, za presbyteriem je dále v ose kostela sakristie. Na západní stranu lodi navazuje kostelní věž.

Lod' má zkosené rohy a její rozměry včetně síly zdiva dosahují 14/10 m. Interiér osvětlují tři páry oken se segmentovými záklenky. V jižní stěně je také prolomen vchod do kostela, tvoří jej kamenné ostění s rovným nadpražím. V interiéru jsou stěny zdobeny štukovými pilastry. Západní části interiéru kostelní lodi tvoří hudební kruchta se zdobným balustrádovým uzavřením. Kruchta je nesena třemi mělce profilovanými sloupky. Vstup na tribunu umožňuje schodiště při západní stěně lodi. Loď je kryta dřevěným trámovým stropem a zastřešena valbově.

Presbyterium je dlouhé 7,6 m a široké také 7,6 m. Půdorys presbyteria je podlouhlý s půlkruhovitým závěrem. Výrazný odskok

půlkruhu presbyteria je patrný především v exteriéru, kde je znatelné prožlabení. V interiéru se opakují profilované nástěnné pilastry. Od prostoru lodě je presbyterium odděleno vítězným obloukem. Světlo do presbyteria přivádí čtyři okna se segmentovými záklenky a rovným parapetem, přesto je však výplň oken tvořena elipsovými skly. Také tento prostor je plochostropý. Střechu presbyteria tvoří sedlová střecha s kuželovitým zastřešením oltářišť.

Kostelní věž stojí na půdorysu čtverce o rozměru 3,5/3,5 m. Stavbu tvoří neosvětlené přízemí, vyšší patra jsou již osvětlena drobnými kruhovými okny a okny se segmentovými záklenky. Exteriérová strana zdiva věže je členěna v horizontálním směru zdobnými profilovanými římsami, z nichž první prochází souvisle z římsy kostelní lodě, další odděluje prostor zvonice a poslední římsa je vrcholová. Další členění exteriérové strany zdiva tvoří obdélné lizény a zkosené rohy kostelní věže. Věž je zastřešena cibulovitou bání. Interiér věže je zaklenut křížovou bezžebrou klenbou. Vnitřní prostor je opticky zvětšen z interiéru zeslabujícími nikami. Vstup do věže z jižní stěny věže tvoří profilované kamenné ostění s rovným nadpražím. Sakristie stojí na pravidelném čtvercovém půdorysu o rozměru 6/6 m. Sakristie je přístupná přímo z prostoru presbytáře, ale také má samostatný vstup přímo z exteriéru, ten je prolomen z jihu. Sakristie je osvětlena dvěma obdélnými okny ve východní a severní stěně. Prostor sakristie je kryt plochým stropem.

Omítky kostela mírně zvětrávají a dávají nahlédnout do materiálového složení spodních partií zdiva, které je tvořeno především lomovým zdivem v kombinaci s cihlami. Část materiálu na výstavbu kostela by měla pocházet ze zaniklého kostela sv. Jana Křtitele u Siardova pramene nedaleko Mnichova (Klement 1882, 162) a z kostela Panny Marie Pomocné u Sítin (Švandrlík – Buchtele 2011, 58). V současnosti je kostel ve špatném technickém stavu

3.4.3.3 Datace a stavební vývoj kostela

Rájov spadal pod farnost obce Mnichov a jeho zdejší výstavní kostel sv. Petra a Pavla (Sommer 1838, 273). Rájovský filiální kostel vznikl až v letech 1787 - 1789 v pozdně barokním stylu rukou tepelského stavebního mistra Wenzela Hausmanna (Gnirs 1932, 328). Nově vzniklý kostel se stal však prozatím pouze filiálkou výše zmíněných farností. Rájovský kostel byl povýšen na farní až roku 1857. Pod místní farnost spadaly kromě obce Rájov ještě 4 nově vzniklé samoty (Prastarý podhorní mlýn, Pazderna, Podhorní hájenka u tepelské silnice a Rájovská myslivna) (Klement 1882, 160).

Jedinou mladší úpravou kostela je přístavba sakristie, která je typologicky odlišná od ostatních částí kostela. Přesné datum výstavby sakristie je nejisté. Ovšem potřeba dostavit sakristii byla zřejmě vyvolána povýšením kostela na farní roku 1857. Kostel sv. Jana a Pavla patří do skupiny pozdně barokních kostelů kláštera v Teplé.

3.5 Sítiny (Rauschenbach)

3.5.1 Geografie

Sítiny leží v nadmořské výšce 736 m n. m. a to na rozhraní Tepelské vrchoviny a Slavkovského lesa. Od kláštera je ves vzdálena vzdušnou čarou asi 10,5 km severozápadním směrem, od Mariánských Lázní pak 6,5 km severovýchodně. Sousedními obcemi Sítin jsou Mnichov, Rájov a Prameny, s nimi je pojí také společný historický vývoj.

3.5.2 Historie

Vznik Rauschenbachu souvisí s kolonizací Hroznaty a následnou kolonizací tepelského kláštera. Tato první Hroznatova kolonizační vlna probíhala ve 12. století. V této době vznikl sousední Rájov a Mnichov. Druhá kolonizační vlna je připisována samotnému klášteru a probíhala

ve 13. století, dílem této druhé vlny jsou právě Sítiny (Charvátová 1995, 77). Přesnější datace vzniku vsi však jasná není. Společně jsou pak jmenovány na potvrzovací listině klášterního majetku papeže Řehoře X. z roku 1273 (Profous 1951, 553). Někteří autoři však nejstarší zmínku připisují jiné starší listině, falza datovaného do roku 1214 (Profous 1951, 546).

Okolí Rauschenbachu se později projevilo jako velice ekonomicky výhodné a to proto, že zde byl už roku 1346 otevřen cínový důl kláštera. Ten byl však již v následujícím roce převeden do pronájmu bratrům Tullingerům (Sedláček 1998, 758). Opat Bohuš brzy pochopil, že rozrůstání cínových dolů je pro klášter nevýhodné a smlouvu chtěl vypovědět, to však vedlo k dlouholetým sporům, které byly ukončeny smírem roku 1397. Na počátku 80. let 14. století také postihl region mor, nemoc nejvíce postihla právě obce v okolí farního Mnichova (Švandrlík – Buchtele 2011, 9). Rauschenbach se plně vrací do majetku kláštera až roku 1455 (Sedláček 1998, 758).

Roku 1530 byly Sítiny dány králem Ferdinandem společně s dalšími 17 tepelskými obcemi do zástavby Hanuši Pluhovi z Rabštejna. Obce byly navraceny klášteru už roku 1549 (Hlinomaz 2003, 96 - 98). Sítiny měly stejně jako Rájov silnou vazbu na tehdejší město Mnichov, kde stál farní kostel a také se zde od roku 1588 pořádaly čtvrtěční trhy (Waska 2000, 50). Za třicetileté války byl Rauschenbach silně postižen a to nejvíce v letech 1632, 1636 a 1647. Protiklášterní nálady a vysoká robota byly roku 1680 důvodem selské rebelie, do níž se ve velké míře zapojili také Rauschenbašští (blíže Švandrlík 1974).

Sítiny jsou i přes některé novodobé ztráty hodnotné především pro své vesnické stavby typické pro vesnickou stavební kulturu slavkovského lesa (Pešta 2005, 315).

3.5.3 Zaniklý kostel Panny Marie Pomocné

V blízkosti vesnice stál poutní kostelík zasvěcený Panně Marii Pomocné, tato drobná stavba stávala na návrší Hayd či Heide u silnice vedoucí na Prameny (Švandrlík – Buchtele 2011, 58). Tato stavba zde byla vystavěna roku 1750 tepelským duchovním Leopoldem Fischerem (Neústupný 1970, 1 - 5) ovšem tehdy ještě jen jako kaple. Rozšíření do podoby malého poutního kostelíka proběhlo roku 1753 společně s přemístěním na druhý břeh sangerberské silnice. Na stavbu kostela byl použit materiál z původní kapličky a přemístěno bylo i její vnitřní vybavení (Gnirs 1932, 321). Stavba byla vysvěcena opatem Jeronýmem Ambrosem 31. července 1757, existence kostela však neměla dlouhého trvání, neboť již roku 1785 byl kostel císařským rozhodnutím zrušen a jeho materiál byl použit na stavbu nového rauschenbachského kostela a kostela v Rájově (Švandrlík – Buchtele 2011, 58).

Malý kostelík dosahoval přibližných půdorysných rozměrů 23,3/12,8 m (Gnirs 1932, 321). Stavbu tvořila loď stojící na obdélném půdorysu s profilovanými zkosenými východními nárožími. Na východě byla stavba prodloužena o presbyterium obdélného půdorysu se stejně zkosenými nárožími zdobenými příčnou profilací. Z jednoduchého plánu z roku 1757 publikovaného Antonem Gnirsem plyne, že vnitřek kostela byl dále členěn zřejmě oltárními příčkami a na západní straně lodě byla kruchta s balustrádovým uzavřením (viz Gnirs 1932, 320). Vstup do kostela byl ze západu. Nezvyklé dispoziční řešení a především zkrácení podélné osy kostela zřejmě plyne z nutného přizpůsobení stavby okolnímu terénu. Přesnější plán půdorysu kostela bohužel k dispozici není a náčrtek není dostatečný pro další hodnocení zaniklé stavby.

3.5.4 Stojící kostel Panny Marie Pomocné

3.5.4.1 Poloha

Stavba je orientovaná ve směru severozápad – jihovýchod. Po vzoru starší kaple stojí také kostel přímo uprostřed sítinské návsi a tvoří dominantu celé obce. Kostel není obehnán hřbitovem, místní pohřbívali po dlouhá léta v Mnichově a v Sítinách byl zřízen hřbitov až roku 1895 na kraji obce bez návaznosti na kostel (Švandrlík – Buchtele 2011, 45).

3.5.4.2 Popis kostela

Nevelký kostelík tvoří loď stojící na čtvercovém půdorysu se zkosenými nárožími. Na východě je loď prodloužena o presbyterium s trojboce uzavřeným presbyteriem. Západní průčelí je doplněno o stavbu věže. Z jihu na zdivo lodě a presbyteria ještě dosedá menší sakristie obdélného půdorysu. Stavbu lze označit za centrálu.

Loď stojí na půdorysu zkoseného čtverce o maximálních rozměrech včetně síly zdiva 9/9 m. Kostelní loď je osvětlována dvěma osově proti sobě umístěnými okny s polokruhovými záklenky, v západní části interiéru lodi je hudební kruchta přístupná drobným schodištěm při jihozápadním nároží. Presbyterium dosahuje délky 4 m a šířky 7 m. Také presbyterium osvětlují stejná okna s půlkruhovým záklenkem. Presbyterium má také vlastní vstup zvenčí, který je prolomen v jeho severní zdi. Celý interiér lodi a presbyteria tvoří valeně zaklenutý spojitý celek s výsečemi. Hlavní vstup do interiéru kostela vede ze západní strany a to přes podvěží. Věž je čtvercového půdorysu o rozměru 5/5 m. Nad vstupem je v exteriérové straně zdiva umístěna nika, v níž je soška sv. Václava. Ve vyšším patře věže je umístěna zvonice. Celý kostel je zastřešen valbovou střechou, věž má cibulovité zastřešení.

Kostel je dosud omítnut, nelze tedy v této chvíli zhodnotit materiálové složení zdiva. Kostel je v současnosti opravován.

3.5.4.3 Datace a stavební vývoj kostela

Sítiny nikdy nebyly vesnicí farní, farnost, pod kterou spadaly, byla v obci Mnichov se zdejším farním kostelem sv. Petra a Pavla (Sommer 1838, 273). Sítinský kostel byl vystavěn po zrušení starší poutní svatyně nedaleko za obcí. Na jeho stavbu byl také využit stavební materiál ze zrušeného kostela. Tento nový kostel byl postaven na místě starší dřevěné kaple z roku 1747 (Schaller 1788, 196) a částečně také vycházel z jejího půdorysu, výstavba proběhla roku 1789 (Gnirs 1932, 318). Důvodem takové úpravy staré kaple byl především stoupající počet obyvatel a tím již nedostačující kapacita starší stavby. Vznikla tehdy bezvěžová svatyně, která svým vzhledem stále velmi připomínala spíše stavbu kaple. Filiální kostel byl roku 1826 doplněn o věž (Gnirs 1932, 318). Drobný kostel se obdobím své výstavby řadí do skupiny pozdně barokních kostelů vznikajících na tepelském panství na konci 18. století.

3.6 Prameny (Sangerberg)

3.6.1 Geografie

Obec Prameny leží v centrální části Slavkovského lesa v povodí horního toku Pramenského potoka. Od kláštera jsou vzdáleny téměř 14 km severozápadním směrem a přibližně 8 km severovýchodně od Mariánských Lázní. Prameny leží v nadmořské výšce 725 m n. m.

3.6.2 Historie

Nejstarší část obce Prameny, zvané také Sangerberg, vznikla zřejmě již v první polovině 14. století jako ves farní a hornické sídliště (Gnirs 1932, 336). Těžba v okolí Sangerbergu byla orientována na stříbro, cín a železo. Stříbro se zde těžilo od roku 1486 (Sedláček 1998, 786). Poloha nově vzniklé hornické osady byla problematická, Sangerberg se

rozkládal na hranici mezi panstvími Bečov nad Teplou a Teplá, což bylo důvodem dlouholetého sporu mezi oběma panstvími.

V době vzniku vsi stál v jejím středu nejstarší sangerberský kostel, šlo zřejmě o jednoduchou dřevěnou stavbu zbudovanou kolem roku 1355, za zakladatele stavby je považován Boreš z Rýzmburka, který v té době působil na panství v Bečově (Jaša 2009, 105). Již roku 1357 byla dřevěná provizorní svatyně nahrazena kostelem novým a zasvěcena svatému Linhartu (Gnirs 1932, 336). Tepelští opati měli nad touto svatyní podací právo.

V 18. století dochází k rozrůstání obce. Roku 1772 vznikl severně od Starého Sangerbergu Nový Sangerberg jako osada podléhající také bečovskému panství a v téže době na straně opačné při pravém břehu Pramenského potoka Malý Sangerberg náležející panství Teplá (Gnirs 1932, 337). Zdejší hornictví zaniká na konci 18. století a obec se začala orientovat především na obchod. Růst obce pokračoval i v 19. století, kdy byly jihozápadně od Pramenů založeny prosperující lázně (Krčmář – Procházka – Soukup 2004, 43).

Po druhé světové válce byla celá oblast Slavkovského lesa přeměněna na vojenský újezd, Prameny byly vysídleny a kostel byl definitivně srovnán se zemí po roce 1950 (Kuča 2002, 669). Obec je dnes částečně zaniklá, v místě někdejšího kostela je jen pláň a jediným svědectvím o dřívějším významu Pramenů je už jen pozdně barokní radnice.

3.6.3 Kostel sv. Linharta

3.6.3.1 Poloha

Orientovaný kostel byl dominantou někdejší vsi, stál přímo v jejím středu naproti dodnes stojící radnici. Zvláštností je jeho umístění v bezprostřední blízkosti potoka, v němž jsou dodnes k nalezení cihly, stavební sut' a opracované stavební kameny z pramenské svatyně. O pohřbívání v okolí kostela nejsou doklady.

3.6.3.2 Popis stavby

Formální vzhled stavby můžeme rekonstruovat na základě popisu Antona Gnirse (viz Gnirs 1932, 340), půdorysného plánu a několika dochovaných fotografií ze třicátých let, kdy byl kostel ještě plně funkční.

Jednalo se o jednolodní orientovanou stavbu, jejíž východní část byla uzavřena polygonálním presbyteriem. V západním průčelí stavby stála hranolová věž, v jejímž přízemí byl i hlavní vstup do interiéru kostela. Patrové části věže byly přístupné ze schodišťového přístavku, nasedajícího na zdivo věže a lodi z jižní strany. Na jižní straně se také nacházela drobná předsíň, jež sloužila jako další vstup do prostoru lodi. Severní stranu kostela dochované fotografie nezachycují, z půdorysu je však zřejmé, že k jižní stěně presbyteria se připojovala sakristie přibližně čtvercového půdorysu s vlastním vstupem z exteriéru.

Kostelní loď byla obdélného půdorysu přibližně o rozměrech 16/11,5 m. V podélných stěnách byla prolomena osově proti sobě tři okna s půlkruhovými záklenky a mírně zkoseným ostěním. Vstup do lodi vedl z jižní strany přes předsíň a další vstup z podvěží byl prolomen v západní stěně. Vstup z jihu tvořil kamenný portál s půlkruhovým záklenkem. O interiéru mnoho nevíme. Loď byla kryta dřevěným kazetovým stropem s pestrou výmalbou (Gnirs 1932, 339), v západní části interiéru lodi stála hudební kruchta, která obepínala částečně také jižní a severní obvodovou

zed' kostela. Kruchta tedy tvořila dominantu celé kostelní lodi. Loď a presbyterium odděloval vítězný oblouk. Loď byla zastřešena sedlově.

Presbytář dosahoval délky až 10 m, široký byl okolo 8,5 m. Presbyterium prosvětlovala čtyři okna se zkosenými ostěními, zřejmě půlkruhově zaklenutá. Vynesený půdorys kostela nezachycuje způsob zastropení interiéru presbyteria, mohl tedy jít o plochostropý prostor stejně jako u kostelní lodi. Střecha presbytáře byla valbová.

Patrová kostelní věž stála na čtvercovém půdorysu o rozměru 5,5/5,5 m a byla ukončena barokní cibulovou bání. Výkres půdorysu kostela zachycuje přízemí věže, které bylo zaklenuto křížovou klenbou. Jižní a severní zed' věže je v interiéru zeslabena širokými nikami. V západní zdi věže byl hlavní vstup do kostela, z exteriérové strany byl vstup dekorativně zdůrazněný nástěnnými pilastry a trojúhelníkovým frontonem. Patrová část věže nebyla přístupná z jejího přízemí, ale ze schodišťového přístavku, v jehož přízemní v části byla menší prostora krytá plackovou klenbou. Stavba přístavku byla kryta pultovou střechou. V prvním patře věže byly jen prosvětlovací malé otvory, v úrovni přechodu přízemí a patrové části byla patrná spára. Druhé patro prosvětlovala tři okna s půlkruhovými záklenky. Důležité je napojení věže na loď kostela. Zde je východní zed' věže přímo vetknuta do západní věže lodi a tvoří jeden celek.

Barokní sakristie stála na čtvercovém půdoryse 5/5 m a byla kryta jednoduchou křížovou klenbou. V severní stěně interiér prosvětlovalo jediné okno. Ve východní stěně sakristie byl samostatný vstup, k němuž vedlo tříступňové schodiště. Ze sakristie vedl vstup do presbyteria, tento vstup tvořil kamenný portál.

Předsíň byla přizděna na spáru k jižní straně lodi. Byla to nevelká stavba o rozměrech 4/5,5 m. V interiéru byla křížově zaklenuta. V její jižní štítové stěně byl vstupní otvor s půlkruhovým záklenkem a přímo ve štítu pak malé větrací obdélné okénko. Západní a východní zed' předsíně byla

v interiéru zeslabena odkládací nikou. Drobný přístavek byl kryt sedlovou střechou.

3.6.3.3 Datace a stavební vývoj kostela

Nejstarší fázi pramenského kostela lze řadit k roku 1357, kdy byla původní dřevěná stavba nahrazena gotickým kostelem. Tato gotická stavba byla následně v letech 1615 – 1618 přestavěna v barokním duchu (Gnirs 1932, 339). Další menší stavební úpravy pak na kostele byly realizovány až do roku 1692 a 1700 (Krčmář – Procházka – Soukup 2004, 43). Pramenský kostel byl od roku 1713 filiálkou farního kostela v blízkém Mnichově (Sommer 1838, 273).

I přes barokní přestavbu kostela bylo mnoho ze starší gotické fáze zachováno, především pak masivní zdi lodi kostela (Gnirs 1932, 339). Okenní otvory v lodi jsou již dílem barokní přestavby. Vzhledem k napojení lodi kostela na kostelní věž mohla být také věž minimálně až do výše prvního patra tvořena zdivem gotickým, to však potvrdit dnes již nelze. Ostatní části stavby jsou dílem mladším.

Velká přestavba kostela v letech 1615 – 1618 znamenala pro kostel přistavění nového presbyteria a sakristie (Gnirs 1932, 339). U presbyteria však nelze vyloučit, že tvarově nenavazovalo na původní gotický chór. Je tedy možné, že stavebníci využili starších základů gotického závěru. Mezi barokní prvky interiéru kostela patřil vstupní portál do sakristie z prostoru presbytáře, rozsáhlá hudební kruchta, pestře malovaný kazetový strop nad lodí a kamenný vstupní portál v jižní stěně lodi (Gnirs 1932, 339). Věž kostela byla zřejmě při barokních úpravách zvýšena a doplněna o cibulovou střechu. V této době také vznikl schodišťový přístavek, který zpřístupňoval nejen patrové části kostelní věže, ale především hudební kruchtě. Nejmladším kostelním přístavkem je bezesporu předsíň, ta byla k jižní stěně kostelní lodi přistavěna roku 1700 (Gnirs 1932, 339).

3.7 Pístov (Pistau)

3.7.1 Geografie

Nevelká ves Pístov se nachází ve Slavkovském lese přímo v oblasti tepelské vrchoviny v nadmořské výšce 590 m. Ves stojí na vysokém kopci a obklopuje ji hned několik místních potoků a kyselek.

3.7.2 Historie

První zmínka o Pístově pochází z roku 1359 (Profous 1951, 363). Zmínka je spojená s výměnou farářů z Pístova a Chodového Újezdu (Kolektiv 1983, 4). Někteří historici však vznik vsi dokládají před rokem 1236. K tomuto roku měla být ve vsi již kromě kostela také fara a škola (Sommer 1838, 268). Ves však původně nebyla majetkem kláštera, založili jej páni z Výškova. Výškov leží na jih od Pístova. Majetkem tepelských premonstrátů se Pístov stává ve 14. století (Gnirs 1932, 290). Po výstavbě nového kostela začala převažovat také jeho funkce poutní, která přinášela značné prostředky kostelu i klášteru (Kolektiv 1983, 4). Poněmčení zdejšího obyvatelstva nastalo až po třicetileté válce a následném dosídlování těchto oblastí německy mluvícím obyvatelstvem (Kolektiv 1983, 5). Dnes je Pístov částí městyse Chodová Planá. Nevelká ves nebyla nikdy příliš lidnatá, přesto sloužila jako farní centrum pro přilehlé vsi Dolní Kramolín, Holubín, Boněnov, Martinov, Vlkovice a Úšovice (Sommer 1838, 268).

3.7.3 Kostel sv. Bartoloměje

3.7.3.1 Poloha

Orientovaný kostel stojí na vyvýšeném místě uprostřed obce, jeho poloha je tedy centrální. Stavba je viditelná i z okolí a tvoří přímo dominantu zdejší krajiny. V okolí kostela byl hřbitov, dnes se zde již nepohřbívá.

3.7.3.2 Popis kostela

Jednolodní halový kostel je osově souměrný, Loď je na východní straně prodloužena o presbyterium, nad nímž je převýšena kostelní věž. Kostel má ambit kolem lodě kostela a transept, v němž jsou umístěny sakristie s oratořmi v patrech.

Loď kostela dosahuje délky 25 m a šířky 16,5 m a stojí na obdélném půdoryse se silně zkosenými rohy, západní závěr lodi je tedy trojboce uzavřen. Loď je obehnána při obvodových i při západní stěně ambitem o šířce 6 m včetně síly zdiva. Interiér lodi je osvětlován třemi páry vysoko umístěných oken s půlkruhovými cihelnými záklenky. V západní části lodi je umístěna hudební kruchta přístupná z vřetenových schodišť nacházejících se v síle zdi západních zkosených nároží lodi. Interiér lodi je sklenut třemi poli plackové klenby. Východní klenební pole je oproti zbylým dvěma převýšeno. Jednotlivá pole jsou od sebe oddělena klenutými pásy. Paty kleneb spočívají na mohutných pilířích stojících při zdech lodi s profilovanými římsami nad hlavicemi. Prostor nad kruchtou je sklenut konchou, pod kruchtou je klenba valená ústící do nosných sloupů. Ambit je prosvětlován drobnými okny se segmentovými záklenky, ostění oken je kamenné. V podélných stěnách ambitu jsou v jejich prostředku prolomeny vstupy tvořené kamennými portály se segmentově tvarovaným nadpražím. Tyto portály tvoří kombinaci vstupního otvoru a okna nad ním. V západní stěně je prolomen jeden z hlavních vstupů do kostela, jeho portál je kamenný a má rovné nadpraží. Osově naproti těmto vstupům jsou prolomeny

vstupní otvory také ve zdivu lodi. Ambit je zaklenut valeně.

Presbyterium je polygonálního tvaru a je dlouhé 14 m a široké 10,5 m. Jeho východní část je opatřena komunikačním prostorem, který je také současně podvěžím, v němž je kromě jednoho z hlavních vstupů do kostela také umístěno vřetenové schodiště, které umožňuje přístup patrových částí věže, která je nad presbyteriem převýšena. Vstup z východu tvoří kamenný portál stejného vzhledu a rozměrů jako portál v západní části ambitu. Presbyterium je v interiéru rozčleněno do dvou částí, první část je obdélného tvaru a zaklenuta je plackově, druhá část tvoří trojboký závěr a je zaklenuta konchou. Tyto interiéry jsou osvětlovány okny s půlkruhovými cihelnými záklenky, komunikační část presbyteria při východní stěně je osvětlována kruhovými okny. Věž vyrůstá z východního závěru presbyteria a její půdorys je čtvercového tvaru o rozměru 7/7 m. Patrové části věže jsou osvětlovány kruhovými okny a poslední patro se zvonící má okna kamenného ostění s půlkruhovými záklenky. Vrcholová římsa věže je kordonová.

Obě sakristie stojí na čtvercovém půdorysu o rozměru 8,3/8,3 m a to po stranách presbyteria, tím tvoří transept kostela. V jejich patrových částech jsou umístěny oratoře, tyto oratoře jsou přístupné z úzkých schodišť v síle zdi, konkrétně v západních zdech sakristií. Přízemí transeptu je také přístupné přímo z ambitu úzkou chodbou v síle zdi. Jinak jsou sakristie přístupné z presbyteria, Severní sakristie má ještě samostatný vstup z východu, ten tvoří kamenný portál s rovným nadpražím. Interiéry transeptu jsou osvětlovány okny s půlkruhovými záklenky s kamenným ostěním. Sakristie i oratoře jsou zaklenuty valeně s lunetami.

Fasáda kostela je ve všech částech vertikálně zdobena nástěnnými pilastry s profilovanými hlavicemi. Loď s presbyteriem a transeptem jsou zastřešeny valbově, ambit má střechu pultovou. Věž je kryta cibulovitou bání. Omítky kostela notně opadávají a prozrazují materiálové složení i mladší zásahy do konstrukcí, které se objevují ve zdivu ambitu. Jsou to

převážně cihelné dozdívky otvorů, kde jsou místo někdejších dveří dnes umístěna okna s kamenným ostěním. Materiálové složení zdiva kostela je jinak velmi jednotné a tvoří je z velké části cihly (především na tvarově náročnějších partiích zdiva jako jsou ostění, záklenky, římsy či profilované hlavice pilastrů), dále lomové zdivo a často jsou zde využívány kamenné bloky z původního pístovského kostela. I přes absenci omítek je technický stav kostela uspokojivý.

3.7.3.3 Datace a stavební vývoj kostela

Historikové F. Klement a J. G. Sommer uvádějí stavbu kostela už k roku 1236, v pozdější literatuře je však toto datum již opuštěno. Kostel je zde podle dostupných informací jmenován poprvé až k roku 1359, kdy zde však kostel již dávno stál (Profous 1951, 363). Znovu se kostel v pramenech objevuje jako farní k roku 1384 (Schaller 1788, 194). Tato stavba prošla rozsáhlou stavební úpravou dokončenou roku 1474, záhy však roku 1495 vyhořela (Dolista 1967, 179). O následných úpravách po požáru nemáme zprávy, přesto funkce kostela přerušena nebyla a kostel fungoval dál a to až do roku 1746, kdy byla stavba gotického vzhledu zbořena (Procházka – Vyšohlíd 2002, 101). Od roku 1750 byl na místě staré svatyně stavěn nový monumentální kostel, který byl dokončen roku 1765 (Klement 1882, 186). Tvůrce stavby je však předmětem mnohých dohadů. Část odborníků se domnívá, že je kostel dílem Kiliána Ignáce Dientzenhofera (Gnirs 1932, 203), který v době výstavby kostela již nebyl naživu, přesto mohla být stavba stavěna dle jeho plánů. Skeptičtější, ale realističtější se zdá být teorie o výstavbě kostela západočeským architektem. Dle této teorie byla stavba silně ovlivněna Dientzenhoferovým barokním cítěním a z velké míry jím byla inspirována, dílem však byla západočeského architekta Jakuba Augustona, podle jehož plánů vznikly také nedaleké kostely v Chodském Újezdě (Procházka – Vyšohlíd 2002, 88), Chodové Plané, Dobřanech a Černošíně (Kumpera – Jílek 2004, 297).

Mladší úpravy kostela se projevují jen na ambitu, kde jsou patrné

dodatečně zazděné otvory, které zřejmě sloužily jako další vstupy do interiéru ambitu a posléze i lodě kostela.

Ve zdivu barokní stavby se opakují druhotně užití kamenné bloky pocházející ze starší stavby, na jejímž místě současný kostel stojí. Jde o opracované kamenné kvádry, profilovanější architektonické články se nalézt na fasádě nepodařilo, mohou se však skrývat v dosud neopadaných partiích fasády kostela. O stáří původní pístovské svatyně lze však pouze spekulovat stejně tak jako o jejím vzhledu. Pokud by rok 1236 skutečně souvisel se zdejším kostelem, můžeme předpokládat, že šlo o románský panský kostel, který by byl jistě ve 14. století po připadnutí Pístova tepelskému klášteru zgotizován. Pokud však kostel vznikl až ve 14. století, byl již gotickou novostavbou. Bohužel jde pouze o spekulace a světlo do těchto otázek by mohl vnést jen detailnější průzkum historických pramenů a archeologický výzkum v okolí kostela.

Kostel sv. Bartoloměje se obdobím své výstavby řadí do skupiny tepelských kostelů vybudovaných za opata Jeronýma Ambrose. Ten kromě kostela v Pístově nechal postavit také kostely ve Skocích, Teplé a Ovesných Kladrubech a všechny tyto stavby vznikaly v období okolo poloviny 18. století (Hlinomaz 2003, 66).

3.8 Úšovice (Auschowitz)

3.8.1 Geografie

Úšovice jsou dnes nejstarší částí Mariánských Lázní a leží v jejich jižní části v nadmořské výšce 670 m n. m. Někdejší obec se rozprostírala v malém údolí na úbočí kopce. Od kláštera jsou Úšovice vzdáleny 11,5 km východně.

3.8.2 Historie

Ves Úšovice či Úševice je poprvé doložena v písemných pramenech k roku 1273. Tehdy je jmenována v confirmaci papeže Řehoře X. vydané 23. května, která dokládá majetek kláštera k tomuto datu (Čechura 1988, 214). Tehdejší Úšovice však ležely v nevyhovující poloze, a proto došlo k jejich přeložení do dnešních míst. K tomuto přemístění došlo roku 1341 (Sedláček 1998, 931). V Úšovicích mělo stát na návrší u kostela také panské sídlo, patrně tvrz, z níž jsou v terénu dodnes patrné příkopy a valy (Poche 1982, 155). Severně od obce se také v menší míře po třicetileté válce těžilo stříbro (Gnirs 1932, 16). Ves byla majetkem kláštera až do roku 1850, tedy až do konce období feudalismu. Dnes je zde mariánskolázeňské sídliště.

3.8.3 Kostel sv. Antonína

3.8.3.1 Poloha

Orientovaný kostel je umístěn na návrší nad údolím, v němž se nachází další část obce. Návrší tvořilo východní konec vsi. Jeho poloha je tedy dominantní, ale není centrální. V okolí hřbitova se nacházejí stopy po úpravách terénu související s někdejší zaniklou tvrzí. V okolí hřbitova se pohřbívalo, hřbitov je však již zrušen.

3.8.3.2 Popis kostela

Dispoziční řešení kostela je osově souměrné. Centrum kostela tvoří loď stojící na obdélném půdorysu. K lodi je na východě připojeno polygonální presbyterium. Zdivo na přechodu mezi lodí a presbyteriem je prožlabené. Za presbyteriem je na východě ještě přistavěna sakristie s půlkruhovým závěrem. Západní část kostela je doplněna o věž čtvercového půdorysu.

Lod' dosahuje půdorysných rozměrů 18,6/11,3 m včetně síly zdiva. Interiér lodi je osvětlen třemi páry oken s půlkruhovými záklenky.

V prostředku podélných stěn byly prolomeny vstupy obdélného tvaru, které jsou v současnosti zazděny. V západní části interiéru lodi je hudební kruchta stojící na čtyřech pilířích. Západní zeď lodi je zesílena. Interiér lodi je plochostropý. Loď je od presbytáře oddělena vítězným obloukem téměř segmentového zaklenutí.

Presbyterium je 9 m dlouhé a 12 m široké včetně síly zdiva. Presbytář je v severní a jižní stěně osvětlen okny s půlkruhovými záklenky, ve zkosených stěnách jsou umístěna okna kruhová. Z presbyteria vede v síle zdi úzké schodiště na kazatelnu kostela. Vlastní vstup do presbyteria byl prolomen v jižní podélné stěně. Sakristie je přístupná z prostoru presbyteria, osvětlena je drobnými okny s půlkruhovým zaklenutím. Sakristie i presbyterium mají ploché zastropení. Věž je přizděna na spáru k západní zdi lodi, je čtvercového půdorysu o rozměru 5,3/5,3 m. Jižní stěnou věže vede do kostela hlavní vstup, ten je tvořen kamenným portálem s rovným nadpražím, jenž nese letopočet 1790. Podvěží je zaklenuto křížově a osvětleno okny s půlkruhovými záklenky, stejně jako patrové části, kde se ještě objevují okna kruhová. Fasáda kostela je lizénově členěna a pod korunní římsou se objevuje štuková obloučková výzdoba. Stavba věže je zastřešena valbově, věž má cibulovitou střechu. Fasáda kostela je nově opravená a neodhaluje materiálové složení zdiva kostela. Kostel je nově opraven a je v dobrém technickém stavu.

3.8.3.3 Datace a stavební vývoj kostela

Na místě dnešního kostela stávala dříve jen drobná kaple. Roku 1790 zde byla zřízena duchovní správa a postaven byl dnešní kostel, který sloužil jako filiálka farního kostela sv. Bartoloměje v Píستově (Sommer 1838, 268). Další úpravy kostela proběhly roku 1911 (Poche 1982, 155). Dnešní kostel je tedy kombinací stavby pozdně barokní, jež byla dostavěna roku 1790 a mladších přístaveb z roku 1911. Pozdně barokní je loď a presbyterium, věž a sakristie jsou mladšími přírůstky přistavěnými na spáru. Především věž nemá společnou s lodí svou

východní zeď a je zde tedy zachována dilatace, která je účelná především pro odlišné sedání různě starých a různě vysokých částí kostela. Původní pozdně barokní stavba byla bezvěžovým filiálním kostelem, bez potřeby zázemí sakristie.

Přestože je fasáda kostela bez opadané omítky, lze předpokládat, že na stavbu byl použit materiál ze starší kaple a zřejmě také ze starého panského sídla, které stálo nedaleko dnešního kostela, tento materiál byl však zřejmě z velké části tvořen lomovým kamenem a bylo by těžké jej ve zdivu kostela rozlišit.

Obdobím své barokizace se kostel řadí do skupiny pozdně barokních kostelů stavěných tepelským klášteřem na konci 18. století.

3.9 Otročín (Ostročin, Landek)

3.9.1 Geografie

Obec Otročín se nachází asi 6,5 km severně od Teplé. Středem obce prochází hranice chráněné krajinné oblasti Slavkovský les. Nadmořská výška obce se pohybuje okolo 632 m n. m. Obec je lemována rameny Nadluckého a Otročínského potoka.

3.9.2 Historie

Dnešní Otročín je ves vzniklá ze dvou částí. Historie starší části Otročina zvané také Ostročin sahá až do raného středověku. První psaná zmínka o obci je z roku 1233, kdy se ves stává majetkem kláštera v Teplé (Čechura 1988, 213). Tehdy je jako součást historické oblasti vidčínského újezdu nejdříve darován králem Václavem I. královně Konstancii, která takto získané majetky záhy prodává tepelskému klášteru (Joachimová 1968, 495). Mladší část Otročina, nazývaná také Landek vzniká v období kolonizace Tepelska, tedy ve 13. století (Charvátová 1995, 77). Mladší otročínská část je výstavnější a rozlehlejší částí dnešní vesnice. Majetkem

tepelského panství zůstal Otročín až do 18. století s výjimkou krátkého období v letech 1530 – 1602, kdy byla obec zastavena kancléři Hanuši Pluhovi z Rabštejna (Hlinomaz 2003, 96, 99).

Pod otročínskou farnost spadaly okolní vsi Brť, Poseč a Tisová (Sommer 1838, 271).

3.9.3 Otročínské kostely

V této části je nutno nastínit problematiku proměnlivosti funkcí dvou otročínských kostelů v průběhu let. V obou částech dnešního Otročina stály kostely. Ve starším Ostročině je zmiňován stojící farní kostel zasvěcený sv. Michaelovi až ve 14. století (Sedláček 1998, 678). Přesto šlo zřejmě o stavbu mnohem starší s možným vznikem ještě před rokem 1300 (Gnirs 1932, 148). V mladší otročínské části Landeku stál kostel Božího Těla, ten je poprvé doložen v tepelských análech na počátku 17. století, přesnější období vzniku doloženo nemáme. Nový kostel po svém vzniku sloužil jako farní, zatímco starší stavba zasvěcená sv. Michaelovi v Ostročině byla v této době jen kaplí (Pátková 2008, 345). Skutečnost, že je kostel sv. Michaela zde označován jako kaple, může mít určitou spojitost především s jeho velikostí a skutečností, že šlo o bezvěžovou stavbu.

Z důvodu existence novější dispozičně a kapacitně dle tehdejších požadavků koncipované sakrální stavby v Landeku nebyl důvod nákladně přestavovat starou svatyni. Kostel sv. Michaela zřejmě tedy chátral. Roku 1657 je uváděn už jako ruina, situace se mění v 80. letech 17. století, tehdy je kostel opraven a znovu vysvěcen. Příčinou zájmu o starou stavbu byl vznik bratrstva sv. Archanděla Michaela (Hlinomaz 2003, 64). Roku 1667 je však částečně poškozen landecký kostel požárem (Pátková 2008, 345). V Landeku zbyla po požáru jen kostelní věž, ta byla posléze doplněna o jednoduchou kapli, v níž se nadále sloužily pravidelné mše, tato úprava proběhla roku 1676. Další zevrubnější renovace kostela pak proběhla roku 1712 (Gnirs 1932, 149). Farní kostel Božího Těla je

definitivně zničen dalším požárem roku 1782, tehdy Josef II. zrušil bratrstvo a starý kostel sv. Michaela začal sloužit jako farní provizorium (Klement 1882, 172).

Zánik starého ostročinského kostela sv. Michaela lze nejdříve doložit k roku 1861, tehdy došlo k cílené demolici a následnému prodeji kostelní parcely i se zbytky stavebního materiálu (Pátková 2008, 346). Také landecký kostel Božího Těla došel zániku a na jeho místě byla roku 1838 vystavěna sakrální stavba nová přebírající tradiční zasvěcení tehdy chátrající kaple sv. Michaela (Klement 1882, 172). Tento kostel zde stojí dodnes.

3.9.4 Kostel landecký

3.9.4.1 Poloha

Landecký kostel stojí v mladší části vsi. Dnešní stavba zasvěcená sv. Michaelovi je neorientovaný chrám, který je svou štítovou stěnou otočen k hlavní komunikaci probíhající touto částí vsi. Přesto však alespoň částečně stojí na místě původní landecké stavby, ta jistě orientaci zachovávala a stála zřejmě spíše v zadní části parcely. Tímto zřejmě vytvářela určitý prostor po své severní straně, kde vzniklo volné prostranství. Poloha tedy nebyla okrajová, nýbrž centrální.

3.9.4.2 Datace a stavební vývoj kostela

Nevíme mnoho o formálním vzhledu a uspořádání původního landeckého kostela, jenž stál na místě dnešního kostela sv. Michaela. Nelze rekonstruovat období jeho vzniku. První zpráva, týkající se této stavby, pochází až z roku 1602, kdy kostel prošel zásadní přestavbou a znovuvysvěcením (Klement 1882, 172). V této době byl kostel zřejmě především zvětšen. Jeho nejstarší fází byla menší svatyně s půlkruhovým presbyteriem (Gnirs 1932, 148). Při přestavbě roku 1602 jistě přibyla také kostelní věž, ta se později stala jádrem kostela, poté co nebyla jako jediná část poničena požárem kostela roku 1667. Jakákoliv středověká část

stavby však zanikla už v tomto období a mladší fáze s ní už jistě neměla mnoho společného. Následovaly dvě přestavby barokní, kostel však na konci 18. století podlehl požáru (Gnirs 1932, 149). Dnešní neorientovaný kostel sv. Michaela je novostavbou z let 1834 – 1838 (Gnirs 1932, 149).

3.9.5 Kostel ostročinský

3.9.5.1 Poloha

Kostel stál na návrší nad jižním okrajem hlavní komunikace v Ostročině. Jeho poloha byla tedy zřejmě centrální a dominantní. Dnes jsou v místě soukromé zahrady a ovocné sady.

3.9.5.2 Datace a stavební vývoj kostela

Velkou ztrátou pro poznání stavební kultury tepelského kláštera je demolice ostročinského kostela sv. Michaela. O jeho stáří můžeme však jen polemizovat. Podle Gnirse byl tento kostel vystavěn před rokem 1300 (Gnirs 1932, 147). Jisté však je, že zde stál již ve 14. století kostel zasvěcený sv. Michaelovi (Sedláček 1998, 678). Do jaké míry jeho podobu ovlivnily další úpravy, dnes již nemůžeme jasněji rozeznat bez podrobnějšího průzkumu (například odkryvem základových partií zdiva kostela, pokud jsou ještě zachovány či geofyzikálním průzkumem).

Rekonstruovat podobu kostela lze dosud jen částečně z inventáře pořízeného roku 1833, zde je popsána stavba se dvěma předsíněmi, devíti okny, čtyřmi dveřmi a hudebním kůrem. Dále je uvedeno, že stavba měla klenbu a šindelovou střechu (Pátková 2008, 347). Dalším zdrojem rekonstrukce je Gnirsova představa, podle níž se jednalo zřejmě o románskou jednodílnou bezvěžovou svatyni. Délka její lodě byla okolo 20 m a šířka 11 m. Na loď obdélného půdorysu navazovala na východní straně půlkruhová apsida (Gnirs 1932, 148). Gnirsova představa zřejmě zachycuje nejstarší fázi stavby, která však v čase podléhala úpravám, jejich dílem mohou být zmíněné předsíně. Je také důvod domnívat se, že

stavba prodělala nějakou gotickou úpravu presbyteria (Pátková 2008, 347).

3.10 Ovesné Kladruby (Habakladrau)

3.10.1 Geografie

Ovesné nebo také Habrové Kladruby stojí v nadmořské výšce 715 m n. m. Přímo v obci jsou dva rybníky, Ovesný Velký a Ovesný Střední. Od kláštera je dělí 7 km východním směrem, od Mariánských Lázní jsou vzdáleny 5 km západně.

3.10.2 Historie

První zmínka o Ovesných Kladrubech pochází dle některých autorů snad z roku 1242, v této době zde měla být farní stanice (Klement 1882, 193), následně však nejsou Ovesné Kladruby jmenovány v listině z roku 1273. Ovšem v listině je řada názvů značně zkomolena (Čechura 1988, 214), často jsou však autory zaměňovány Kladruby Ovesné za ves Kladruby, která byla také součástí majetku tepelského kláštera a ve výše zmíněné listině se objevuje bezpečně. Pravděpodobnější je, že Habrové Kladruby byly založeny klášteřem až někdy po roce 1273. Jejich vznik je připisován kolonizaci neosídlených ploch uvnitř tepelského panství (Charvátová 1995, 79). Roku 1363 je zde uváděn kostel, ten byl však jistě staršího založení (Sedláček 1998, 412). Jako ves s farním kostelem jsou Ovesné Kladruby znovu jmenovány roku 1384 (Schaller 1788, 193). Ves zachvátil roku 1611 ničující požár, který pohltil většinu domů, včetně fary a kostela (Klement 1882, 194). Obec se však brzy opět postavila na nohy. Požár byl však následován další ránou a to morovou roku 1633 (Klement 1882, 194). Obyvatelé Ovesných Kladrub se nikdy neobrátili k protestantismu, také proto byla vsi udělena privilegia, a sice německé právo, dále vařit vlastní pivo, a také právo vykonávat nižší soudnictví (Gnirs 1932, 117). Obec vzkvétala a aspirovala k povýšení na městys.

Privilegia však byla Ovesným Kladrubům odebrána po nepokojích roku 1681 (Sedláček 1998, 412). Částečného navrácení privilegií především pak svobodného dědění statků dosáhli místní roku 1717 (Gnirs 1932, 117). Obec byla vždy majetkem kláštera až do zrušení panství roku 1850.

Ovesné Kladruby byly farností pro přilehlé obce Vyškovice, Milhostov, Zádub, Závíšín a zaniklé Vysočany (Sommer 1838, 269).

3.10.3 Kostel sv. Vavřince

3.10.3.1 Poloha

Orientovaný kostel stojí na vyvýšené terase na jižním okraji obce. Přestože vesnice byla snad původně okrouhlicí (Poche 1978, 567), kostel stál vždy tak trochu upozaděn od centra obce. Jeho poloha tedy není centrální, jistě je však dominantní. Okolo hřbitova se pohřbívalo, mladší hřbitov je dnes stále součástí okolí kostela a je v jeho jižním sousedství.

3.10.3.2 Popis kostela

Stavba vykazuje osově souměrné dispoziční řešení. Jádrem kostela je loď obdélného půdorysu, k níž je na východě připojeno polygonální presbyterium a věž ve východním průčelí stavby stojící na čtvercovém půdorysu. V přízemí věže je současně umístěna sakristie.

Lod' dosahuje rozměrů 21/16,5 m včetně síly zdiva. Exteriérové zdivo lodi je vertikálně členěno nástěnnými pilastry. Západní průčelí kostelní lodi není štítové a je tedy spíše nenápadné, opakuje se zde členění nástěnnými pilastry a jsou zde prolomena dvě drobná kruhová okna. V západní stěně je také umístěn vstup do interiéru kostela, jenž je tvořen profilovaným kamenným ostěním s šambránou a rovným nadpražím, v jehož středu je umístěn kamenný erb. Do lodi vede ještě vstup ze severu, tento vstup je výrazně rizalitově vysazen před úroveň okolního zdiva a je opatřen také vlastním drobným štítem se stříškou a kamenným rovným portálem shodné profilace a dekorace jako vstup

ze západní strany. Další vstup vede také z jihu, ten je opatřen jen mírně profilovaným rovným kamenným portálem. Interiér je osvětlován dvěma páry oken s půlkruhovými záklenky. V západní části interiéru kostela je situována hudební kruchta, ta je nesena čtyřmi sloupy a přístupná je dvěma schodišti v západních rozích interiéru. Na kruchtě ještě při obvodových stěnách navazují postranní tribuny. Interiér lodi je celý zaklenut a to dvěma poli valené klenby (nad kruchtou a ve střední části interiéru) a jedním polem klenby plackové (v hlavní části nejbližší presbyteriu), jednotlivá pole kleneb jsou oddělena nosníky. Část interiéru, jež je zaklenuta plackově má zkosená nároží a se střední částí je ještě propojena drobnými valeně klenutými chodbičkami v síle zdi, tyto chodbičky ústí do kaplových částí interiéru kostela. Pod patami kleneb jsou zdi členěny nástěnnými pilastry.

Délka presbyteria dosahuje 10 m délky a 10,5 m šířky včetně síly zdí. Presbyterium je od prostoru lodi odděleno vítězným obloukem spíše segmentového tvaru. Také zdivo presbyteria je z jeho exteriérové strany vertikálně zdobeno nástěnnými pilastry, jeho interiér je osvětlen okny shodného vzhledu jako okna lodě. Interiér presbyteria je zaklenut plackově. V síle zdí jsou vedeny úzké chodbičky propojující niky v obvodových zdech presbyteria se sakristií, v severovýchodní části chodby je vřetenové schodiště umožňující přístup patrových částí věže. Sakristie je také přístupná přímým vstupem z východní stěny presbyteria.

Kostelní věž stojí na čtvercovém půdorysu o rozměru 6/6 m. Z vnější strany je zdivo vertikálně členěno nástěnnými pilastry. V přízemí věže je prostor sakristie, která je křížově zaklenuta. Patrové části věže jsou přístupny vřetenovým schodištěm v síle zdi presbyteria. Interiéry sakristie i zvonice věže jsou osvětleny okny s půlkruhovými záklenky. Loď a presbyterium kostela jsou zastřešeny valbově, věž má jehlancovou střechu. Fasády kostela silně zvětrávají, zdivo je však stále omítnuto a neodhaluje tedy své složení zcela, jen na několika málo místech můžeme pozorovat drobné opady omítky. Severozápadní nároží kostelní

lodi má v jednom místě mírně otlučenou omítku z důvodu vedení elektroinstalace, v tomto místě by se daly předpokládat druhotně užitě prvky ve formě větších kamenných bloků zpevňujících nároží stavby, ovšem tato nároží jsou zřejmě tvořena jen zdivem smíšeným z cihel a lomového kamene. Další drobná opadávka se objevila na zdivu věže, bohužel i zde nejsou užity žádné starší prvky. V současnosti je kostel ve špatném technickém stavu.

3.10.3.3 Datace a stavební vývoj kostela

Kostel je v Ovesných Kladrubech poprvé jmenován roku 1363 v souvislosti s obsazením fary po smrti faráře Lorence (Gnirs 1932, 117). Po požáru roku 1611 byl kostel v rychlosti obnoven a to rukou italského architekta Antonia de Conseje (Poche 1978,567), tato obnova však zřejmě nebyla dostatečná a po vlekých statických problémech byla celá stavba stržena roku 1746 a nahrazena novou barokní stavbou z let 1747 – 1748 (Gnirs 1932, 118).

Stavba stojí na místě starší stavby zřejmě gotického původu, která byla zcela zbořena. Určení stáří původní stavby je klíčové pro upřesnění stáří celé vsi Ovesné Kladruby. Přestože zdivo dosud neodhalilo prokazatelný druhotně použitý zdící materiál, lze dále předpokládat, že mladší barokní zdivo kostela v sobě skrývá druhotně užitě prvky ze starší stavby. Tuto informaci by podal případný hloubkový stavebně historický průzkum.

Tato novostavba vznikla za opata Jeronýma Ambrose a spadá do skupiny kostelů vzniklých v období okolo poloviny 18. století (Hlinomaz 2003, 66). Do skupiny kromě Ovesných Kladrub patří také kostely v Pístově, Skocích a v městě Teplá.

3.11 Úterý (Neumarkt)

3.11.1 Geografie

Úterý leží v nadmořské výšce 485 m n. m. v Tepelské vrchovině přímo v údolí Úterského potoka. Část města leží přímo v údolí, další jeho dvě místní části leží na přilehlých návrších. Úterý je od tepelského kláštera vzdáleno 9,5 km jihovýchodním směrem.

3.11.2 Historie

Úterý je velmi starým sídlem, přesto první bezpečně doložitelná písemná zmínka pochází až z roku 1233. Úterý je součástí historické oblasti zvané vidžínský újezd, který byl původně majetkem královským. Prodej újezdu královnou Konstancií je zachycen listinou z 6. února 1233 (blíže Joachimová 1968). V téže listině je také uveden prodej úterské fary řádem německých rytířů kláštera premonstrátů v Teplé (Waska 2000, 40). Úterý mělo již v této době právo týdenního trhu (v úterý) a právo na jarmark získává roku 1459 (Waska 2000, 66). Roku 1380 se krajem prohnal ničující mor, který zapříčinil částečné vylidnění této oblasti, proto Úterý na žádost kláštera dosídlili němečtí obyvatelé (Chaloupková 1985, 9). Městem se Úterý stává roku 1439 z rozhodnutí opata Racka (Klement 1882, 216). Většinu obyvatel Úterý tvořili horníci pracující v nedalekých dolech na zlato (Poche 1982, 158). Po sporech krále Jiřího s jednotou zelenohorskou se stalo město na krátkou dobu majetkem Švamberků sídlících na Krasíkově, následně bylo součástí bečovského panství, dokud jej roku 1486 nezískal zpět do svého majetku klášter (Pelant 1984, 286). Ničující byly pro město požáry, které jej postihly v letech 1694 a 1719 (Klement 1882, 220). Úterý bylo součástí tepelského panství až do zrušení feudalismu.

K Úterý byly přifařeny vsi Křivce, Olešovice a Staré Sedlo (Sommer 1838, 269).

3.11.3 Kostel sv. Jana Křtitele

3.11.3.1 Poloha

Orientace kostela je mírně vychýlená presbyteriem k severovýchodu. Kostel stojí na výrazném návrší obce, která se rozprostírá v hlubokém údolí Úterského potoka. Stavba kostela je dominantou celé obce a je dobře viditelná ze všech hlavních příjezdů do města. Stavba je také umístěna vzhledem k obci centrálně a je tedy skutečným těžištěm města. V okolí kostela se pohřbívalo, tento hřbitov je dnes již zrušen a pohřbívá se na západním okraji obce u kaple sv. Václava.

3.11.3.2 Popis kostela

Stavba centrální dispozice je tvořena lodí a presbyteriem oválného půdorysu, věží čtvercového půdorysu na západě a sakristií na východě, která stojí na půdoryse obdélníku. Exteriérové zdivo je členěno štukovými rámci.

Lod' a presbyterium jsou spojeny do jedné části stavby oválného půdorysu. Tato část dosahuje délky 28 m a šířky přibližně 20 m. Interiér osvětlují okna s půlkruhovými záklenky, ve zdivu blíže k západnímu průčelí jsou pak umístěna okna kruhová osvětlující komunikační prostory v této části interiéru. Vstupy do kostela jsou prolomeny v obvodových stěnách lodi blíže západnímu průčelí, tyto vstupy tvoří kamenné rovné portály s mírnou profilací, vstup z jihu je již zaslepen. Interiér lodě a presbyteria je osmiboký se stěnami plnými i s valeně zaklenutými kaplovými nikami. V prostoru nad nikami vznikají při podélných stěnách tribuny s kuželkovou balustrádou. Celý interiér je zaklenut klášterní klenbou s lunetami, v místě pat klenby sbíhají při stěnách mohutné pilíře. Rub klenby je opatřen mazaninou a paty klenby jsou zatíženy nadezdívkou, která současně nese i krov (NPÚ ÚOP Plzeň, 037*4*22100).

Věž stojí na půdoryse čtverce o rozměru 7/7 m. Dvě třetiny hloubky zdiva pohlcuje interiér hlavní kostelní části a věž z této oválné stavby přímo vyrůstá. Interiér věže osvětlují čtyři pásma oken s půlkruhovými záklenky. Ostění oken v patrových částech věže jsou doplněna o štukové klenáky. Korunní římsa věže je kordonová. Patrové části věže jsou přístupné vřetenovými schodišti umístěnými v síle zdi v západní části interiéru kostela. Poslední částí je sakristie, která je v ose kostela umístěna na jeho východním konci a stojí na půdoryse obdélníka o rozměrech 2/7 m. Sakristie je na rozdíl od ostatních částí kostela tenkostěnná a její strop je plochý. Hlavní část kostela je zastřešena valbově s kužely nad částí presbyteria, také sakristie má střechu valbovou, věž má cibulovitou střechu.

Stavba je opravena a má nové omítky, neznáme tedy materiálové složení zdiva kostela. I přes opravy je výrazně poničená klenba hlavní části kostela, v osách lunet se projevují velké trhliny, ty jsou však staršího původu a nerozšiřují se (NPÚ ÚOP Plzeň, 037*4*22100).

3.11.3.3 Datace a stavební vývoj kostela

Farní kostel je v Úterý doložen od 14. století (Sedláček 1998, 933). Tento kostel podlehl požáru roku 1694 a následně byl na jeho místě postaven nový kostel (Schaller 1788, 199). V období výstavby nového kostela byla provizorně užívána kaple sv. Václava z roku 1660, která stojí na západním návrší nad obcí. Nový úterský kostel vznikl v letech 1695 – 1698 a je dílem stavitele W. Braumbocka z Miesbachu, jenž kostel postavil podle plánů Kryštofa Diezenhofera (Poche 1982, 195). Stavba spadá to skupiny nejstarších barokních přestaveb tepelského kláštera, které jsou spojeny s významným tepelským opatem Raimundem Wilfertem I. Přesto stavba nese spíše prvky baroka rozvinutějšího vrcholného a to lze přisoudit osobnosti architekta stavby Kryštofa Diezenhofera.

Tato stavba měla však minimálně jednoho předchůdce, který je

doložen v polovině 14. století (Sedláček 1998, 933). O vzhledu původní stavby mnoho nevíme, půdorys současné stavby nijak nekopíruje starší základy a je spíše demonstrací nového nastupujícího stylu výrazně jiných dispozicí a rozměrových proporcí než straší gotická stavba. Stavební kameny ze starší svatyně však jistě posloužily i na stavbu kostela nového. Do jaké míry se ve zdivu tyto druhotně užitě prvky objevují však nelze říci, neboť kostel je nově opraven.

3.12 Křivce (Krips)

3.12.1 Geografie

Ves Křivce se nalézá na Bezdrůžicku v nadmořské výšce 580 m n. m. Okolí vsi je bohaté na nerostné suroviny a lemováno je potoky Luhem a Nezdickým. Od kláštera jsou Křivce vzdáleny 8,5 km severozápadně, od Úterý Křivce dělí jen 2,5 km severovýchodně.

3.12.2 Historie

První zmínka o Křivcích pochází z roku 1219, kdy jsou jmenovány v konfirmační listině papeže Honoria III. jako jedna ze vsí patřící tepelskému klášteru (Čechura 1988, 212). Následně jsou Křivce uváděny jako majetek Teplé v další konfirmaci, a to v listině papeže Řehoře X. (Profous 1949, 403).

Severně od silnice z Křivců do Starého Sedla byl v letech 1977 – 1979 proveden výzkum starých hornických děl (Kudrnáč 1982, 469). Tento výzkum potvrdil, že v okolí Křivců ve středověku probíhala těžba křiveckých slatinek, malých zlatých plíšků. Období této těžby bylo datováno do horizontu konce 13. a počátku 14. století podle keramických zlomků nalezených ve vrstvě současné s těžbou. Těžba však pravděpodobně pokračovala až do 16. století (Kudrnáč 1982, 470). Ves se postupně rozrostla především díky rozkvětu těžby v městečko, které však záhy zničili husité roku 1432 a vypálili zdejší kostel

(Krčmář – Soukup 2008, 152).

Křivce patřili tepelskému klášteru až do roku 1850. Osudový se pro obec ukázal odsun německého obyvatelstva, po němž ves i s kostelem silně zpustla. Poslední bohoslužba zde proběhla roku 1975, poté byl kostel zavřen (Kolektiv 2009, 34). V současnosti se kostel vrací do života díky občanskému sdružení Martinus, které má kostel ve svém vlastnictví a už od roku 2006 jsou na něm každoročně prováděny práce stavební údržby, především ve smyslu statického zajištění nosných konstrukcí. Díky občanskému sdružení Martinus byly také obnoveny tradice svatomartinských slavností a kostel se tím opět stává centrem setkávání zdejších i okolních obyvatel.

3.12.3 Kostel sv. Martina

3.12.3.1 Poloha

Celá ves stojí na návrší nad údolím Nezdického potoka. Orientovaný kostel zaujímá ve vsi mírně vyvýšenou dominantní pozici. O jeho dominantní poloze svědčí také dobrá viditelnost z každé strany příjezdu do obce. Nezaujímá však ve vsi centrální polohu, neboť jeho stavba stojí na východním konci obce. Okolo kostela byl hřbitov, areál kostela a hřbitova je obehnan zdí, jejíž součástí je také drobná stavba kostnice, která je dnes již ruinou.

3.12.3.2 Popis kostel

Dispozice kostela je tvořena lodí obdélného půdorysu, k níž se na východní straně připojuje jen o málo užší polygonální presbyterium. Věž stojí na severní straně kostela a je čtvercového půdorysu. Sakristie kostela je umístěna v podvěží. Fasáda kostela zvětrává, místy i opadává, proto lze na některých partiích zdiva určit jeho složení.

Lod' kostela dosahuje rozměrů 22,2/11,2 m včetně síly zdiva. Jihovýchodní nároží věže je mírně odhalené a je vyzděno z kamenných

bloků. Podobné bloky se objevují také v nárožích západní zdi. Západní zeď kostela je doplněna o štítové průčelí, v němž je umístěn hlavní vstup do kostela. Tento vstup je opatřen kamenným portálem s rovným nadpražím a šambránou, z interiérové strany je pak segmentově zaklenut. Dále byl z průčelí osvětlován kůr a to kruhovým okénkem, dnes zabedněným. Ve štítu západní stěny lodi jsou dvě niky s konchovým zaklenutím, tyto niky jsou dnes prázdné. Nad nikami jsou ještě dva větrací otvory tvaru čtyřlístu. Další vstupy do prostoru lodi byly prolomeny v podélných stěnách. Tyto vstupy tvořily kamenné portály s půlkruhovým nadpražím. Severní portál je zaslepen cihelným zdivem, je profilovaný a jsou na něm kamenicky vypracovány paty klenby, ve vrcholu portálu je umístěna drobná kamenná plastika znázorňující hlavu muže obklopenou trsy květin. Jižní portál zazděn není, vstup však již není užíván. Tento portál má shodnou profilaci a naznačení pat záklenku, v jeho vrcholu je také kamenicky zdůrazněn klenák, na něm je opět drobná plastika muže umístěná v erbu. V interiéru jsou oba vstupy zaklenuty segmentově. Interiér je osvětlován třemi páry oken téměř půlkruhového tvaru. V západní části lodi je dřevěný hudební kůr přístupný schodištěm při západní zdi. Loď je zaklenuta třemi poli křížové bezžebné klenby, mezi jednotlivými poli jsou klenebné pásy. V patách kleneb jsou profilované římsy, z nich směrem k podlaze scházejí nástěnné pilastry. Klenba je vyzděna z cihel. Loď je od presbyteria oddělena vítězným obloukem půlkruhového zaklenutí.

Presbyterium dosahuje délky 9,5 m a šířky 10 m včetně síly zdiva. Jeho interiér je osvětlen třemi okny shodného tvaru a velikosti jako okna lodi. Do presbyteria vede samostatný vstup z zvenčí, z východu, tvoří jej menší kamenný portál s rovným nadpražím. Nad ním je cihelné rovné nadpraží. Exteriérové zdivo je na několika místech bez omítky a lze říci, že je vyzděno především z cihel a lomového kamene. Presbyterium je zaklenuto valeně s lunetami. Z presbytáře vede vstup do podvěží, které je současně také sakristií. Věž má exteriérový rozměr 4,5/4,5 m. Vstupní

otvor z presbyteria do sakristie je vyzděn z kamenných bloků a je půlkruhově zaklenut. Nad tímto otvorem je ještě umístěno větrací okénko čtvercového tvaru s profilovaným ostěním. Zdivo věže je v nárožích vyzděno z pravidelných kamenných kvádrů, její ostatní zdivo je spíše smíšené z cihel a lomového kamene. Sakristie je zaklenuta křížově bezžeberně. Její vnitřek osvětlovala dvě okna obdélného tvaru se segmentovým zaklenutím v interiéru, jedno z nich je dnes již zaslepeno. Druhé je prolomeno ve východní stěně a v exteriéru je na líci zdiva nad oknem patrný pozůstatek cihelného zaklenutí zřejmě dveřního otvoru. Patrové části věže jsou přístupny dřevěným schodištěm přistavěným k severní stěně lodi. Patrové části věže slouží jen jako komunikační prostor a vstup do zvonice, jednotlivá patra tvoří jen podesty schodiště. Interiér věžového schodiště má odhalené zdivo, jež je tvořeno cihlami a lomovým kamenem. Vnitřek věže je osvětlen okny s půlkruhovými záklenky. Kostel je zastřešen vyjma štítové strany valbově, věž má novou cibulovitou báň. Kostel je v současnosti staticky zajištěn a průběžně opravován.

3.12.3.3 Datace a stavební vývoj kostela

Existence kostela je v Křivcích doložena k roku 1358 (Profous 1949, 403). Kostel zde však stál zřejmě už dříve, možná již ve 13. století a k roku 1358 je jen připomínán (Sedláček 1998, 468). Z gotické stavby pocházejí druhotně užitá kamenné bloky. Těmi jsou nejčastěji zpevňovány nároží kostela, konkrétně byly nalezeny v obou západních nároží lodi, jihovýchodním nároží lodi a v obou severních nároží věže. Nároží presbyteria nejsou dostatečně odhalena pro takové konstatování. Kamenné kvádry však byly nalezeny také v interiéru stavby a to konkrétně v ostěni vstupního otvoru mezi sakristií a presbytářem. Další indicií pocházející ze starší stavby je také obdélné větrací okénko s gotickou profilací.

Stavba však byla již roku 1432 vypálena husity (Profous 1949, 403). O její další obnově zprávy nemáme. Známe až datum její barokní

přestavby, která proběhla po přifaření kostela ke kostelu v Úterý roku 1623 (Klement 1882, 222). Starý kostel měl být celý stržen a na jeho místě byl vystavěn znovu. Neznáme důvod takového postupu, zda již byla nevyhovující velikost kostela či snad měl kostel nějaké statické problémy. Barokní přestavba byla započata roku 1674 (Poche 1978, 164). Kostel se stal jedním z prvních barokních novostaveb vystavěných tepelskými opaty. Stavba nese prvky raného baroka konce 17. století. Mezi tyto prvky patří oba portály v podélných stěnách lodi. Co konkrétního zobrazují plastiky na portálech však jisté není, zřejmě lze však plastiky spojit s tepelským klášterem a jeho opaty.

3.13 Vidžín (Witschin)

3.13.1 Geografie

Vidžín leží v oblasti Tepelské vrchoviny v přibližně 630 m n. m. Oblastí protéká Úterský potok a Telecí potok, jehož jedno rameno ve Vidžíně pramení. Vidžín je v současnosti částí města Úterý, od něhož je vzdálen 3 km severovýchodně. Od tepelského kláštera dělí Vidžín 7,5 km západně.

3.13.2 Historie

Vidžín byl v minulosti součástí klášterních majetků označovaných jako vidžínský újezd. Tento újezd obsahoval kromě farních center Vidžína, Úterý a Otročín také další vsi. Tyto majetky však původně patřily králi a místní farnost náležela řádu německých rytířů. Součástí tepelského panství se stávají až 6. února 1233 (Čechura 1988, 213). Tohoto data je čtveřice listin, v nichž jsou jmenovány čtyři manipulace s těmito vesnicemi, jejichž výsledkem byl prodej Vidžína a zdejší farnosti tepelským premonstrátům (Joachimová 1968, 495). Tento prodej proběhl za tepelského opata Johannese (Gnirs 1932, 575). Vzhledem k tomu, že původní kostel, byl ve správě řádu německých rytířů, někteří autoři

uvažují o zdejší existenci jejich komendy (Waska 2000, 39), to je však velmi problematické a dosud neprokázané. Pokud by zde však komenda stála, pak by se zřejmě nacházela v místech pozdější fary (Poche 1982, 226). Původní ves řádu německých rytířů je lokalizována do míst dnešního jižního okraje obce, na tomto místě se dnes nachází obecní hřbitov (Nováček 1997, nepubl.). Roku 1273 je Vidžín jmenován na potvrzovací listině majetků kláštera v Teplé od papeže Řehoře X. (Profous 1957, 542). Vidžín byl těžce poničen za husitských válek a to včetně kostela a starší části vsi (Gnirs 1932, 575). Kostel je poprvé jmenován v pramenech velmi pozdě, a sice k roku 1415 (Profous 1957, 542). Přestože ves byla majetkem kláštera, několik místních statků bylo také v majetku drobných šlechticů, konkrétně jistých Levhartů a Pecingárů, ale i tyto statky se později přešly pod klášter (Sedláček 1998, 955). Také třicetiletá válka silně zasáhla ves a to konkrétně roku 1747 (Krčmář – Soukup 2008, 157).

Vidžín byl součástí tepelského panství až do roku 1850. Pod vidžínskou farnost spadaly vsi Branišov, Dobrá Voda, Prachometry, Bezděkov, Nežichov, Dřevohryzy a některé dnes již zaniklé vsi jako Němčice, Stará Ves, Lštěné, Chvalice a Chrstov (Sommer 1838, 271).

3.13.3 Kostel sv. Jakuba

3.13.3.1 Poloha

V nepravidelně uspořádané zástavbě vsi zaujímá orientovaný kostel centrální polohu při hlavní silnici. Také stojí na vyvýšeném místě a je tedy místní dominantou viditelnou z obou příjezdových stran. Okolo kostela se pohřbívalo, ale tento hřbitov byl zrušen a nahrazen hřbitovem na jižním okraji obce, který dnes již také není funkční. Kostel a jeho bezprostřední okolí je obeháno silnou opěrnou zdí.

3.13.3.2 Popis kostela

Stavbu tvoří loď obdélného půdorysu, k níž je na východě připojen polygonální presbytář. V západním průčelí stojí věž čtvercového půdorysu. Na jižní straně je přizděna na spáru ke zdivu lodi a presbyteria stavba nové sakristie, při severní straně presbyteria stojí také na spáru menší stará sakristie. Zdivo kostela je částečně odhalené, proto lze popsat i jeho materiálové složení.

Loď obdélného půdorysu dosahuje rozměrů 18,4/10,5 m včetně síly zdiva. Zdivo lodi tvoří z velké části lomový kámen a kamenné kvádry, na fasádě se objevují vrstvy cihelných vyrovnávacích vrstev. Cihly byly také použity na vyzdění korunní římsy. Kamenné kvádry jsou umístěny také v západních nárožích lodi. Interiér lodi osvětlují z jižní strany tři okna s půlkruhovými záklenky, jedno okno stejného vzhledu je také prolomeno ze severní strany, na jeho ostění je užito cihel a lomového kamene. Na ostění oken jsou užity nejčastěji kamenné kvádry, na ostění středního okna v jižní stěně je dokonce druhotně užito opracovaný kámen s profilací. V jižní stěně je také vstup do lodi, tento vstup je opatřen kamenným portálem s rovným nadpražím, v jehož středu je kamenicky vypracován erb tepelských opatů. V západní části interiéru lodi je umístěna dřevěná dvoupatrová kruchta. Loď je plochostropá. Loď je od prostoru presbyteria oddělena vítězným obloukem hrotitého tvaru.

Presbyterium je dlouhé 8 m a široké 7,4 m. Vnější zdivo presbyteria je opatřeno opěráky, mezi nimiž jsou novější valené záklenky. Zdivo opěráků tvoří kamenné kvádry, klenby mezi opěráky jsou vyzděny z cihel. Poslední opěrák při severní stěně je však již vyzděn z cihel a lomového kamene a je odlišného tvaru. Interiér presbytáře osvětlují tři okna a to z jihu, jihovýchodu a východu. Ostatní okna jsou v současnosti zazděna a v exteriéru po nich nejsou zachovány ani niky. Presbyterium je zaklenuto kombinací jednoho pole křížové žebrové klenby a klenby hvězdicové šestidílné s žebry. Žebra kleneb jsou hrušková s ostrými liniemi hran a sbíhají do profilovaných konzolek. Obě části klenby jsou opatřeny

hladkými středovými svorníky. Z rubu klenby je znát, že klenební pole jsou vyzděna z lomového kamene.

Věž stojí na čtvercovém půdoryse o rozměru 6/6 m. Východní zeď věže je součástí západní zdi lodě kostela. Zdivo věže tvoří převážně kombinace lomového kamene a cihel. Západní fasáda věže je doplněna o výběžek, v němž je umístěno vřetenové schodiště, toto schodiště umožňuje přístup patrových částí věže, kde je zvonice a vstup do krovu nad lodí a presbyteriem. Vstup do podvěží byl prolomen z jihu, dnes je však zaslepen cihelnou zazdívkou. Tento vstup tvořil kamenný profilovaný portál s rovným nadpražím. Patrové části věže jsou osvětlovány okny s půlkruhovými záklenky a okny kruhovými. Odhalené zdivo severní fasády ukazuje další zazděné otvory, konkrétně jde o dva cihelné záklenky umístěné v ose nad sebou. První je výšce okna prvního patra věže a jde zde zřejmě skutečně o zazděný okenní otvor, který byl původně stejného vzhledu jako okno osvětlující první patro umístěné v jižní stěně. Druhý záklenek je segmentového tvaru a v nižších partiích zdiva. V interiéru je v místech záklenku zeslabující nika. Podvěží je plochostropé a je z něj veden vstup do interiéru kostelní lodě.

Drobná sakristie stojí na obdélném půdorysu. Nároží stavby jsou vyzděna z kamenných opracovaných bloků, jinak je zdivo tvořeno převážně lomovým kamenem a v náročnějších partiích cihlami. Interiér je osvětlován drobným okénkem s půlkruhovým cihelným záklenkem z východní strany, pod okénkem je zazděný vstupní portál, ten je kamenný a profilovaný. Sakristie byla kryta křížovou klenbou, dnes je však již bez tohoto zaklenutí. Původní sakristie byla přístupná z interiéru presbyteria, tento vstup je dnes již zazděn a tento drobný přístavek již dnes není nijak přístupný. V interiéru sakristie byl ze statických důvodů ponechán opěrák. Nová sakristie je umístěna při jižní stěně presbyteria a je obdélného půdorysu. Ve východní stěně nové sakristie je zazděn opěrák, jinak je vyzděna především z lomového kamene, ve tvarově náročnějších partiích zdiva jsou užity cihly. Její interiér osvětluje menší

okno s půlkruhovým cihelným záklenkem umístěné ve východní stěně. Z jihu je původní vstup do nové sakristie, ten je dnes již zaslepen cihelnou zazdívkou. Vstup tvořil kamenný profilovaný portál s rovným nadpražím. Interiér sakristie je zaklenut plackou a v místě vstupu vznikl vstupní koridor zaklenutý valeně.

Nad lodí a presbyteriem je jednotný krov a tato část stavby je kryta valbovou střechou, sakristie a předsíň jsou kryty pultovou střechou. Věž má cibulovitou báň. V současnosti je kostel ve špatném technickém stavu, nejvíce je ohrožován vzlínáním spodní vlhkosti.

3.13.3.3 Datace a stavební vývoj kostela

Ve Vidžíně stál kostel s farou již v době, kdy přešel do majetku kláštera, tedy v roce 1322. Předtím měly nad těmito majetky patronátní právo příslušníci řádu německých rytířů (Joachimová 1968, 495). Původní stavba byla zřejmě románského původu. První větší přestavba kostela proběhla nedlouho po přechodu Vidžína do majetku tepelských premonstrátů a to přibližně ve třetí čtvrtině 14. století (Líbal 1995, 365). Kostel byl však za husitských válek silně poničen a musel být znovu opraven. První barokní úpravy proběhly roku 1627, ale zásadní byla pro kostel barokní přestavba, která byla dokončena roku 1708 (Gnirs 1932, 576).

Na fasádě kostela se často objevují druhotně použité kamenné bloky z románského kostela. Nejzajímavějším prvkem je pak opracovaný kámen, který je součástí ostění středního okna lodi v jižní stěně. Tento kvádr je z pravé strany profilován a jde zřejmě o zlomek ostění románského otvoru. Další kvádry jsou nejčastěji umístovány v nárožích jednotlivých částí staveb a na opěrácích presbyteria.

Pozůstatkem románského kostela je zřejmě část jižní podélné stěny lodi. Ta by měla zřejmě pocházet ze 13. století. Někteří odborníci se dříve domnívali, že celé zdivo lodi je románské (Líbal 1995, 365). Ovšem délka lodi rozměrům románského kostela neodpovídá. A odhalené zdivo lodi

svým složením zcela odpovídá zdivu barokní sakristie. Během gotické přestavby provedené již klášterem zřejmě někdy v 70. letech 14. století vznikl presbytář, původně se šesti opěráky. Žebra presbyteria odpovídají dle typologie žeber od V. Mencla období druhé poloviny 14. století (viz Mencl 1951 – 1952). Kostelní sakristie a věž jsou dílem barokní přestavby kostela. Během této přestavby byla silně zbarokizována také loď kostela a v místech románského zdiva byly provedeny vyrovnávací cihelné vyzdívky. Sakristie byla přizděna na spáru a při jejím zdění byly užity kamenné kvádry, ty mohly pocházet z části románské lodi, která byla při této přestavbě ubourána. Věž je vetknuta do zdiva lodi, je tedy zřejmé, že také západní část zdiva lodi je dílem až barokní přestavby. Během barokní přestavby byl opěrný systém presbyteria doplněn o klenby mezi jednotlivými opěráky, důvod tohoto počínání nebyl jen estetický, ale zřejmě šlo o řešení jistých statických problémů, o nichž svědčí také staré praskliny v obvodových zdech presbyteria viditelné v interiéru.

Nejmladší částí kostela je nová sakristie a drobná zídka, která je přizděna na spáru k lodi kostela a k věži a která vymezuje prostor starého hřbitova. Tyto části vznikly až roku 1856. Součástí těchto mladších úprav jsou zřejmě také zadržky některých oken a vstupu do staré sakristie.

3.14 Branišov (Branischau) / Janov (Janow)

3.14.1 Geografie

Zaniklá vesnice Janov leží na katastru obce Branišov v přibližné nadmořské výšce 630 m n. m. Prostor původní vsi je dnes částečně zatopen Blažejským rybníkem, z něhož je napájen Úterský potok. Nad rybníkem jsou zachované pozůstatky terasových polí zaniklé vsi. Janov byl od kláštera vzdálen 10,5 km západním směrem.

3.14.2 Historie

Ves Janov, zvaná také Janovec byla ve středověku menší osadou s farním kostelem. Připomínána v písemných pramenech je poprvé roku 1322 společně s Branišovem (Profous 1949, 164). Tehdy jsou Branišov společně s Janovem prodány pány Abrahamem a Harantem ze Žichlic klášteru premonstrátů v Teplé (Klement 1882, 183). Následně je Janov uváděn v pramenech i v 15. století (v roce 1421 a v roce 1459) (Roubík 1959, 82). Zmínka z roku 1421 je vázána k zastavení Janova Vilémovi z Pnětluk, od něj však byla ves záhy vykoupena zpět (Sedláček 1998, 354). Obec Janov i s kostelem zanikla za třicetileté války a to před rokem 1476, kdy je již plocha zatopena rybníkem (Klement 1882, 183). Nedaleký Branišov však válku přežil. Zaniklý Janov se tak po výstavbě nového kostela stává místem tepelských poutí. V blízkosti kostela byla později zřízena hájovna zvaná Kaperlhaus (hlášení Nováček 1995, čj. 232/95). Nedaleký Branišov byl po roce 1945 vysídlen německými obyvateli a od té doby obec silně zpustla. Dnes zde žije jen několik chalupářů (Krčmář – Procházka - Soukup 200, 114).

3.14.3 Kostel sv. Blažeje

3.14.3.1 Poloha

Neznáme přesné uspořádání zaniklé vesnice Janov především kvůli jejímu částečnému zatopení rybníkem. Nelze tedy soudit, v jakém vztahu byl k této vsi její tehdejší kostel. Nový orientovaný kostel byl však postaven na jeho místě a jeho poloha je dnes velmi odlehlá bez návaznosti na osídlení. Kostel stojí při hraně východního břehu Blažejského rybníka.

3.14.3.2 Popis kostela

Dispozici kostela dominuje loď osmiúhelného půdorysu, k níž je na východní straně připojeno polygonální presbyterium. Západní část kostela je prodloužena o vstupní předsíň. Kostel lze označit za centrálu. Kostelu chybí střecha i veškerá zastropení, dále chybí také výplně otvorů. Omítky jsou silně opadané a prozrazují použitý zdící materiál. Ten je tvořen v náročnějších partiích (římsy, záklenky) cihelným zdivem, jinak je využit kámen lomový a v nárožích je pak užito několika větších kamenných bloků.

Loď je dlouhá 15 m a široká 13 m včetně síly zdiva. Interiér osvětlovaly dva páry oken s kamennými ostěními a půlkruhovými záklenky. V podélných stěnách jsou také otvory vstupní, které tvoří kamenné portály s rovným nadpražím, portál v severní stěně je však zaslepen. V interiéru lodi jsou ve zkosených nárožních stěnách segmentově zaklenuté niky. Loď byla dříve zřejmě zaklenuta, zachovány jsou paty kleneb, které tvoří hlavice nástěnných pilastrů. V západní části lodi byla umístěna hudební kruchta, stála na dvou pilířích a přístupná byla schodišti v předsíni. Presbyterium je od lodi odděleno dosud stojícím vítězným obloukem segmentového tvaru. Presbytář dosahuje délky 7,5 m a šířky 10 m a bylo osvětleno třemi okny s kamennými ostěními a s půlkruhovými záklenky. Presbyterium bylo také zaklenuto, průběh klenby je naznačen v půdoryse vypracovaném Antonem Gnirsem (viz Gnirs 1932, 65). Lze tedy říci, že klenba byla valená s lunetami. Také v presbyteriu jsou zeslabující niky ve zkosených stěnách v interiérové straně. Předsíň stojí na obdélném půdoryse o rozměru 4/9,5 m. V podélných stěnách předsíně jsou prolomeny otvory kruhového tvaru, které osvětlovaly schodiště vedoucí na kruchtu kostela, konstrukce schodů ani kruchta již však nejsou nadále součástí stavby. V exteriéru jsou stěny zdobeny lizénami, v západním průčelí je prolomen hlavní vstup do kostela. Průčelí je dále zdobeno vertikálně nástěnnými pilastry. Technický stav kostela je velmi špatný.

3.14.3.3 Datace a stavební vývoj kostela

V zaniklé vsi Janov stála farní svatyně již od roku 1320, kdy je zdejší kostel poprvé uváděn. Pod Janovskou farností spadaly vsi Branišov, Nežichov, Třebouň a Bezděkov (Gnirs 1932, 64). Tato stavba však zanikla společně se vsí za třicetileté války (Klement 1882, 183). Na místě starého kostela byl tepelským opatem Raimundem III. v letech 1732 – 1733 vystavěn kostel dnešní (Hlinomaz 2003, 66), který byl přifařen k vidžínskému kostelu (Sommer 1838, 271). Kostel od roku 1945 jen pustl, situace se vyhroutil roku 1957, kdy stavbu zachvátil požár (Krčmář – Procházka - Soukup 200, 114). Stavba od té doby chátrá. Při rekognoskaci kostela roku 1995 byly v jeho blízkosti nalezeny stavební články z jeho gotického předchůdce, konkrétně šlo o dva fragmenty portálu, část překladu, vysoké klínové žebro a jeden profilovaný článek neznámého účelu (hlášení Nováček 1995, čj. 232/95). Fragment žebra pochází zřejmě z klenby presbyteria a není zachována jeho spodní partie, proto jej nelze přesněji datovat. Tyto tvary žeber známe však od období poklasické gotiky, tedy zhruba od posledního dvacetiletí 13. století (Mencl 1951 – 1952, 273). Pravidelné opracované kamenné bloky byly také užity ke zdění nároží dnešní stavby. Část materiálu ze starší stavby byla použita na současnou barokní stavbu.

3.15 Číhaná (Tschihana)

3.15.1 Geografie

Obec Číhaná se nachází v nadmořské výšce 578 m n. m. ještě na území Plzeňské pahorkatiny. V blízkosti Číhané pramení Úněšovský potok. Číhaná je vzdálena od kláštera vzdušnou čarou 19,5 km jihovýchodním směrem a její sousední obcí je Úněšov, ten je od Číhané vzdálen asi 3 km severozápadně.

3.15.2 Historie

Kláster premonstrátů v Teplé vlastnil Číhané dvě, ale jen v této vzdálenější Číhané stál kostel. Tschihana je poprvé zmiňována roku 1219 už jako majetek kláštera v Teplé v listině Honoria III. (Kubín 2000, 178). Tato listina byla papežskou konfirmací a sloužila klášteru jako papežské ochranné privilegium (Čechura 1988, 212). V průběhu let pak klášter získal do svého majetku několik obcí v blízkosti Číhané a ta se stala jedním z farních center pro toto od kláštera poněkud odlehlé území. Číhaná je pak s těmito devíti vesnicemi jmenována na listině papeže Řehoře X. z roku 1273 (Profous 1954, 344 - 345). Správním centrem celé této části tepelské domény se stal statek v Krukanicích, který je poprvé zmíněn roku 1242 (Čechura 1988, 215). Roku 1459 potvrzuje Číhanou jako majetek kláštera spadající pod Krukanice také král Jiří z Poděbrad (Sedláček 1998, 118). Po třicetileté válce ubývá v Číhané část obyvatelstva, které je zde dosídleno německými kolonizátory. Této části domény se také silně dotkly selské nepokoje započaté v 80. létech 17. století. V majetku kláštera byla Číhaná až do poloviny 19. století, tedy do konce období feudalismu (Krčmář – Soukup 2008, 151).

Číhanská farnost zahrnovala okolní vsi Úněšov, Štipoklasy, Podmokly, Budeč a netepelské Hvožd'any, Popovice, Zahradku a Něšov (Sommer 1838, 292).

3.15.3 Kostel sv. Václava

3.15.3.1 Poloha

Orientace stavby je mírně vychýlená presbyteriem k severovýchodu. Kostel stojí ve vyvýšené části obce. Jeho poloha však dnes není zcela centrální. Jeho východní a severní průčelí jsou znepřístupněna okolní zástavbou, to je však zřejmě projev mladších úprav a lze předpokládat, že kostel a jeho okolí bylo dříve skutečným centrem obce. V okolí kostela se dříve pohřbívalo, dnešní hřbitov je však odsunut

na kraj obce, přesto je nedaleko kostela. Původní starý hřbitov zabíral nevelké prostranství severně od kostela a v současnosti je v dezolátním stavu. Součástí starého hřbitova byla také dnes silně destruovaná stavba kostnice.

3.15.3.2 Popis kostela

Jádrem stavby je loď obdélného půdorysu, na západní straně doplněna o věž. Východní závěr kostela tvoří půlkruhové presbyterium. K jižní stěně lodi je přistavěna sakristie stojící na obdélném půdorysu. Ze severní strany je k lodi kostela přizděna na spáru menší stavba, zřejmě kostnice.

Lod' stojí na obdélném půdorysu o rozměru 24/12 m. Prostor loď je osvětlován třemi páry oken s půlkruhovými záklenky. V západní části interiéru lodi je umístěn hudební kůr, který je nesen dvěma toskánskými sloupy. Lod' je zaklenuta třemi poli plackové klenby, při stěnách je konstrukce klenby doplněna o nástěnné pilastry s římsovitou hlavicí. Klenbová pole jsou od sebe oddělena pásy. Lod' je od presbyteria oddělena vítězným obloukem segmentového tvaru.

Presbyterium dosahuje délky 6 m a šířky 9 m včetně síly zdiva. Interiér presbyteria je osvětlován dvěma okny s půlkruhovými záklenky, třetí okno z východu je zaslepeno a tvoří zeslabující niku. Interiér je kryt kombinací konchy s výsečemi a převýšenou kupolí. Pod patami klenby jsou nástěnné pilastry. Věž stojí na čtvercovém půdorysu o rozměru 5/5 m. V přízemí věže je od jihu prolomen vstup, tento vstup je opatřen kamenným ostěním s rovným nadpražím a šambránou a sloužil jako hlavní vstup do kostela. Patrové části věže jsou osvětlovány okny s půlkruhovými záklenky a okny kruhovými. Na exteriérové straně věže se také nachází znak tepelských opatů. Věž je kryta cibulovitou bání. Východní zeď kostela je součástí západní zdi lodi. Sakristie je obdélného půdorysu, její interiér osvětlují okna s půlkruhovými záklenky, krytá je plackovou klenbou a její zastřešení je valbové, severní kostnice je kryta

pultovou střechou a je obdélného půdorysu.

Lod' a presbyterium jsou zastřešeny valbově. Fasáda kostela je nečleněná s vyhlazenou omítkou, v níž jsou prořezáváním naznačeny kvádry. Nad půlkruhově tvarovanými okny kostela jsou štukové záklenky s klenáky. Součástí fasády jsou také zazděné náhrobníky pravděpodobně ze starší fáze stavby. Spodní partie zdiva jsou mírně odhalené a to především v oblasti soklu a tvoří je především kvádříkové zdivo, ve vyšších partiích a to především v oblasti korunní římsy se však pod vrstvou omítky skrývají také cihly. Zdivo kostnice je velmi opadané a tvoří jej kámen v kombinaci s cihlami. V současnosti je kostel ve špatném technickém stavu.

3.15.3.3 Datace a stavební vývoj kostela

Od 14. století stál v obci farní kostel, jehož podací právo náleželo tepelským opatům (Sedláček 1998, 118). Tento kostel zasvěcený sv. Václavu je poprvé v pramenech doložen k roku 1384 (Schaller 1788, 199). Ze stavby zde stojící ve 14. století se dodnes již mnoho nezachovalo. Zhruba 300 let po vzniku této stavby proběhla její první obnova a to kolem roku 1654 (Kamper – Wirth 1908, 11). Lze odhadnout, že starší gotická stavba již neodpovídala svou velikostí, a proto byl kostel v této době rozšířen. Další, a sice tu nejzásadnější úpravu znamenal pro kostel rok 1717, tehdy proběhla kompletní přestavba kostela (Kamper – Wirth 1908, 11). Další mladší úpravy pak proběhly v roce 1860 (Krčmář – Soukup 2008, 151). Nejmladší úpravy svatyně pochází až z let 1860 a 1900 (Poche 1977, 232). Mezi ně patří nové omítnutí a úpravy fasády v duchu historismu 19. století. Ve stejné době byly také fasády doplněny o náhrobníky, které byly původně umístěny v podlaze kostela.

Zdá se, že kostel nebyl nikdy zcela stržen a znovu vystavěn, jak tomu bylo u kostelů nacházejících v blízkosti kláštera. Pokud by tato domněnka byla správná, pak by ono nejstarší zdivo bylo zřejmě v některé části lodi kostela, zřejmě v jižní či severní zdi, východní a západní zeď lodi

a ostatní části kostela jsou mladšími přístavky z barokizace kostela roku 1717. Věž byla přistavěna až roku 1860.

3.16 Úněšov (Anischau)

3.16.1 Geografie

Úněšov leží v nadmořské výšce 527 m n. m. a spadá ještě do území Plzeňské pahorkatiny. Obcí protéká Úněšovský potok. Od Plzně je ves vzdálena přibližně 24 km severozápadním směrem, od kláštera je vzdálena 22 km jihovýchodně. Sousední obcí Úněšova je Číhaná. Obě obce stojí u dnešního rušného tahu z Plzně na Karlovy Vary.

3.16.2 Historie

Úněšov je poprvé doložen k 1352 (Profous 1957, 447). V této době v Úněšově stála tvrz zřejmě někde v blízkosti kostela. Tato tvrz je zde připomínána ve 14. století, v 15. století ale již zřejmě zanikla (Kamper-Wirth 1908, 302). Vlastníky Úněšova byli nejdříve páni z Vinařec v letech 1365 – 1382, v následujícím období se zdejší pány stali Petr z Krašovic (od r. 1389), Sezema z Pušperka (od r. 1409), Oldřich Všerubec ze Slavic (od r. 1435) (Sedláček 1998, 927). Od druhé poloviny 15. století je Úněšov majetkem panství Podmokly (Profous 1957, 447). Roku 1555 je již ale uváděn jako majetek panství Bělá, které v té době patřilo Markvatům z Hrádku u Sviňomaz, těm byl však majetek roku 1623 zkonfiskován, stal se na krátkou dobu majetkem Vřesovců. Roku 1676 se Úněšov stal majetkem kláštera v Teplé (Špalková 2000, 62). Majetkem Teplé byl Úněšov až do roku 1850, kdy se stává samostatnou obcí.

3.16.3 Kostel sv. Prokopa

3.16.3.1 Poloha

Orientovaný kostel stojí přímo uprostřed úněšovské návsi, jeho poloha je tedy centrální. Okolní zástavba je ke stavbě kostela natočena svou štítovou stranou. Celá náves je pak v mírném kopci a oproti straně obce za hlavní komunikací je místo převýšeno. V okolí kostela se pohřbívalo, tento hřbitov byl zrušen roku 1972.

3.16.3.2 Popis kostela

Kostel tvoří loď obdélného půdorysu, na níž na východě navazuje trojboce uzavřené presbyterium, věž kostela je umístěna při severní stěně presbyteria a v jejím přízemí je sakristie. K jižní stěně presbyteria je přistavěna ještě malá stavba související s někdejší pohřbíván v okolí kostela, sloužila tedy jako kostnice.

Loď kostela stojí na obdélném půdoryse s mírně zaoblenými kouty. Dlouhá je 19 m a široká 13 m včetně síly zdiva. Západní průčelí lodi tvoří plasticky zdobený štít, který tvoří dominantu celého kostela. Štít je členěn nástěnnými pilastry ve vertikálním směru, horizontálně je zdoben profilovanými římsami. V západním průčelí je také umístěn hlavní vchod do kostela, ten tvoří kamenné ostění s rovným nadpražím, šambránou a trojúhelníkovým profilovaným frontonem. Ve štítu je také umístěn znak tepelských opatů. Obvodové stěny lodi jsou z exteriérové strany zdobeny barokními lizénami. Prostor lodi je osvětlován osově proti sobě umístěnými třemi páry oken s kruhovými záklenky. Při západním nároží obvodových stěn lodi je ještě umístěna dvojice kruhových okének, ta osvětlují prostor kruchty. Při jihovýchodním nároží lodi je výrazný úskok, který je lícován se zdivem přilehlé kostnice. Další vstup do lodi je prolomen z jihu, i zde je opatřen kamenným ostěním s jemnou profilací a rovným nadpražím. Interiér lodi je zaklenut třemi poli plackové klenby s dělicími pásy a při stěnách jsou v návaznosti na klenbu štukové nástěnné pilastry. V západní části lodi je hudební kruchta přístupná

schodišti při západní stěně. Prostor lodi a presbyteria je oddělen vítězným obloukem segmentového tvaru.

Presbyterium je dlouhé 9 m, široké 10 m včetně síly zdiva. Presbyterium je polygonálního tvaru a je opatřeno dvěma gotizujícími opěráky, které jsou vyzděny z kvádrů a opatřeny soklem. Loď a presbyterium jsou zastřešeny valbově. Interiér prosvětlují čtyři okna s půlkruhovým zaklenutím, ta jsou shodná jako okna lodě. Také zdivo presbyteria je z exteriérové strany zdobeno lizénami. Interiér presbytáře je zaklenut valeně s lunetami. Pod patkami klenem jsou i zde umístěny nástěnné pilastry.

Věž stojí na půdoryse zkoseného čtverce o rozměru 6/6 m. V přízemí věže je umístěna sakristie, ta je přístupná z prostoru presbyteria a samostatný vstup má také zvenčí, ten tvoří kamenný portál s rovným nadpražím. Sakristie je valeně zaklenuta a osvětlena okny se segmentovými záklenky. V patře věže je oratoř, která se do prostoru presbyteria otevírá dvěma průhledovými oblouky. Na exteriérovém zdivu věže se projevují opět barokní lizénové profilace a zdivo je završeno kordonovou římsou. Věž je kryta cibulovitou bání. Kostnice je přimknuta k jihovýchodnímu ústupku zdiva lodi a jižní stěně presbyteria. Stojí na obdélném půdoryse a je osvětlena drobnými obdélnými okénky. Zastřešena je pultově.

Kostel je plně omítnut a nově opraven, jediná místa, která jsou cíleně z estetických důvodů neomítnuta, jsou opěrné pilíře presbyteria. Nelze tedy zhodnotit, jakého materiálového složení jsou jednotlivé části stavby.

3.16.3.3 Datace a stavební vývoj kostela

Zdejší kostel sv. Prokopa byl vybudován po polovině 14. století (Krčmář – Soukup 2008, 156). Již k roku 1384 byl kostelem farním (Kamper – Wirth 1908, 303). Kvůli neustálému kupčení s Úněšovem se kostelu nedostalo dostatečné údržby a do odkoupení tepelskými

premonstráty notně zchátral. Poté co se kostel společně s obcí dostaly do majetku kláštera, opat Raymund III. nechal úněšovský kostel kompletně přestavět (Hlinomaz 2003, 66). Tato zásadní přestavba proběhla v letech 1738 – 1739 (Krčmář – Soukup 2008, 156). Kostel se po přestavbě stal filiálkou nedaleké farnosti v Číhané (Sommer 1838, 292).

Z původního gotického kostela se v jádru dnešní stavby mnoho nedochovalo. Zdivo presbyteria je gotické, při mladších úpravách byl líc starého zdiva vyrovnán a byla zde také vsazena nová barokní okna. Původní gotický opěrný systém presbyteria byl částečně odebrán, ponechány byly jen dva opěráky, zbylé 4 opěráky byly odstraněny kvůli novějším přístavkům. Loď, věž se sakristií a kostnice byly vystavěny při barokní přestavbě ve 30. letech 18. století.

3.17 Pernarec (Pernharz)

3.17.1 Geografie

Obec Pernarec (dříve také Bernartice) leží v nadmořské výšce 474 m n. m. Území ještě spadá do Plzeňské pahorkatiny a v obci pramení Pernarecký a Křemanický potok. Součástí obce jsou také Krukanice a asi 1,5 km vzdálené Březí, zvané také u Pernarce. Pernarec je od kláštera vzdálen přibližně 21,5 km jihovýchodním směrem.

3.17.2 Historie

Pernarec je poprvé jmenován v listině majetku kláštera premonstrátů v Teplé pocházející z roku 1219. Na této konfirmační listině papež Honorius III. přiznává klášteru jeho majetky, v listině však jistě nejsou vypsány všechny vsi, které měl tehdy klášter již k dispozici (Čechura 1988, 212). Znovu je Pernarec potvrzen jako majetek kláštera v další konfirmaci z roku 1273 papeže Řehoře X. (Profous 1951, 688). Na této listině je mimo jiné jmenováno 10 vsí rozkládajících se na území

od Stříbra k Manětínu, tento majetek byl spravován z centra v Krukanicích. Zde stál jeden z nejvýznamnějších tepelských hospodářských dvorů (Čechura 1988, 215). Krukanice jsou dnes částí obce Pernarec. Od 14. století je z Pernarce farnost, jejíž podací právo mají tepelští opati (Podlaha 1908, 306). Pernarec byl majetkem kláštera až do roku 1850.

K pernarecké farnosti patřily vsi Březí, Lípa, Krukanice, Málkovice, Ničová a Čerňovice (Sommer 1838, 292).

3.17.3 Kostel sv. Mikuláše

3.17.3.1 Poloha

Kostel je orientován a stojí na vyvýšené ploše na východním okraji obce v blízkosti cesty vedoucí do Březí. Jeho poloha není centrální, lze ji označit spíše jako okrajovou, ale přesto tvoří dominantu obce především díky umístění na převýšené poloze. Kostel je obklopen ze severu, jihu i východu dodnes fungujícím hřbitovem.

3.17.3.2 Popis kostela

Kostel je tvořen lodí obdélného půdorysu, na níž na východě navazuje polygonální presbyterium. Na západě je loď prodloužena o předsíň, která je však konstrukčně spíše tvořena zdivem věže a dvou menších přístavků, z nich ten severní sloužil jako menší kaple a jižní jako schodiště. Západní průčelí předsíně tak tvoří štít s kostelní věží, která z něj přímo vyrůstá. Při severní stěně presbyteria a severovýchodního nároží lodi je přistavěna sakristie obdélného půdorysu.

Vstup do kostela je prolomen od západu a vede přímo do podvěží, to je zaklenuto plackovou klenbou a mimo vstupu do interiéru lodi jsou v podvěží prolomeny ještě dva vstupní otvory s půlkruhovými záklenky, první vede do malé kaple, plackovitě zaklenuté a osvětlené půlkruhovým oknem, a druhý vede do komunikačního prostoru vřetenového schodiště,

jímž je přístupná hudební kruchta a patrové části věže. Širší loď stojí na obdélném půdorysu o rozměru 15/13 m včetně síly zdiva. Interiér lodi osvětlují tři páry oken se záklenky tvaru hrotitého oblouku. Interiér lodi je plochostropý se zaoblenými kouty. V západní části lodi je umístěna hudební kruchta s balustrádovým uzavřením nesená dvěma pilíři. Prostor pod kruchtou je plochostropý. Loď je od presbyteria oddělena vítězným obloukem hrotitého tvaru.

Presbytář dosahuje délky 9,5 m a šířky 8,5 m včetně síly zdiva. Polygonální presbyterium je zaklenuto kombinací jednoho pole křížové žebrové klenby bez svorníku a polem klenby hvězdicové žebrové, v jejímž křížení je svorník s akantovou rosetou. Žebra klenby jsou dvojité vyžlabená a dosedají na profilované kuželovité konzoly. Interiér je osvětlován z jihu, jihovýchodu a severovýchodu čtyřmi okny tvaru hrotitých oblouků. Východní okno za oltářem je zaslepené a tvoří tak z exteriéru zeslabující niku. Tvaru hrotitého oblouku je také nika sloužící jako sanktuárium v severní zdi interiéru presbyteria. Vedle sanktuária je také prolomen vstup do sakristie. Tento vstup s dřevěnou zárubní má zkosená ostění a rovné nadpraží. Sakristie stojí na obdélném půdorysu a její interiér je osvětlován dvěma okny, první je umístěno ve východní stěně a obdélného tvaru v interiéru s patrným segmentovým záklenkem, druhé půlkruhové je v severní stěně. Prostor sakristie je zaklenut jedním polem křížové žebrové klenby s nízko položenými konzolami zachovávající tvary žeber, žebra klenby jsou tupá klínová. Klenba je bez svorníku. Ze sakristie vede schodiště na kazatelnu.

V exteriéru působí kostel na první pohled celistvým dojmem. Je obehnán kamenným soklem a valbově zastřešen. Věž je zastřešena jehlancem s drobnými sedlovými stříškami. Část věže vystupující nad štít lze označit za zvonici, ta je ze všech čtyř stran opatřena drobnými trojúhelníkovými štíty, vrchní část nároží věže tvoří bosované štukové kvádry, tyto bosa pak přecházejí také do průčelí ve formě štukových pilastrů a ozdobně tak naznačují, kde končí zdivo věže a začíná zdivo

menších přístavků. Vchod ze západního průčelí tvoří kamenné ostění s rovným nadpražím. Přístavky jsou osvětleny půlkruhovými okny v přízemí i ve své patrové části. Sakristie je k presbyteriu přizděna na spáru. V její západní zdi je zaslepený vstupní otvor, který byl tvořen rovným mírně profilovaným portálem. Severní zeď sakristie je opatřena mírnou štukovou vertikální profilací zdůrazňující umístění půlkruhového okna. Také sakristie je kryta valbovou střechou.

Exteriérové zdivo lodi kostela je hladké. Vzlínající vlhkost způsobila drobné odhalení zdiva nad záklenkem prostředního okna v severní zdi lodi, jehož ostění i záklenek je vyzděn z cihel. Zdivo presbyteria je v exteriéru nerovné, zřejmě je tedy vyzděno z lomového kamene, nerovnosti jsou zvláště vidět na ostění oken. Presbyterium je obeháno pěti opěráky, vyzděnými z pískovcových kvádrů. Vrchol opěráků tvoří kamenná stříška se štítem. Profilovaný pískovcový článek tvořící ozdobnou krátkou římsu je vložen v prostřední části opěráků. Drobná část odhaleného zdiva presbytáře ukázala vyzdění soklu. Zde je spodní partie zdiva tvořená drobnějším lomovým kamenem v líci s nad ním položeným pískovcovým prožlabeným kvádrem tvořícím vrch soklu. Kostel je v poměrně dobrém technickém stavu.

3.17.3.3 Datace a stavební vývoj kostela

Kostel v Pernarci je doložen k roku 1360 (Kamper – Wirth 1908, 168). Jako farní svatyně funguje jistě už roku 1384 (Schaller 1788, 200). Gotická stavba prošla mladšími úpravami, především v letech 1820 – 1821 (Sedláček 1998, 688). Znovuvysvěcen byl 14. června 1822 arcibiskupem Václavem Leopoldem Chlumčanským (Podlaha 1908, 307). Kostel byl znovu opraven roku 1901 (Kamper – Wirth 1908, 168).

Nejstarší částí kostela je presbyterium a sakristie. Obě tyto kostelní části jsou zaklenuty gotickými křížovými klenbami s klínovými žebry a konzolami. Konkrétně klínová žebra ze sakristie dle typologie žeber od V. Mencla odpovídají 2. pol. 14. století, žebra presbyteria jsou

dvojnásobně vyžlabená a objevují se nejčastěji okolo roku 1500 (Mencl 1951 – 1952, 280). Tyto části kostela jsou dále opatřeny novějšími zásahy do zdiva, především zazdívkami otvorů a nově vsazenými vstupy. Také vítězný oblouk je ještě gotického původu a v místě oblouku končí nejstarší zdivo kostela. O jakýchkoliv barokních úpravách kostela nemáme zprávy, přesto je nelze vyloučit. Výrazně mladšími částmi kostela je loď a věžové průčelí, tyto části jsou dílem empírové přestavby, jíž předcházelo strhnutí staršího zdiva v těchto místech. Během této přestavby byla také částečně upravena sakristie, v níž byl prolomen vstupní otvor z exteriéru v její západní zdi. Dále byl nově proveden vstup do sakristie z interiéru presbyteria. Další výrazným zásahem do sakristie byla úprava její severní fasády s nově vloženým půlkruhově zaklenutým oknem. V presbyteriu bylo zaslepeno okno z východu. Nejmladšími zásahy do zdiva jsou nově vsazená novogotická okna do lodi kostela, která tvarově navazují na stará gotická okna presbyteria. Stejně okno bylo také vsazeno do jižní stěny presbyteria, zřejmě nahradilo staršího gotického předchůdce, který již zřejmě esteticky ani technicky nevyhovoval. Poslední nejmladší úpravou je zazdívka vstupního otvoru do sakristie.

3.18 Březí (Seslas)

3.18.1 Geografie

Obec Březí nebo dříve také Šestlice se nachází v nadmořské výšce 475 m n. m. v oblasti Plzeňské pahorkatiny. Obec je v bezprostřední blízkosti Pernarce, tedy asi 2 km východně od něj. Středem obce protéká jedno rameno Žebráckého potoka. Od kláštera je Březí vzdáleno přibližně 23 km jihovýchodně.

3.18.2 Historie

Obec je poprvé jmenována roku 1269 jako majetek Budizlausa z Brisenu (Profous 1954, 181). V roce 1329 pronajal Březí klášteru Markvart z Úlic a to po dobu jeho života za nájem 4 ½ kopy grošů ročně (Čechura 1988, 221). Po smrti Markvarta z Úlic však pokračuje podací právo tepelských opatů na kostel v Březí, přesto že ves je stále majetkem šlechtickým. Údajně v obci stálo také šlechtické sídlo. Zmínka z roku 1379 uvádí v berním rejstříku plzeňského kraje Březí jako majetek šlechty (Emler 1876, 162). Zřejmě se zde tedy o patronátní právo dělili tepelští opati s místními šlechtici, konkrétně v letech 1359 – 1380 s Janem Břízkou a v letech 1394 – 1404 s vladyky Ničovskými. Od roku 1415 se o podací právo na kostel dělili tepelští premonstráti, ještě s Havlem z Březí a jeho syny (Sedláček 1998, 65). Situace se změnila až po husitských válkách, tehdy zaniklo šlechtické sídlo i fara a kostel už spravovali jen premonstráti z Teplé (Podlaha 1908, 309).

3.18.3 Kostel Nanebevzetí Panny Marie

3.18.3.1 Poloha

Orientovaný kostel stojí na terénním zlomu v centrální části nevelké obce. Umístění kostela nelze považovat za dominantní. Terén v okolí kostela je nerovný a jeho kolísání je dobře viditelné na podílu vystupujícího soklu, který je na rozdíl od okolního terénu vodorovný. V okolí kostela se nepohřbívalo.

3.18.3.2 Popis kostela

Dispozičně je kostel tvořen lodí se zkosenými rohy, stojí tedy na půdoryse osmiúhelníka. V západní části na zdivo lodi navazuje vstupní předsíň čtvercového půdorysu, ve východní části je loď prodloužena polygonální závěrem. Kostelní věž je umístěna na jihu a je připojena k jižní zdi presbyteria a jihovýchodní zdi lodi. Kostel má z větší části

odhalené zdivo. Kostel obíhá kamenný sokl vyzděný z lomového kamene, jen hrana soklu je zděna cihelně.

Lod' je poměrně objemnou stavbou, má silně zkosené rohy a její délka dosahuje 22 m, šířka 15 m včetně síly zdiva. V jejích podélných stěnách včetně zkosených částí jsou prolomeny tři páry oken s cihelnými půlkruhovými záklenky. Jinak je exteriérové zdivo tvořeno převážně lomovými kameny, cihly jsou použity mimo záklenky oken také na vyzdění korunní římsy. Ve vyšších partiích lodi jsou ocelová táhla, která slouží jako statické zajištění. Interiér lodi je zaklenut valenou klenbou s lunetami. Prodloužení lodě v její západní části tvoří předsíň, ta v sobě skrývá konstrukci hudebního kůru a dvojici zrcadlově souměrných schodišť umožňující přístup na kůr kostela. Předsíň je dominantou celého kostela díky své štítové stěně. Ta je vertikálně členěna nástěnnými pilastry, horizontálně je rozdělena římsou. Římsa odděluje štítovou část, v ní je dvojice menších nástěnných pilastrů a prázdná nika s konchovým zaklenutím. Nika byla zřejmě určená pro sochu svatého. Ve štítové stěně předsíně je také umístěn hlavní vstup do kostela ve formě kamenného profilovaného portálu s rovným nadpražím, šambránou a půlkruhovým frontonem. Předsíň byla vyzděna z lomového kamene v kombinaci s cihlami a také druhotně užitými kamennými kvádry. Presbyterium dosahuje délky 10 m a šířky 9,5 m. Jeho půdorysný tvar je polygonální. Presbyterium je osvětlováno okny s kruhovými cihelnými záklenky, tato okna jsou celkem čtyři, z pátého umístěného ve východní stěně se zaslepením stala nika. Interiér je zaklenut valenou klenbou s ozdobným štukovým rámováním. Materiálové složení zdiva lodi tvoří především lomový kámen a na náročnější detaily jako záklenky oken, nároží a římsy jsou použity cihly.

Věž stojí na čtvercovém půdoryse o rozměru 5/5m. Rohy věže jsou v exteriéru prožlabené. V přízemí věže je umístěna sakristie, ta je osvětlena dvěma obdélnými okny s rovným cihelným nadpražím. Vstup do sakristie vede od jihu ze spojovací zdi mezi lodí a věží kostela. Okna

patrových částí věže jsou s půlkruhovými záklenky a okna kruhová. V prvním patře věže se rozprostírá kostelní oratoř. Sakristie i oratoř jsou valeně zaklenuty. Zdivo věže je opět kombinací lomového kamene, cihel a několika druhotně užitých kamenných bloků, které jsou použity především jako boky na nárožích věže. Střecha věže je cibulovitá, zastřešení ostatních částí kostela je valbové. Kostel je dnes ve špatném technickém stavu.

3.18.3.3 Datace a stavební vývoj kostela

Tepelští opati měli patronátní právo nad kostelem od roku 1329 (Čechura 1988, 221). Gotická stavba je doložena k roku 1391 (Schaller 1788, 200). Z gotické stavby zřejmě pocházejí kamenné bloky, které se objevují ve zdivu dnešní mladší stavby a to převážně ve zdivu kruchtového přístavku a v nárožích věže. Gotický kostel prodělal přestavbu roku 1668 (Podlaha 1908, 309). Tuto její úpravu lze spojovat s nárůstem návštěvníků stavby, která byla způsobena umístěním gotického obrazu Panny Marie a s tím související částečnou změnou funkce kostela na poutní svatyni. Přesto však tato změna zřejmě stále nedostačovala náporu poutníků, proto byl kostel roku 1718 zbořen. Současná podoba kostela pochází z let 1719 – 1720, kdy byl kostel vystavěn na náklady kláštera za opata Raymunda Wilferta II. (Poche 1977, 134). Kostel byl po dlouhou dobu filiálkou kostela sv. Mikuláše v Pernarci (Sommer 1838, 292). Po umístění gotické sochy Madony do interiéru kostela před rokem 1700 se kostel stal také cílem poutí a s nimi souvisejících výročních trhů (Krčmář – Soukup 2008, 17).

Žádné mladší přístavky již stavba nemá a je tedy ve své ryzí barokní podobě. Kostel Nanebevzetí Panny Marie patří do skupiny tepelských kostelů vzniklých na počátku 18. století. Přesto, že kostel je barokní novostavbou, je možné, že jeho presbyterium kopíruje tvar presbyteria z původní gotické svatyně, tedy že je přímo postaveno na jeho základech (Krčmář – Soukup 2008, 17). To je však bez detailního průzkumu základových partií zdiva jen těžko doložitelné.

3.19 Skoky (Maria Stock)

3.19.1 Geografie

Zaniklá obec Skoky se nachází v lesích nad žlutickou vodní nádrží v nadmořské výšce 604 m. Od tepelského kláštera jsou Skoky vzdáleny 21,5 km severovýchodním směrem, blíže mají Skoky ke Žluticím, od nichž je dělí 4,5 km východně. Přehrada zatarasila hlavní příjezdovou trasu do bývalé obce a tak jsou dnešní pozůstatky Skoků částečně odříznuté od světa a přístupné jsou jen po ní cestou z nedalekých Polomů.

3.19.2 Historie

Skoky vznikly snad již ve středověku, přesto jejich první písemná zmínka pochází až z roku 1518, v této době ves patřila pánům ze Štampachu. Od roku 1551 patřila část vsi Marticům (Sedláček 1998,804). Následně pak ves připadla pánům z Údrče, k jejichž kostelu byly Skoky také přiřazeny, tato farnost však byla protestantská. Roku 1623 však místní statky zkupuje Severin Thalo z Horštejna a Skokům navrácí původní katolickou víru (Profous 1957, 76). Ve šlechtických rukou zůstaly Skoky až do konce feudalismu a byly častým cílem prodeje svých pánů. Farnost byla spravována ze Žlutic a po vystavění nového kostela správu nad místní svatyní převzali tepelští premonstráti a to až do roku 1950, kdy byla násilně přetržena existence kláštera.

Poutní tradice ve Skokách začíná v roce 1717, tehdy vzniká kaple. O její vznik se nejvíce zasloužil místní sedlák Linharth. Do kaple nechává umístit obraz Panny Marie Pasovské (Fiala 2003, 73). Pojem „panenka skákavá“ později zlidověl. Místo se po krátké době stává velmi populárním díky pověstem o zázračných uzdraveních, proto sem již roku 1732 zavítá komise, která po vyslechnutí poutníků, uznává Skoky jako místo zázraků (Fiala 2003,74). Posléze je kaple nahrazena kostelem. Po reformách Josefa II. byly omezeny poutě do Skoků. Největší ránou však pro Skoky

byl poválečný odsun německého obyvatelstva a nový režim, který ves v 60. letech definitivně odřízl od okolního světa stavbou žlutické přehrady (Krčmář – Soukup 2008, 93).

Od roku 1989 se opět postupně budí zájem o zaniklou obec a její kostel a to především ze strany tepelského kláštera a místních občanských sdružení.

3.19.3 Kostel Navštívení Panny Marie

3.19.3.1 Poloha

Kostel stojí na mírné ostrožně nad zaniklou vsí a přímo pod ním pramení místní potok. Kostel není orientovaný. Stavba je obehnána zdí a v místě převýšení ostrožny je vystavěna opěrná zeď. Kostel byl jistě dominantou celé obce a jeho poloha byla centrální. V okolí kostela se nepohřbívalo, zaniklý hřbitov je odsunut na severní okraj vsi.

3.19.3.2 Popis kostela

Kostel je jednolodní halovou stavbou s dvouvěžím v průčelí a dvojicí sakristií při stranách presbyteria obdélného půdorysného tvaru. Exteriérové zdivo kostela je členěno nástěnnými pilastry, nároží jsou zaoblená.

Obdélná halová loď stojí na půdorysu obdélníka o rozměru 24/16 m včetně síly zdiva. V podélných zdech loď jsou prolomeny tři dvojice oken osově umístěné proti sobě, okna mají segmentové záklenky. Z exteriéru vedou do loď dva samostatné vstupy z podélných stěn, tyto vstupy mají rovná nadpraží a tato střední část zdiva je rizalitově vystouplá vůči okolnímu zdivu, rizalit je ještě opatřen trojúhelníkovitým štítem. Tyto vstupy jsou dnes již zaslepeny jako opatření proti zlodějům. Nad vstupem je umístěn fronton se stříškou. Interiér lodi je zaklenut třemi poli plackové klenby rozdělenými pásy. Tato klenba je však falešná a je v jádru tvořena dřevěnou omítnutou konstrukcí (Schierl

<http://www.skoky.eu/clanky/dejiny.html> [cit. 2012-03-25]). V západní části interiéru lodi je umístěna hudební kruchta s vydutou předprsň. V zaoblených rozích lodi jsou drobné niky určené sochám světců.

Presbyterium je dlouhé 8 m a široké 11 m a stojí na obdélném půdoryse. Jeho interiér osvětlují v podélných stěnách dvě okna s půlkruhovými záklenky a ze strany severní je prolomeno menší kruhové okno. Presbyterium je zaklenuto plackou s lunetami, pod patami klenby jsou naznačeny hlavice nástěnných pilastrů. V podélných stěnách presbyteria jsou prolomeny vstupy do sakristií, tyto otvory mají rovná nadpraží a jsou doplněny frontonem. Sakristie jsou shodných rozměrů a dispozičního řešení, obě stojí na obdélném půdoryse o rozměru 5/8 m. Jižní průčelí tvoří štítová část a dvouvěží. Věže jsou čtvercového půdorysu o rozměru 6/6 m. Západní sakristie sloužila jako panská oratoř. Podvěží a první patro věže jsou osvětlována jednoduchými okny obdélného tvaru, od patra druhého jsou v exteriéru odděleny oblou klenutou římsou spočívající na hlavicích nástěnných pilastrů. Druhé patro věží jsou osvětlována okny s půlkruhovými záklenky. V přízemí východní věže se nachází mariánská kaple, v západní věži je pak umístěno schodiště na kruchtě kostela, pod ním je komora a sklípek. Druhá patra věží slouží jako zvonice. Ve štítové části je prolomen hlavní vstup do kostela, vstup má rovné nadpraží a nad ním je umístěn fronton se stříškou, nad vstupem je ještě okno se segmentovým záklenkem. Samotný štít je půlkruhově zakončen. Zastřešení lodě a presbyteria je mansardové s drobnými vikýři, pultové jsou stříšky nad sakristiemi a věže jsou kryty cibulovitými báními. V současnosti je kostel ve špatném technickém stavu, každoročně jsou však na něm prováděny udržovací práce.

3.19.3.3 Datace a stavební vývoj kostela

Na místě starší poutní kaple byl v letech 1736 – 1738 postaven tepelským opatem Jeronýmem Ambrosem monumentální barokní kostel (Hlinomaz 2003, 66).

Kostel je neorientovaný. Již v této době byla ves plně rozvinutá a v její centrální části nebyl pro orientovanou stavbu takových rozměrů prostor, proto se stavebník kostela Johann Schmied z Útviny stavbu neorientoval. Jediná větší oprava kostela proběhla v roce 1903, tehdy byla postavená falešná klenba nad lodí a kostel byl celkově nově zastřešen (Schierl <http://www.skoky.eu/clanky/dejiny.html> [cit. 2012-03-25]).

Přestože ves nebyla nikdy majetkem tepelských premonstrátů, kostel byl v její duchovní správě a byl velmi významným místem tepelských poutí. Kostel patří do skupiny sakrálních staveb vystavěných za opata Jeronýma Ambrose v období okolo poloviny 18. století. Do této skupiny také patří kostely v Teplé, Pístově a Ovesných Kladrubech (Hlinomaz 2003, 66).

3.20 Další stavby

V této části stati stručně zmíním sakrální objekty, na jejichž stavebním vývoji se klášter mohl podílet, ale jen na jejich středověkých částech, jejich mladší úpravy jsou již dílem jiných panství, neboť v průběhu let tyto majetky klášter prodal.

Stavbou s prokazatelným středověkým zdivem je kostel sv. Petra a Pavla v Hroznětíně. Hroznětín byl darován klášteru králem Přemyslem Otakarem I. někdy mezi lety 1197 – 1202, následně zde bylo zřízeno tepelské probošství a roku 1217 zde měl být i vysvěcen kostel (Zeman 2010, 49). Zdivo z tohoto kostela je dnes již součástí jen přízemí věže, zde bylo objeveno a dokumentováno pracovníky Národního památkového ústavu územního odborného pracoviště v Lokti při udržovacích pracích

na věži kostela (NPÚ ÚOP Locket, 034*4*23181). O vzhledu původní stavby však bližší poznatky chybí. Hroznětín i s celým hroznětínským újezdem byl klášterem prodán roku 1434 císaři Zikmundovi (Čechura 1988, 222).

Dalším příkladem je kostel v Chodové Plané. Chodová Planá je jmenována v potvrzovací listině papeže Honorie III. z roku 1219 (Čechura 1988, 211). Ve 14. století však již ves klášteru nepatří a podací právo nad kostelem drží pánové ze Švamberka (Sedláček 1998, 320). V obci stál kostel raně gotického založení, ten však roku 1733 podlehl ničivému požáru (NPÚ ÚOP Plzeň, 037*4*21725), v současné barokní novostavbě již zdivo středověké zřejmě přítomno není, nebo jen z velmi malé části.

Podobný osud stihl také ves Dolní Žandov, která byla klášteru darována knížetem Břetislavem Jindřichem roku 1197 (Kubín 2000, 107). Farnost s kostelem je zde zmiňována už k roku 1317. Ale od poloviny 14. století je již v rukou světských (Sedláček 1998, 1027). Současná barokní stavba z roku 1682 částečně zachovává starší presbyterium středověkého původu.

Posledním příkladem je ves Boněnov, kterou klášter vlastnil v letech 1354 – 1576 (Profous 1954, 128). Od roku 1492 stál ve vsi kostel, který měl být ještě roku 1547 opravován (Sedláček 1998, 43). Boněnovský kostel byl filiálkou kostela v Ovesných Kladrubech. Tato stavba však později zcela zanikla, současný boněnovský kostel je dílem až z konce 19. století a stojí na jiném místě než původní svatyně.

Ve zdivu současných staveb lze předpokládat druhotné užití stavebního materiálu z původních středověkých kostelů, jež mohly být do značné míry dílem tepelských premonstrátů.

4 SYNTÉZA A INTERPRETACE POZNATKŮ

V této zásadní části své práce provedu syntézu, na kterou navazuje interpretace, v níž nastíním přehled vývoje stavební produkce sakrálních staveb klášterního panství v konkrétním období. Na místě je také srovnání se stavbami kláštera samotného.

Kostely tepelského panství bohužel ve svých jádrech často již neobsahují středověké zdivo. Tato skutečnost je zapříčiněna dostatkem prostředků, kterými klášter v novověku disponoval, a také nedostatečnou kapacitou starších staveb, proto jsou původní tepelské středověké svatyně nahrazovány barokními sakrálními objekty. Ovšem i zde existují výjimky.

4.1 Románské části staveb

O románských částech zdiva máme zprávy jen z velmi malého zlomku kostelů, a to u kostela sv. Petra a Pavla v Hroznětíně, kde je románské zdivo zachováno v nižších partiích kostelní věže (NPÚ ÚOP Locket, 034*4*23181). Zlomek původní románské lodi se pak nachází v jižní obvodové zdi kostela sv. Jakuba ve Vidžíně. Původní románský kostel ve Vidžíně však nebyl dílem tepelských premonstrátů, nýbrž řádu německých rytířů. Spekulovat o románském založení lze také u kostela sv. Michaela v Otročině (Gnirs 1932, 147). Jeho přesnou podobu a dispoziční řešení však věrně zachycené nemáme. Částečně může zachovávat románský půdorys kostel sv. Jana Křtitele u Mnichova. I stáří tohoto kostela je však velmi problematické.

Srovnávat románské stavby tepelského kláštera tedy bohužel možné není, ačkoliv měly gotické stavby často staršího předchůdce. Důvodem nahrazování románských objektů novými stavbami byla především jejich nedostatečná velikost a malá kapacita (Radová–Štiková - Škabrada 1991, 9).

4.2 Gotické části staveb

4.2.1 Syntéza

Výrazně lepší je situace u kostelů s gotickými částmi. U velké skupiny kostelů je nejasná existence takto starého zdiva, kterou může potvrdit jedině hloubkový stavebně historický průzkum. Gotickou loď měl například kostel v Pramenech (Gnirs 1932, 339), tento kostel již však zcela zanikl a tak nemůžeme tvrzení odborníků potvrdit. U těchto staveb se jedná většinou o možnost zachování staršího zdiva v jiných částech, než je presbyterium.

Kostelů s dosud gotickými presbyterii je jen několik. Významnými zástupci jsou kostely v Pernarci a Vidžíně, zde se setkáváme s gotickými žebrovými klenbami v interiéru a gotickými opěráky v exteriéru. V Pernarci je gotickou částí také sakristie s gotickou křížovou žebrovou klenbou. Menší podíl gotických částí pak nacházíme v Úněšově, kde však z gotického presbyteria již zbyly jen obvodové stěny a dva opěráky v exteriéru. Gotická fáze kostela v Úněšově však nebyla dílem tepelských premonstrátů. Několik gotických článků z bývalé janovské svatyně bylo nalezeno v blízkosti zdejší barokní novostavby. Mezi tyto články patří také zlomek vysokého klínového žebra (hlášení Nováček 1995, čj. 232/95).

4.2.2 Interpretace

První zásadním obdobím, které se podepsalo na podobě staveb, je tedy období výstavby gotických kostelů. Zachované gotické části kostelů v Pernarci a Vidžíně nám napovídají mnoho o podobě gotických zaklenutých presbyterií drobných sakrálních staveb. U obou těchto kostelů se nacházíme v období 2. poloviny 14. století. Konkrétně klínová žebra ze sakristie kostela v Pernarci dle typologie žeber od V. Mencla odpovídají právě 2. pol. 14. století, žebra pernareckého presbyteria jsou dvojnásobně vyžlabená a objevují se nejčastěji od roku 1500 (Mencl 1951

– 1952, 280). Vidžínská žebra v presbyteriu jsou hruškovitá a dle V. Mencla odpovídají také období 2. poloviny 14. století. Zlomek janovského žebra odpovídá spíše období poklasické gotiky od posledního dvacetiletí 13. století (Mencl 1951 – 1952, 273). Bez zachování jeho spodní části jej však nelze datovat s větší jistotou.

Do souvislostí k těmto konkrétním žebřům lze stáhnout množství tesaných žeborných článků nalezených při archeologickém výzkumu v areálu kláštera (blíže Nováček 2011). Další články jsou také druhotně zazděné v základových partiích nádvorní i traktové zdi barokního ambitu (Nováček 2011, 43). Několik článků, nalezených při výzkumu, se však odlišuje a tvarově se velmi podobají žebřům vidžínského presbyteria, jsou tedy tvaru hruškovitého s ostrými liniemi hran. Dle typologie gotických žeber od V. Mencla se tato žebra objevují od druhé poloviny 14. století a přetrvávají ještě do 15. století. Druhá skupina zde nalezených fragmentů žeber je hruškovitého tvaru bez ostré profilace a jsou typické pro období okolo roku 1500, přesto se objevují již dříve. Zřejmě tedy tyto zlomky žeber pocházejí z některých zbořených částí kláštera, mohlo jít o ambit či žebra z kostelíka Všech Svatých zničeného roku 1467 (Hlinomaz 2003, 139). Žebra tedy pravděpodobně pocházejí z vrcholně a pozdně gotických úprav klášterních budov.

Na žeborných klenbách panství se silně projevuje vliv cisterckoburgunské gotiky, na našem území však tyto převzaté tvary žeber nezaznamenávají tak čistý typologický vývoj (Mencl 1951 – 1952, 268 - 269). V období výstavby gotických částí tepelských kostelů v Pernarci a Vidžíně už se projevovaly redukované tvary žeber, na nichž jsou již patrné linearizující snahy. Tyto klenby mají lomené tvary čelních oblouků, diagonální oblouky jsou půlkruhové a řadí se do období tzv. české gotiky (Mencl 1974, 47). Žebra byla od tohoto období, tedy od 2. poloviny 14. století, již běžně vyzdívána z cihelných tvarovek (Mencl 1951 – 1952, 274), přestože klenebná pole jsou stále ještě nejčastěji zděná z lomového kamene. Žebra přetažená štukem však často

nezachovávají tvar cihelných tvarovek (pro srovnání Sommer 1999). Právě tyto části klenebního systému sloužily jako nosná kostra celé klenby. Důležitá byla především vzájemná soudržnost jednotlivých tvarovek, již se docílilo precizně provedenými výztužnými spoji (Škabrada 2007, 114).

4.3 Renesanční části staveb

Renesančních úprav kostelů je mizivé množství. V tomto období byly prováděny spíše nezbytné opravy. Výjimkou je dnes již zaniklý kostel ve Svatém Vojtěchu, jehož presbyterium a část lodi měly pocházet z konce 16. století (Krčmář – Procházka – Soukup 2004, 91). Druhým případem je rekonstrukce landeckého kostela uskutečněná roku 1602, tento kostel je však také zaniklý a tyto jeho úpravy nelze blíže vysledovat.

4.4 Barokní stavby a přestavby

4.4.1 Syntéza

Nejvýznamněji se na dnešní podobě sledovaných sakrálních objektů podepsalo baroko. Barokní stavby na panství vznikaly v několika zásadních vlnách. Soliterně působí jen přestavba kostela v Pramenech, která měla podle dostupných informací proběhnout již v letech 1615 – 1618 (Gnirs 1932, 339). První významnou vlnou je výstavba kostelů za opatů Raymunda Wilferta I. a jeho nástupce Fridricha II. Uhl, za nichž proběhly přestavby kostela ve Svatém Vojtěchu roku 1664 (Krčmář – Procházka – Soukup 2004, 91) a kostela v Křivcích roku 1674 (Poche 1978, 164). Za opata Raymunda Wilferta II. vznikají další významné barokní stavby na panství a to kostel v Úterý roku 1698 (Poche 1982, 195), dále přestavba kostela ve Vidžíně roku 1708 (Gnirs 1932, 576), v Číhané roku 1717 (Kamper – Wirth 1908, 11) a kostela v Březí roku 1720 (Poche 1977, 134). Také u kostela v Mnichově byla započata

jeho barokní přestavba za opata Raymunda Wilferta II. roku 1719, dokončena byla o šest let později již za opata Raymunda III. Šimonovského (Schaller 1788, 197). Raymund III. pokračuje v barokních přestavbách u kostela v Branišově k roku 1733 (Hlinomaz 2003, 66) a Úněšově dokončené k roku 1739 (Krčmář – Soukup 2008, 156). Nejvýrazněji a nejhonosněji působí kostely vznikající za opata Jeronýma Ambrose. Jmenovitě jsou to výstavby kostelů ve Skocích, započaté ještě za Raymunda III. roku 1738 (Hlinomaz 2003, 66), Ovesných Kladrubech dokončených roku 1748 (Gnirs 1932, 118), v Pístově roku 1765 (Klement 1882, 186) a měste Teplá roku 1765 (Poche 1982, 37). Poslední vlna staveb vzniká na panství na konci 18. století. Do této chronologicky nejmladší skupiny patří stavby kostelů v Rájově z roku 1789 (Gnirs 1932, 328), v Sítinách z roku 1789 (Gnirs 1932, 318) a Úšovicích roku 1790 (Gnirs 1932, 17).

4.4.2 Interpretace

Na nejstarších tepelských barokních přestavbách se objevuje ještě zachovávání starších stavebních struktur a tedy i částečné zachovávání středověkého zdiva. Jen u kostelů, jež podlely zásadní zkáze, bylo přistoupeno k výstavbě zcela nového kostela. Tak tomu je například u kostela v Křivcích. V této době zřejmě ani nebyl dostatečný čas pro výstavbu nových kostelů, neboť bylo zapotřebí obnovit farní správu na zničených kostelech po třicetileté válce (Neumann 1974, 21).

Za opata Raymunda II. však postupně přichází trend výstavby barokních novostaveb na místech starších kostelů a to i tam, kde byly starší stavby prokazatelně zachované. Tento trend navíc sílí za opata Jeronýma Ambrose, za nějž jsou staré stavby nejen strženy zcela, ale nahrazovány jsou barokními stavbami velkých rozměrů, působící na své okolí především svou monumentálností. V této době vrcholí barokizace země a baroko se dostává i do širších vrstev společnosti (Biegel 2004, 121).

Na tepelské panství se dostávají vrcholně barokní vlivy skrze osobnost Kryštofa Dientzenhofera, který sám roku 1689 žádá tepelského opata o svěření barokní přestavby kláštera do jeho rukou (Horyna – Kučera 1998, 47). Kryštof Dientzenhofer zde však nefiguroval jen jako realizující stavitel, ale i jako projektant. Na konci výstavby konventu roku 1699 byl nahrazen Wolfgangem Braunbockem (Horyna – Uher 2005, 23). Později pro klášterní panství realizoval Kryštof Dientzenhofer ještě dvě stavby centrální dispozice a to špitální kapli Nejsvětější Trojice v Teplé roku 1692 a úterský kostel sv. Jana Křtitele dokončený roku 1698 (Horyna – Kučera 1998, 47). Na nově vznikajících sakrálních stavbách klášterního panství jsou od tohoto období patrné nové barokní impulsy, mezi něž patří plackové klenby. Ty se užívají na zaklenutí centrálních prostor a později i na zaklenutí podélných prostor, kde jsou jednotlivá pole placek nesená valenými meziklenebními pasy (Kopecký 1951 – 1952, 59 – 60). Mezi další dientzenhoferovské vlivy patří křivkové složité vymezování půdorysů (Horyna – Uher 2005, 5), bohatě prosvětlené interiéry (Kolektiv 1989, 35), výškové tendence staveb (Kopecký 1951 – 1952, 53). Celkově se především prostor stává dominantní složkou stavby a v popředí zájmu architektů je interiér sakrálních staveb. Předpokladem pro takový posun ve vnímání sakrální architektury jsou konstruktérské schopnosti projektantů staveb a jejich geometrická představivost (Horyna – Uher 2005, 6). Významným posunem v konstrukčním řešení kostelů je pak inspirace jezuitskými síňovými kostely, z nichž ten vůdčí typ známe z Il Gesú. Jedná se o typ staveb se síňovou zaklenutou lodí a s připojenými menšími kaplemi pod tribunami kostela při podélných stěnách (Nesejt 1998, 17). Takové řešení lodě známe například z kostela v Mnichově.

Zajímavostí je možné autorství pístovského kostela připisované některými odborníky Kiliánu Ignáci Dientzenhoferovi, neboť dientzenhoferovské vlivy jsou na kostele značné a kostel svým dispozičním řešením odpovídá Dientzenhoferovu pozdějšímu období, kdy

se navracel spíše k tradičnějším půdorysným vzorcům a klidnějším vztahům prostorových jednotek (Horyna – Kučera 1998, 122). Pro kostel však chybí archivní údaj o jeho autorství (Kopecký 1951 – 1952, 53). V současné době se odborníci spíše přiklánějí k tomu, že autorem je západočeský architekt Jakub Auguston, jehož tvorba byla Dientzenhoferem silně ovlivněna (Poche 1980, 57).

Stavby panství pocházející z konce 18. století vznikají na místech, kde bylo nutno kostel postavit především kvůli rozrůstání farní sítě, jde tedy o kostely vznikající na místech, v nichž kostel nikdy nestál. V těchto vsích stály nejčastěji jen menší kaple. Tyto nově vzniklé kostely se vyznačují svou osovou souměrností, která je respektována i mladšími přístavky. Dalším typickým rysem je prožlabení exteriérového zdiva v místech nasedání presbyteria a klasicizující uměřenost článků typická spíše pro rokokové novostavby (pro srovnání Prix 1996).

Jakýmsi spojovacím prvkem mezi barokními kostely panství a barokním konventem je znak tepelských opatů. Tento znak je ve svém štukovém provedení poprvé umístěn na štítových západních fasádách jižní a severní části barokního konventu a následně je situován na významných a viditelných místech barokních svatyní vznikajících na tepelském klášterním panství.

4.5 Mladší úpravy staveb

Do nejmladších úprav patří přizdívání předsíní, věží či sakristií nejčastěji na spáru ke stávajícímu zdivu kostelů. Příkladem je přizdění sakristií u kostelů v Úšovicích a Rájově v době, kdy zdejší svatyně mění svou funkci a stávají se farnostmi. Jedinou významnější kostelní úpravou mladšího data je empírová přestavba kostela v Pernarci dokončena roku 1821 (Sedláček 1998, 688).

5 POPIS DATABÁZE

Hlavní databázová tabulka v programu Access je doplněna o sedm vedlejších tabulek propojených relačními vztahy.

Jako objekty v databázi vystupují jednotlivé sakrální objekty, součástí jsou také kostely zaniklé a kostely, na jejichž stavebním vývoji se klášter podílel, ale jen na jejich středověkých částech. Jako základní deskriptory jsem zvolila patrocinium staveb a období, kdy se staly vsi s kostely majetkem kláštera, a také dokdy majetkem zůstaly. Následující deskriptory se zaměřují na absenci či prezenci slohových fází s doplněním konkrétních let, k nimž se daná fáze vztahuje. Barokní fázi kostelů jsem ještě rozdělila dle období a opata jejich výstavby do pěti period. K barokním fázím se také vztahuje deskriptor stavitel, jehož osobnost není často vůbec známa. Mezi další důležité mnou zvolené deskriptory patří poloha (dominantní centrální, centrální, dominantní okrajová, okrajová, bez návaznosti na osídlení), nadmořská výška uváděná v metrech a dispozice (podélná, centrální). Následující deskriptory se zaměřují na dispozici kostela, zde sleduji absenci či prezenci konkrétních částí (jedna věž, dvojvěží, sakristie v podvěží, umístění věže na východě, západě, jihovýchodě či severovýchodě), dále půdorysný tvar lodi (obdélná, oválná, zkosená). Další deskripce zachycuje půdorysné rozměry jednotlivých částí včetně síly zdiva. Na dispozici kostelů jsou cíleny také deskriptory sledující, zda je přítomen opěrný systém presbyteria, tvar presbyteria (obdélné, polygonální, půlkruhové, prodloužené půlkruhové a jiné), absence či prezence ambitu, transeptu a západního štítového průčelí. V poslední části databáze se věnuji odhalenému zdivu a jeho případnému popisu materiálového složení. Závěrem databáze popisuje v jakém technickém stavu v současnosti stavba je a zda konkrétní stavba stojí na místě staršího kostela. V případě potvrzení je ještě uveden krátký údaj o této starší stavbě nejčastěji ve formě roku, k němuž je starší kostel doložen.

6 ZÁVĚR

Práce je zaměřena na poznání stavební kultury tepelského panství. Konkrétně se zaměřuje na vesnické a městské kostely vystavěné v místech klášterní domény. Stavebně historické analýze bylo podrobeno 22 stojících a zaniklých sakrálních objektů.

Ve vzorku staveb se objevily také stavby s dochovanými gotickými presbyterii a s žebrovými křížovými klenbami. Tyto stavby shodně pochází z 2. poloviny 14. století, což dokazuje i typologická datace žeber jejich kleneb. Tyto dvě stavby zaznamenaly složitější stavební vývoj, proto byly podrobeny detailnímu zaměření, jehož výsledkem jsou slohové analýzy, které jsou součástí příloh této diplomové práce.

Nejvýrazněji se na podobě staveb podepsalo období baroka. Zde se setkáváme s několika vlnami výstavby kostelů. Ve druhé polovině 17. století probíhaly na panství barokní přestavby zachovávající ještě středověké struktury. Od sklonku 17. století se však již objevují barokní novostavby, které zejména v období okolo poloviny 18. století vynikají svou monumentálností a stavební výstavností. Tyto vrcholně barokní vlivy do tepelského panství pronikají především s osobností Kryštofa Dientzenhofera, jenž je autorem barokní stavby konventu a také kostela sv. Jana Křtitele v Úterý. Nejmladší kostely na panství vznikají v období doznívajícího baroka na konci 18. století. Tyto stavby jsou již důsledkem vývoje farní správy panství a především tedy nutností doplnit panství o nová filiální a posléze i farní centra.

Práce svým tématem navazuje na podobné syntézy věnující se stavební kultuře klášterních panství, kde jsou poznatky o vývoji stavební produkce interpretovány na základě formálního srovnání jednotlivých sakrálních objektů.

7 RESUMÉ

This work was focused on knowledge building production of Premonstratensian monastery in Teplá and this work specifically observed a group of churches which were built or rebuilt by the monastery. These religious buildings are a varied group of parish, filial and pilgrimage centers which are located on the former monastic domain of Teplá.

Architectural and historical analysis were subjected to 22 existing and extinct churches. Buildings over the centuries changed its form and disposition. In the group there are churches with a more complex stylistic development, but also the baroque new buildings. Buildings with preserved medieval parts represent churches of st. Nicolas in Pernarec and church of st. Jacob in Vidžín. These churches have ribbed Gothic vault from the second half of the 14th century. Churches, however, were most influenced by the Baroque period. In the 18th century formed in the estate grand baroque churches, which are often inspired by Dientzenhofer's buildings. The most important baroque parish churches are for example church of st. John the Baptist in Úterý, church of st. Giles in Teplá, church of st. Bartholomew in Pístov, church of st. Lawrence in Ovesné Kladruby and church of st. Peter and Paul in Mníchov.

This kind of complex architectural, historical and archaeological works aren't common in czech specialist literary yet. But it is important to observe specific structures of monastery domain for knowledge their building culture.

8 POUŽITÁ LITERATURA A PRAMENY

Biegel, R. 2004: Architekt Anselmo Lurago, Průzkumy památek 2/XI., 119 – 154.

Cirglová, K. 2000: Sloup nejsvětější trojice v Teplé, Průzkumy památek I./2000, 105 – 111.

Čechura, J. 1988: Vývoj pozemkové držby kláštera v Teplé v době předhusitské, Minulostí západočeského kraje 24, 205-225.

Čechura, J. 1996: Sekularizace církevních statků v západních Čechách v letech 1421-1454, ČNM A 165, 1 – 16.

Dolista, K. 1967: Tepelský klášter v pozdní gotice a renesanci, Minulostí západočeského kraje 5, 173 – 197.

Emler, J. 1876: Ein Bernaregister des pilsner Kreises vom Jahre 1379. Praha.

Fiala, J. 2003: K počátkům poutního místa Skoky, Historický sborník Karlovarska IX, 73 – 79.

Gnirs, A. 1932: Topographie der historischen und kunstgeschichtlichen denkmale in den bezirken Tepl und Marienbad. Brün -Prag - Leipzig – Wien.

Haubertová, K. 1981: O nejstarších tepelských listinách. Plzeň.

Hlinomaz, M. 2003: Klášter premonstrátů Teplá. Karlovy Vary.

Hlinomaz, M. 2003: Kdy se stala Teplá městem?, Pokus o určení vzniku městské lokality do konce 13. století, Historický sborník Karlovarska IX, 7 – 21.

Horyna, M. - Kučera, J. 1998: Dientzenhoferové. Praha.

Horyna, M. - Uher, V. 2005: Kryštof/Christopf Dientzenhofer (1655 - 1722). Praha.

Chaloupková, J. 1985: Z minulosti a současnosti Tepelska. Teplá.

Charvátová, K. 1995: Vývoj osídlení na panství kláštera v Teplé ve 13. století, Historická geografie 28, 71 – 92.

Charvátová, K. 1998: Pluh a sekera: Hospodářství a osídlovací procesy na panstvích českých klášterů ve 13. století, Muzejní a vlastivědná práce - časopis společnosti přátel starožitností 106, 65 – 79.

Jaša, L. 2009: Prameny, Bad Sangerberg, Ztracené lázně západních Čech. Sokolov.

Kamper, J. - Wirth, Z. 1908: Soupis památek historických a uměleckých v království českém od pravěku do počátku XIX. století. Politický okres stříbrský. Praha.

Kibic, K. 2008: Raně gotické venkovské kostely na panství cisterciáckého kláštera v Sedlci u Kutné Hory, Dějiny staveb 2008, 75 – 90.

Kibic, K. 2011: Vesnické kostely na panství cisterciáckého kláštera v Sedlci u Kutné Hory, Zprávy památkové péče 4/71, 281 – 288.

Klement, F. 1882: Der politsche Bezirk Tepl. Tachov.

Krčmář, L. - Procházka, Z. - Soukup, J. 2004: Zničené kostely. Průvodce historií západních Čech č. 14. Domažlice.

Krčmář, L. - Soukup, J. 2008: Ohrožené kostely: příběhy staveb, které již brzy nemusí být. Plzeň.

Kolektiv 1983: Zpravodaj Chodové Plané, číslo 2, 4 – 5.

Kolektiv 1989: Kilián Ignác Dientzenhofer a umělci jeho okruhu. Praha.

Kolektiv 2009: Práce jako na kostele. Stříbro.

Kopecký, M. 1951 – 1952: Tvorba Kiliána Ignáce Dientzenhofera, Zprávy památkové péče XI. - XII., 45 – 107.

Kubín, P. 2000: Blahoslavený Hroznata. Kritický životopis. Praha.

Kuča, K. 2002: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 5. díl, Par – Pra. Praha.

Kracíková, L. 2000: Románská a gotická sakrální architektura v okrese Česká Lípa. Praha.

Kumpera, J. - Jílek, T. 2004: Barokní umění a architektura, In: Kumpera, J. (ed.), Dějiny západních Čech od pravěku do poloviny 18. století. Plzeň, 291 – 308.

Kuthan, J. 1977: Středověká architektura v jižních Čechách do poloviny 13. století. České Budějovice.

Líbal, D. 1949: O skupině českých pozdně románských kostelů, Cestami umění, In: Blažíček, O. J. - Květ, J.(eds.), Sborník prací k počtě šedesátých narozenin Antonína Matějčka. Praha, 57 - 66.

Líbal, D. 1995: Gotika v západních Čechách (1230 – 1350). Praha.

Mencl, V. 1951 – 1952: Tvary klenebních žeber v české gotické architektuře, Zprávy památkové péče XI.-XII., 268 – 281.

Mencl, V. 1974: České středověké klenby. Praha.

Neumann, J. 1974: Český Barok. Praha.

Neústupný, V. 1970: Historie obce Sítiny dříve Swurvody. nepublikovaný strojopis.

Nesejt, F. 1998: Umění evropského baroka. Hradec Králové.

Nováček, K. 1995: Branišov, okr. Karlovy Vary, hlášení Západočeského muzea v Plzni. Oddělení záchranných archeologických výzkumů OZAV, čj. 232/95.

Nováček, K. 1997: Tepelsko. Územní archeologická studie. nepublikovaný strojopis.

Nováček, K. 2004: Západní Čechy v 10. až 13. století, In: Kumpera, J. (ed.), Dějiny západních Čech, od pravěku do poloviny 18. století. Plzeň, 44 - 64.

Nováček, K. 2010: Kladrubský klášter 1115 – 1421. Osídlení – architektura – artefakty. Plzeň.

Nováček, K. - Široký, R. 2011: První etapa výzkumu v areálu premonstrátské kanonie v Teplé, Památky západních Čech 1, 37 – 47.

Pátková, H. 2008: Několik poznámek ke kostelu sv. Michaela v Otročině, Sborník muzea Karlovarského kraje 16, 345 – 348.

Pelant, J. 1984: Města a městečka západočeského kraje. Plzeň.

Pešta, J. 2005: Encyklopedie českých vesnic. Díl III. Západní Čechy. Praha.

Podlaha, A. 1908: Posvátná místa království Českého. Řada první. Arcidieceze Pražská. Díl 2., Vikariáty: Berounský, Bystřický a Plzeňský: dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů a jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v království Českém. Praha.

Poche, E. 1977: Umělecké památky Čech 1. Praha.

Poche, E. 1978: Umělecké památky Čech 2. Praha.

Poche, E. 1980: Umělecké památky Čech 3. Praha.

Poche, E. 1982: Umělecké památky Čech 4. Praha.

Prix, D. 1996: Průzkum kostela sv. Bartoloměje v Malých Heralticích a jeho výsledky, Průzkumy památek II., 126 – 135.

Profous, A. 1954: Místní jména v Čechách. Jejich vznik původní význam a změny. Díl I. Praha.

Profous, A. 1949: Místní jména v Čechách. Jejich vznik původní význam a změny. Díl II. Praha.

Profous, A. 1951: Místní jména v Čechách. Jejich vznik původní význam a změny. Díl III. Praha.

Profous, A. 1957: Místní jména v Čechách. Jejich vznik původní význam a změny. Díl IV. Praha.

Procházka, Z. - Vyšohlíd, Z. 2002: Čím ožívá krajina. Průvodce historií západních Čech č. 6. Domažlice.

Radová – Štiková, M. - Škabrada, J. 1991: Příspěvky k poznání středověkého stavitelství. Praha.

Roubík, F. 1959: Soupis a mapa zaniklých osad v Čechách. Praha.

Sedláček, A. 1998: Místopisný slovník historický království českého. Praha.

Schierl, J. : Skoky, dříve též Mariánské Skoky. [online]. [cit. 2012-03-25]. Dostupné z: <http://www.skoky.eu/clanky/dejiny.html>.

Schaller, J. 1788: Topographie des Königreichs Böhmen, darinn alle Städte, Flecken, Herrschaften, Schlösser, Landgüter, Edelsitze, Klöster, Dörfer, wie auch verfallene Schlösser und Städte unter dem ehemaligen und jetzigen Bennenungen samt ihren Merkwürdigkeiten beschrieben werden. Neunter Theil. Pilsner Kreis. Prag und Wien.

Sommer, J. G. 1838: Das Königreich Böhmen, statistich-topographisch dargestellt. VI. Band – Böhmen. Pilsner Kreis. Prag.

Sommer, J. 1992: Poznámky k výkladu stavebního vývoje několika středověkých kostelů v nejjihnějším cípu Čech - 1, Zprávy památkové péče 8/92, 35-38.

Sommer, J. 1992: Poznámky k výkladu stavebního vývoje několika

středověkých kostelů v nejjihnějším cípu Čech - 2, Zprávy památkové péče 9/92, 18-21.

Sommer, J. 1992: Poznámky k výkladu stavebního vývoje několika středověkých kostelů v nejjihnějším cípu Čech - 3, Zprávy památkové péče 10/92, 30-33.

Sommer, J. 1993: Poznámky k výkladu stavebního vývoje několika středověkých kostelů v nejjihnějším cípu Čech - 4, Zprávy památkové péče 1/93, 27-28.

Sommer, J. 1999: Raně gotická profilace klenebních žeber v hlavní lodi a v presbyteriu městského farního kostela v Písku, Průzkumy památek I., 53 – 55.

Škabrada, J. 2007: Konstrukce historických staveb. Praha.

Špalková, M. 2000: Stavební činnost kláštera v Teplé v 17. a 18. století, nepub. dipl. práce.

Švandrlík, R. 1974: Selská rebelie 1680 v našem kraji, Hamelika 6/2, 3.

Švandrlík, R. 1974: Legenda o svatém Vojtěchu, Hamelika 6/2, 14.

Švandrlík, R. 1997: Svatý Vojtěch, Hamelika 5/21, 2.

Švandrlík, R. 1999: Farní kostel sv. Petra a Pavla v Mnichově, Hamelika 3/23, 10.

Švandrlík, R. - Buchtele, Z. 2010: Mnichov. Městečko u Mariánských Lázní. Planá u Mariánských Lázní.

Švandrlík, R. - Buchtele, Z. 2011: Rájov. Historie a památky. Mariánské Lázně.

Švandrlík, R. - Buchtele, Z. 2011: Sítiny. Historie a památky. Mariánské Lázně.

Waska, K. 2000: Vývoj trhů na tepelském panství, Západočeský historický sborník 6, 35 – 74.

Zeman, L. 2010: Zástavba a urbanismus krušnohorských horních měst, Sborník muzea Karlovarského kraje 18, 43 – 93.

NPÚ ÚOP Loket 1997: 034*4*23181, Technická zpráva k realizačnímu projektu obnovy krovu a dřevěných stropů věže kostela sv. Petra a Pavla v Hroznětíně u Karlových Varů.

NPÚ ÚOP Plzeň 2001: 037*4*22100, Březí – kostel Nanebevzetí Panny Marie.

NPÚ ÚOP Plzeň 1998: 037*4*21725, Kostel sv. Jana Křtitele v Chodové Plané, Statický posudek krovů s návrhem úprav.

9 SEZNAM PŘÍLOH

mapa majetků tepelského kláštera v okolí Teplé a Hroznětína (r. 1219, r. 1233) (zdroj – Charvátová 1998, 74)

mapa majetků tepelského kláštera v okolí Teplé a Hroznětína k roku 1273 (zdroj – Charvátová 1998, 76)

mapa kostelů tepelského panství

Otročín – mapa stabilního katastru (zdroj – www.oldmaps.geolab.cz)

Otročín – půdorys kostela sv. Michaela podle A. Gnirse (zdroj - Gnirs 1932, 149)

kostel sv. Jana Křitele – výsledek zaměření reliktů, fotografie reliktů

Pernarec – kostel sv. Mikuláše – slohová analýza

Vidžín – kostel sv. Jakuba – slohová analýza

profily žeber (klášter Teplá, Vidžín, Pernarec, Janov)

fotografie kleneb nad presbyterii (Vidžín, Pernarec)

Vidžín – fotografie konzol, fotografie kostela sv. Jakuba

Pernarec - fotografie konzol, fotografie kostela sv. Mikuláše

sv. Vojtěch – výsledky zaměření reliktů kostela a architektonických článků

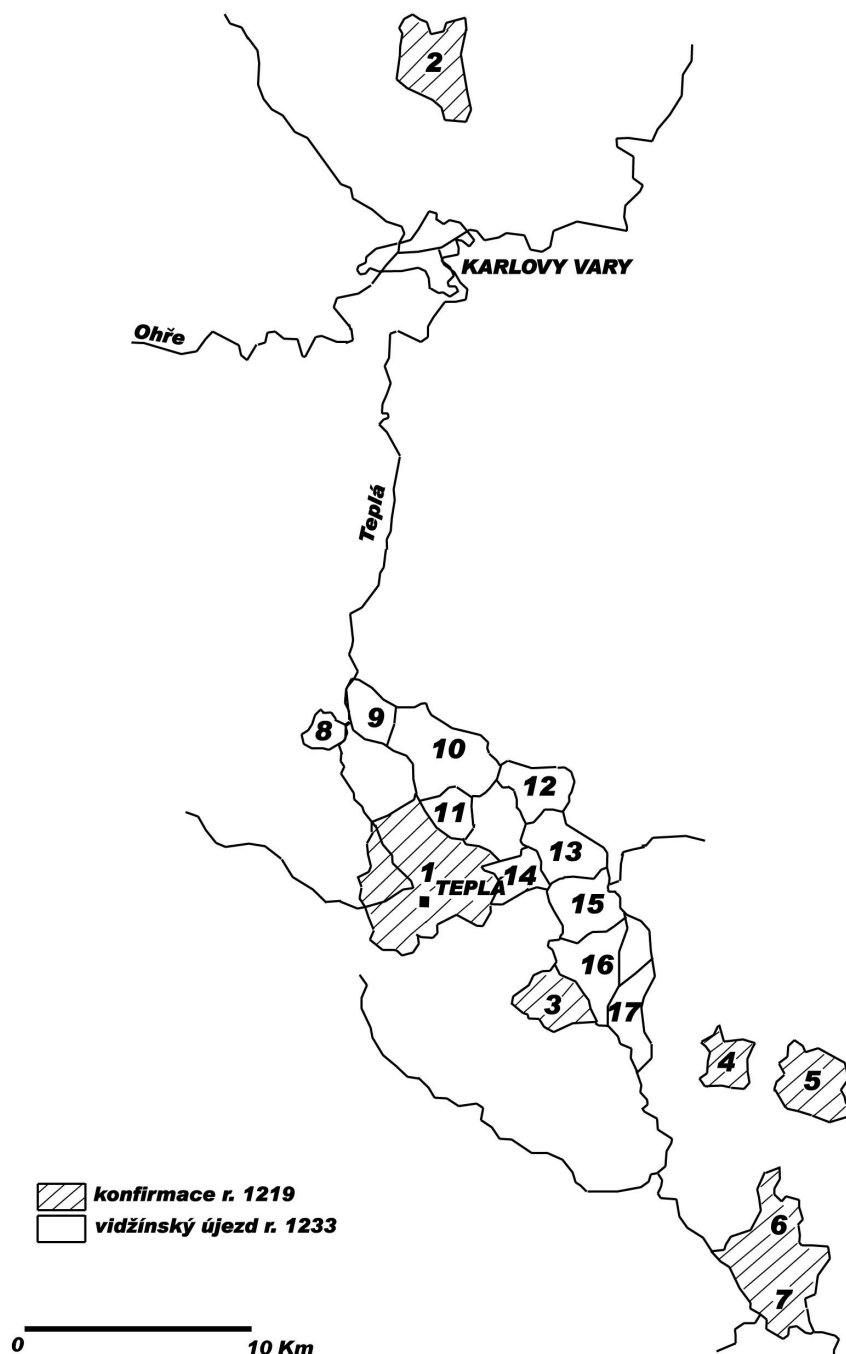
sv. Vojtěch – fotografie nálezů

fotografie příkladů druhotného užití kamenných kvádrů (Křivce, Vidžín)

fotografie konkrétních kostelů

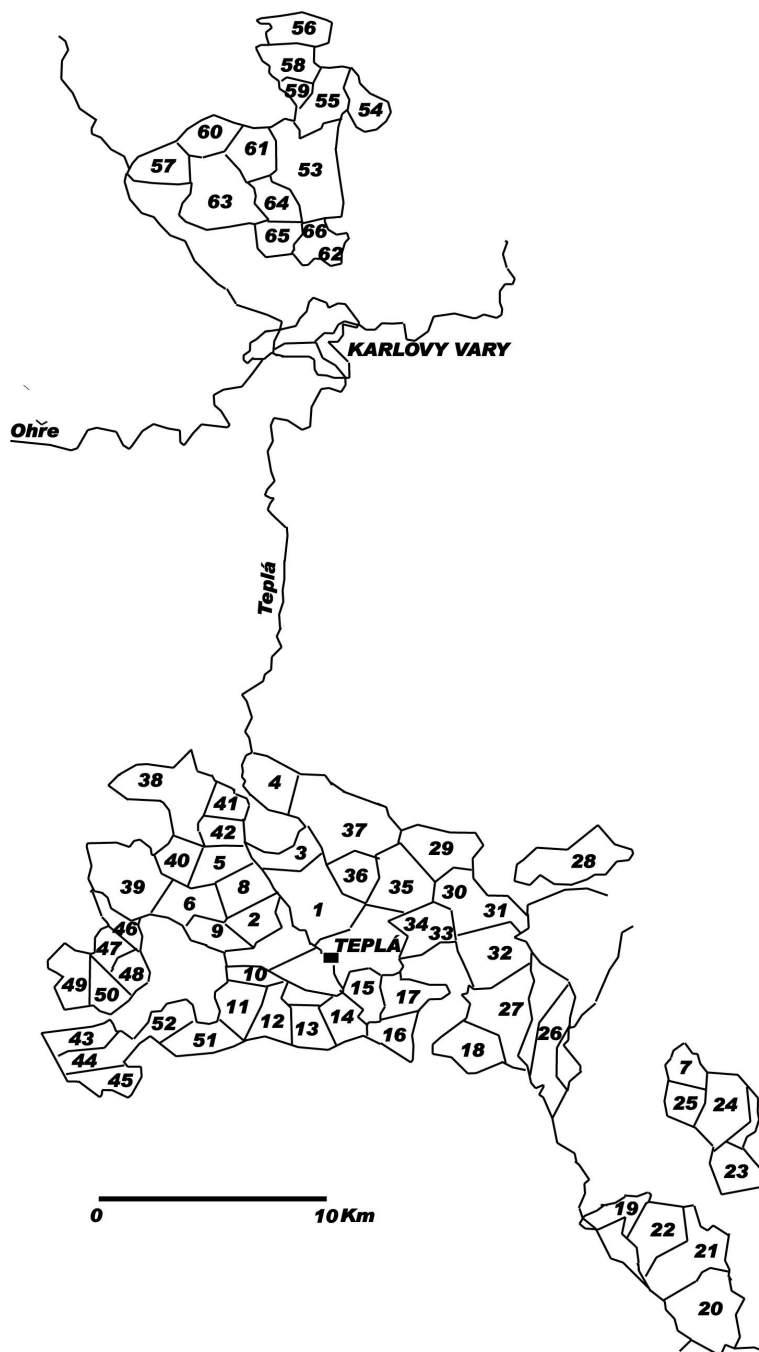
přehled výrazných barokních přestaveb a barokních novostaveb sakrálních objektů tepelského panství

Vývoj majetku tepelského kláštera v okolí Teplé a Hroznětína

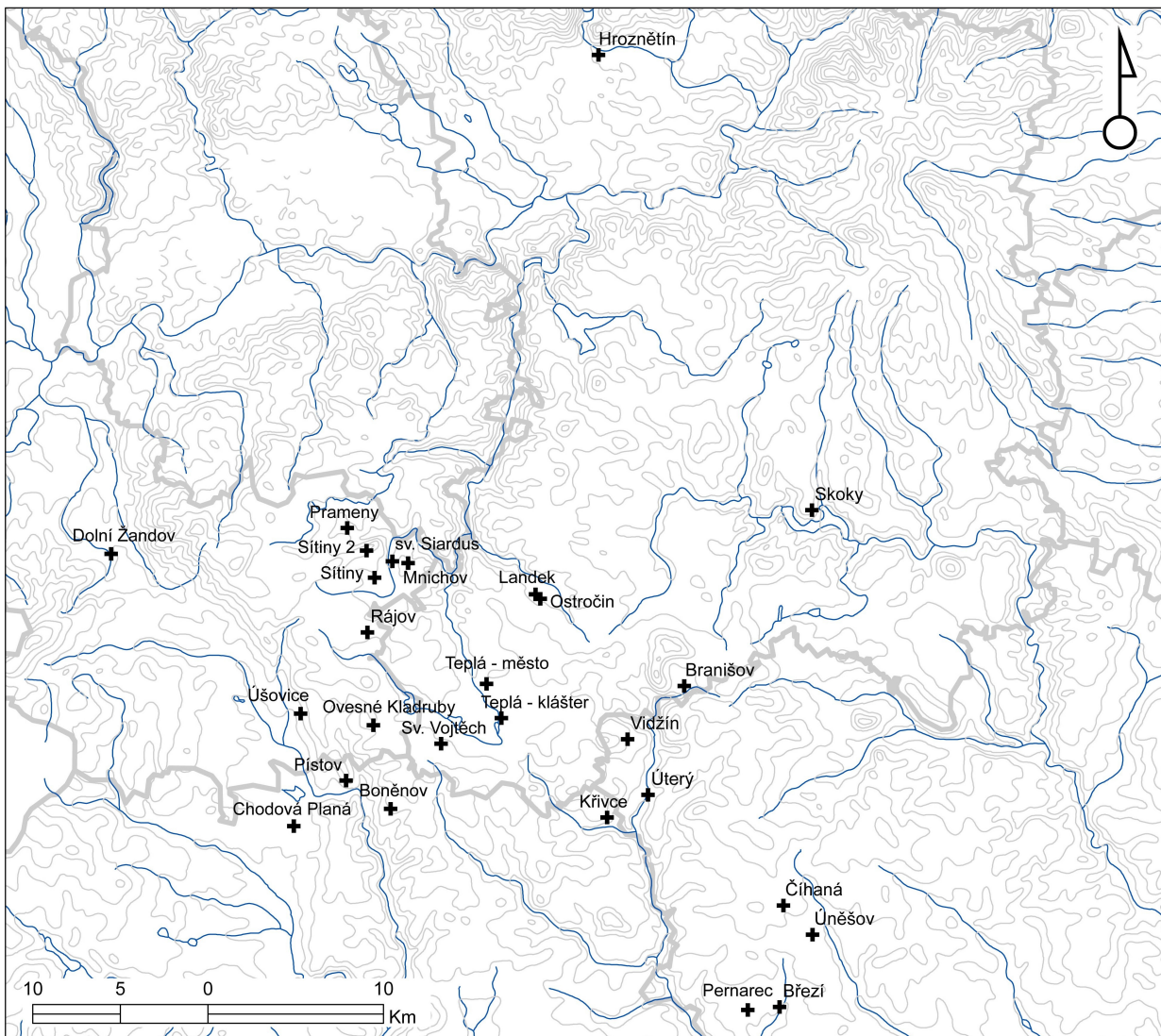
Mapa 3. Vývoj majetku tepelského kláštera v Okolí Teplé a Hroznětína. 1 – Teplá a okolí; 2 – Hroznětín; 3 – Křivce; 4 – Pláň; 5 – Číhaná; 6 – Pernarec; 7 – Čerňovice; 8 – Bohuslav; 9 – Tisová; 10 – Otročin; 11 – Beranov; 12 – Prachomety; 13 – Dobrá Voda; 14 – Dřevohryzy; 15 – Vidžín; 16 – Úterý; 17 – Olešovice. V rámci vidžinského újezdu chybí nelokalizované statky Ličany, Bošov, Němčice, Hrztov, Petrošov, Chvalice.

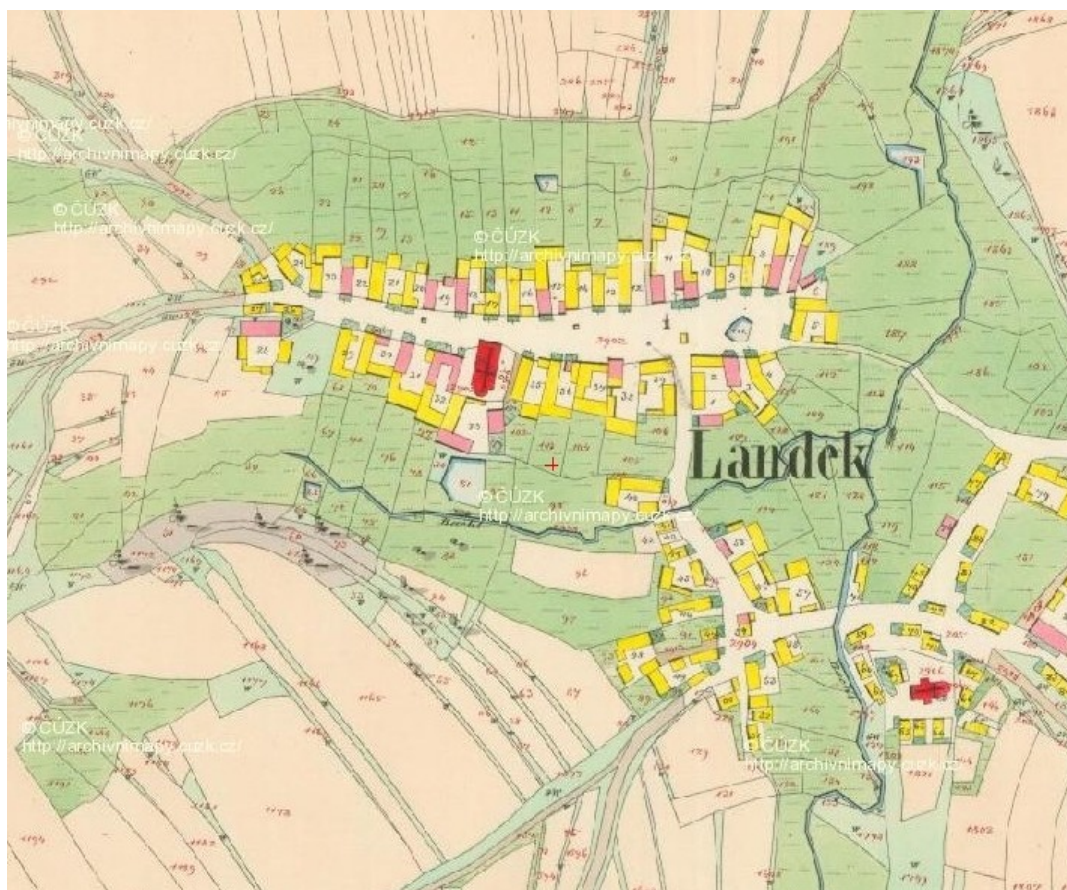
Majetek tepelského kláštera v okolí Teplé a Hroznětína k roku 1273

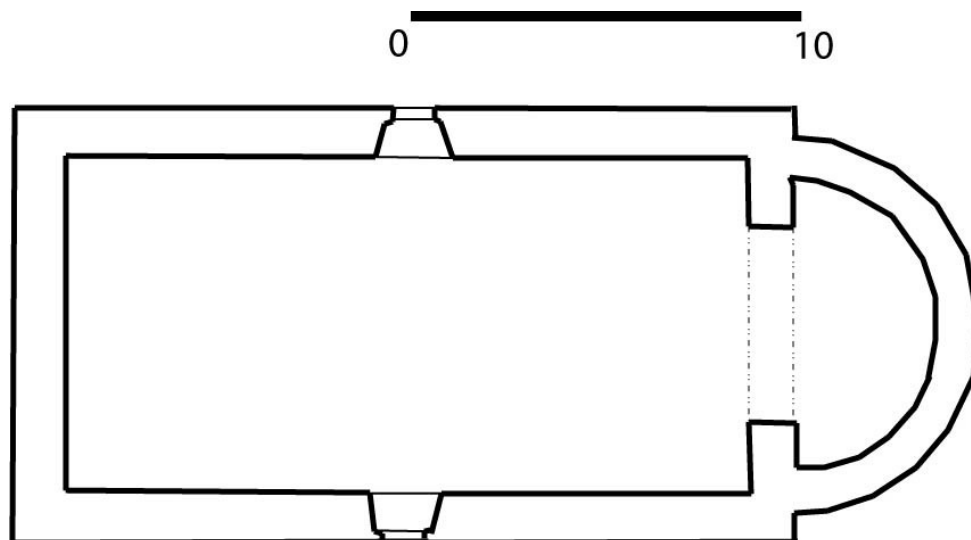
Mapa 4. Majetek tepelského kláštera v okolí Teplé a Hroznětína k roku 1273. 1 – Teplá; 2 – Jankovice; 3 – Rankovice; 4 – Tisová; 5 – Babice; 6 – Služetín; 7 – Štipoklasy; 8 – Hoštěc; 9 – Horní Kramolín; 10 – Mrázov; 11 – Bezvěrov; 12 – Beranovka; 13 – Pěkovice; 14 – Křepkovic; 15 – Zahrádka; 16 – Nezdice; 17 – Beroun; 18 – Křivce; 19 – Rozněvice; 20 – Čerňovice; 21 – Pernarec; 22 – Krukanice; 23 – Hvoždany; 24 – Číhaná; 25 – Budeč; 26 – Olešovice; 27 – Úterý; 28 – Nežichov; 29 – Prachomety; 30 – Dobrá Voda; 31 – ZSO Stará Ves; 32 – Vidžín; 33 – ZSO Děčkovice; 34 – Dřevohryzy; 35 – Kladruby; 36 – Beranov; 37 – Otročin; 38 – Mnichov; 39 – Rájov; 40 – Číhaná; 41 – Bohuslav; 42 – Popovice; 43 – Chotěnov; 44 – Holubín; 45 – Dolní Kramolín; 46 – Závěšín; 47 – Zádub; 48 – Milhostov; 49 – Úšovice; 50 – Víkovice; 51 – Výškovice; 52 – Vysočany; 53 – Hroznětín; 54 – Hluboký (Tiefenbach); 55 – Oldřís (Ullersgrün); 56 – Zálesí (Werisgrün); 57 – Fojtov (Woitsgrün); 58 – Lípa; 59 – Merklín (Merkelsgrün); 60 – Lužec (Kammersgrün); 61 – Odeř (Edersgrün); 62 – Podlesí (Halmsgrün, do 16. stol. Heinrichsgrün); 63 – Děpořtovice (Tüppelsgrün); 64 – Ruprechtov (Ruppelsgrün); 65 – Nivy (Spittengrün); 66 – ZSO Witkesgrün, dnes Vitický dvůr u Podlesí. Na mapě chybí nelokalizované statky v okolí Teplé: Hoštěc, Ličany, Újezd, Pítel, Curia Adoldi, Škvárov, Lúka, Němčice, Ebervinov, Bošov, Hrzto; v okolí Hroznětína Dietrichsgrün, Rinolsgrün.

Mapa kostelů tepelského panství

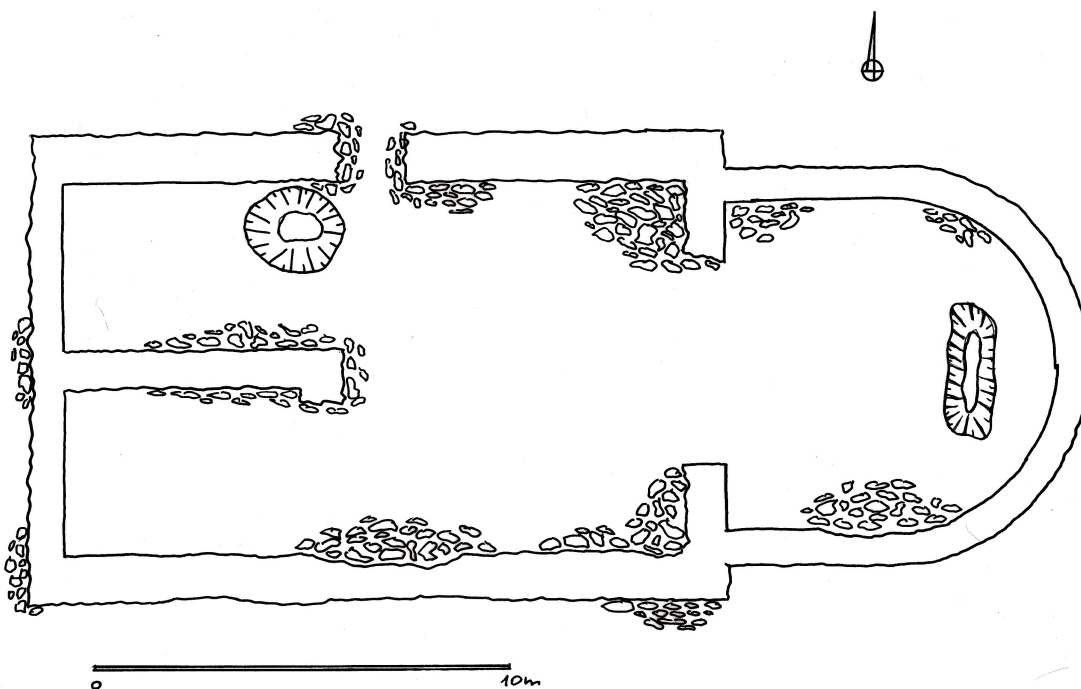

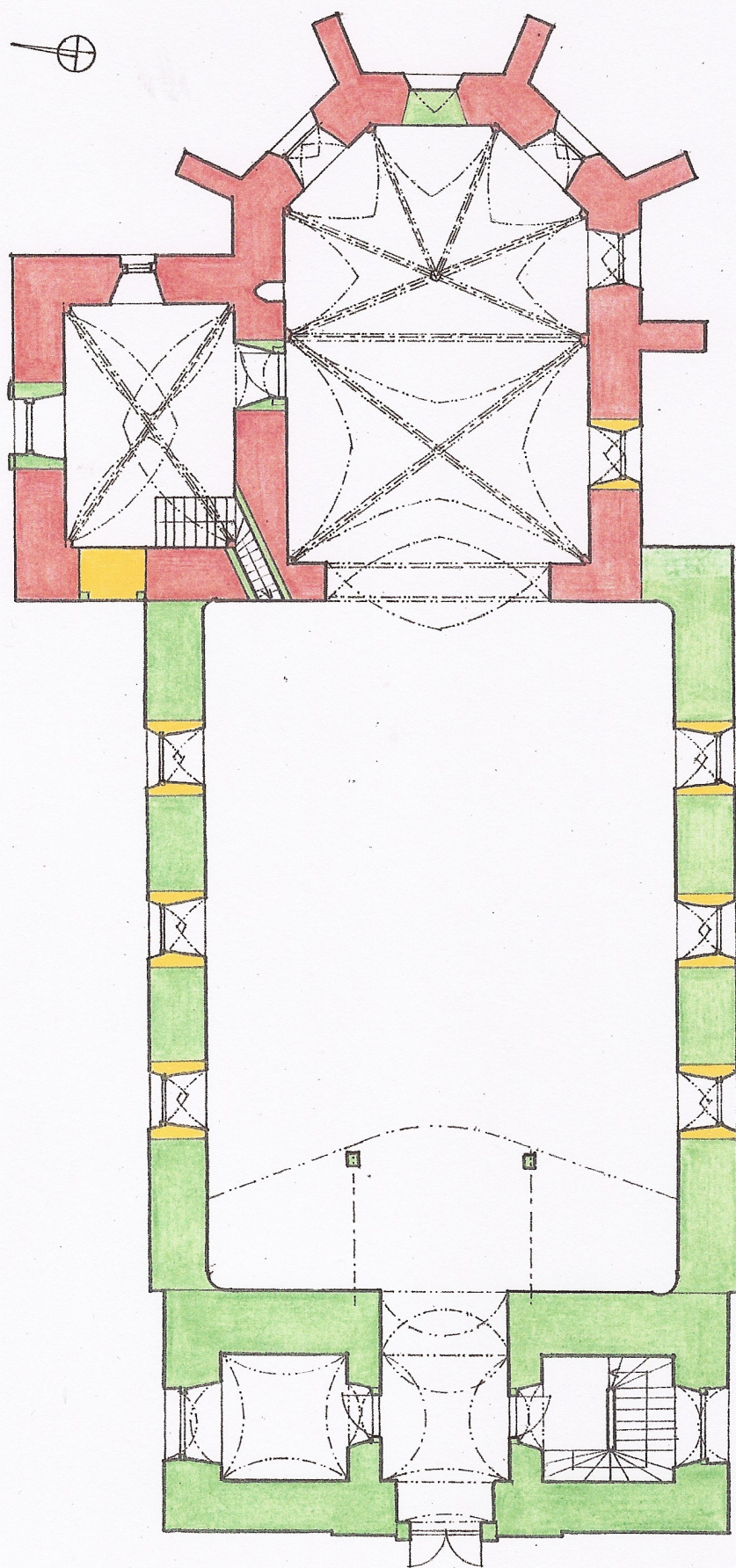
Mapa : Otročin – mapa stabilního katastru

Půdorys: kostel sv. Michaela (podle A. Gnirse)

relikty kostela sv. Jana Křtitele

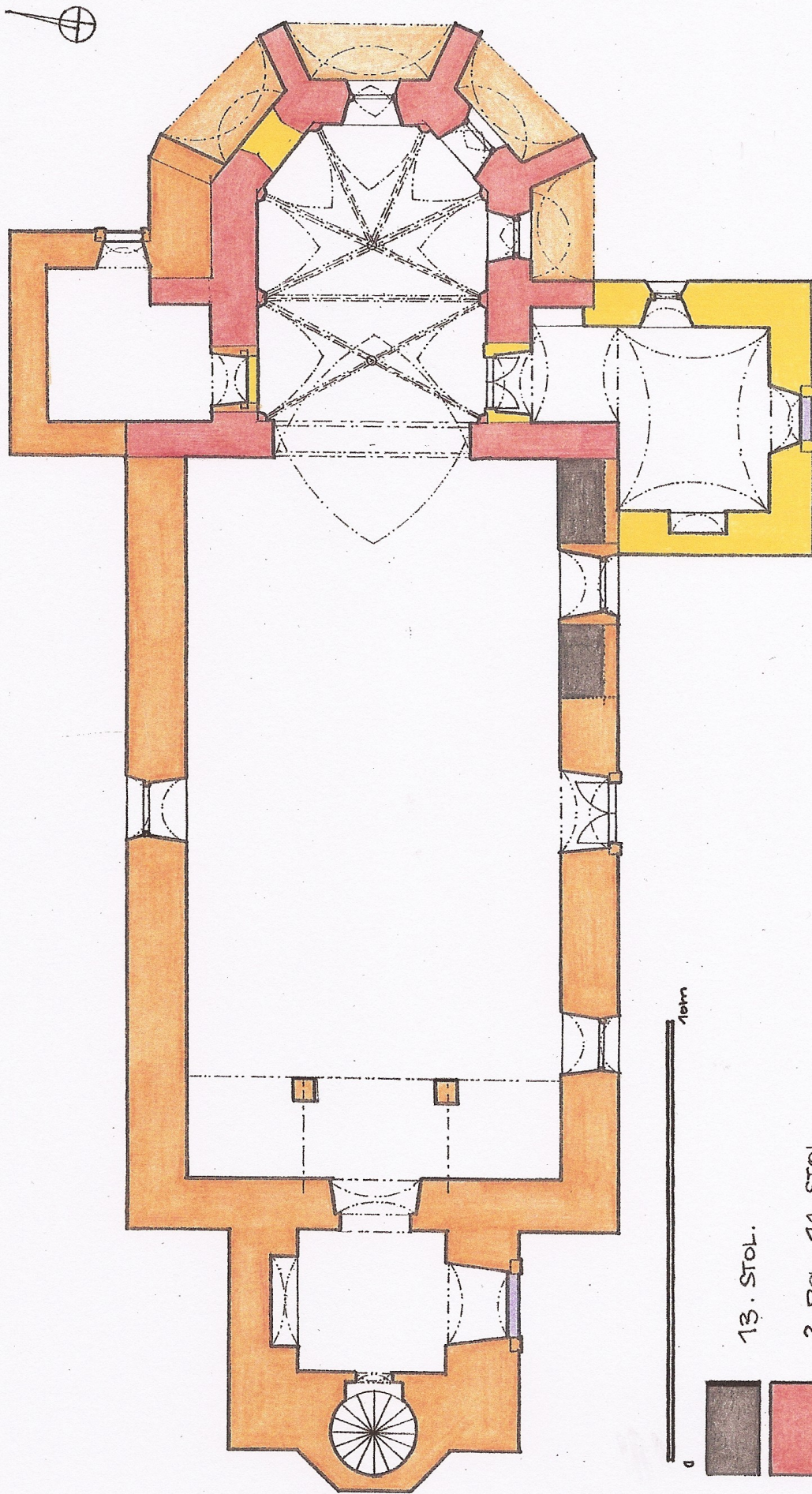

PERNAREC
KOSTEL SV. MIKULÁŠE

40m

2. POL. 14. STOL.
1820 - 1822
1901

A legend for the construction phases, consisting of three colored squares: a red square, a green square, and a yellow square. To the right of the legend is a vertical scale bar labeled '40m'.

VIDŽÍN
KOSTEL SV. JAKUBA

- 13. STOL.
- 2. POL. 14. STOL.
- 1708
- 1856
- NOVOODBĚ ZDÍVO

10m

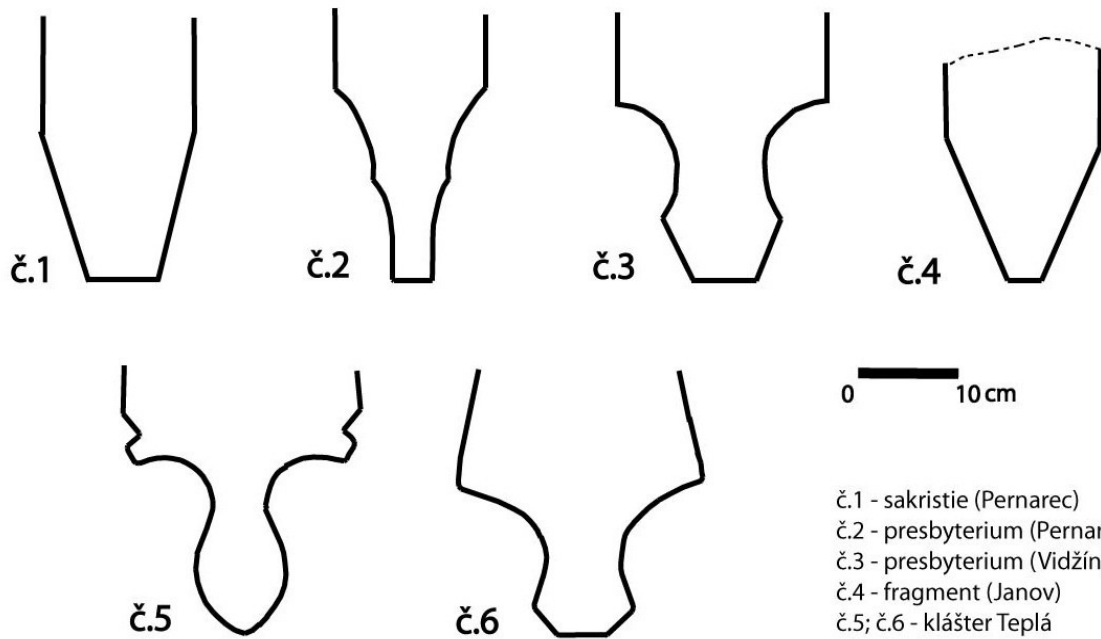

Foto 1
 klenba nad
 presbyteriem (Vidžín)

Foto 2
 klenba nad presbyteriem
 (Pernarec)

Vidžín – konzoly žebné klenby nad presbyteriem

Vidžín – pohľad od severovýchodu

č. 1

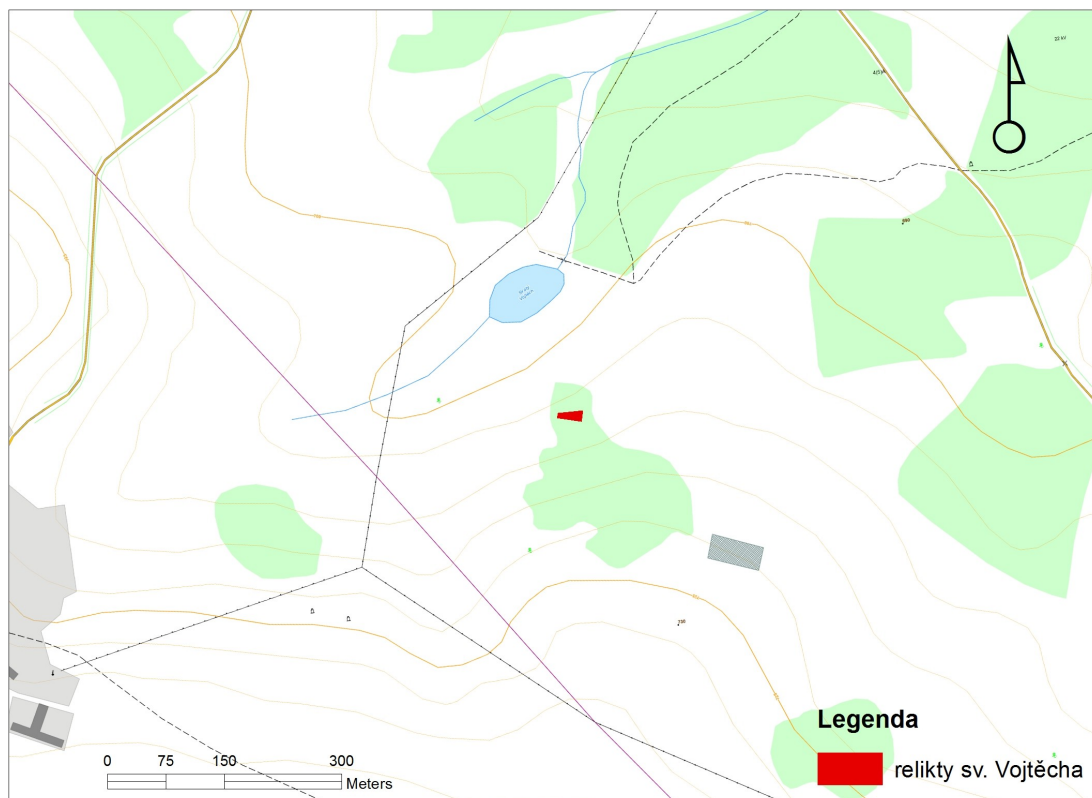
č. 2

č. 3

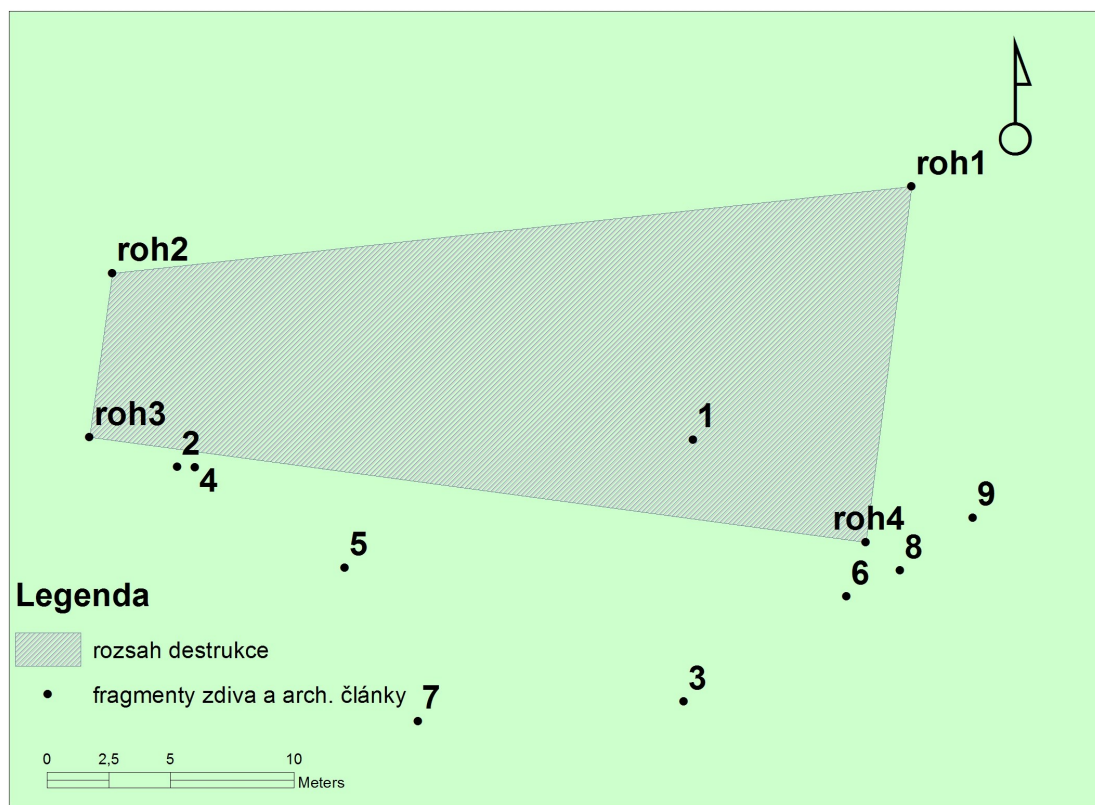
Pernarec – č. 1, č. 2 – konzoly žebné klenby nad presbyteriem, č. 3 – konzola žebné klenby nad sakristií

Pernarec – pohled od jihovýchodu

Kostel sv. Vojtěcha – umístění kostela v krajině a plán rozmístěním fragmentů a destrukce

1 – profilovaná římsa

2 – nároží věže

3 – nároží věže

4 - profilovaná římsa

5 – dveřní ostění s kováním

6 – nárožní část profilované římsy

7 - nadpraží

8 – okenní ostění

9 - profilovaná římsa

Foto 1 – Křivce – druhotně užitý prvky v ostění vstupního otvoru z presbyteria do sakristie

Foto 2 – Vidžín – druhotně užitý fragment románského ostění v jižní zdi kostelní lodě

Branišov – kostel sv. Blažeje

Březí – kostel Nanebevzetí Panny Marie

Mnichov – kostel sv. Petra a Pavla

Rájov – kostel sv. Jana a Pavla

Úněšov – kostel sv. Prokopa

Číhaná – kostel sv. Václava

Ovesné Kladruby – kostel sv. Vavřince

Úšovice – kostel sv. Antonína

Teplá – kostel sv. Jiljí

Skoky – kostel Navštívení Panny Marie

Pístov – kostel sv. Bartoloměje

Sítiny – kostel Panny Marie Pomocné

Úterý – kostel sv. Jana Křitele

Hroznětín – spodní partie věže kostela sv. Petra a Pavla

Křivce – kostel sv. Martina

Prameny – dobová fotografie zaniklého kostela sv. Linhartha

